

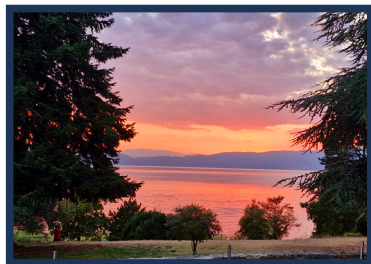

РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ

ЗБОРНИК – ПРЕДАВАЊА
НА 58. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ
СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
при УКИМ во Скопје

Охрид, 14 – 28.8.2025 година

Скопје, 2026

Република Северна Македонија

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

**ЗБОРНИК – ПРЕДАВАЊА
НА 58. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ
СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
ПРИ УКИМ**

Охрид, 14 – 28.8.2025 година

Скопје, 2026

Ректор:

проф. д-р Биљана Ангелова

Уредник на издавачката дејност на УКИМ:

проф. д-р Биљана Ангелова,
ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

За издавачот:

проф. д-р Биљана Ангелова,
ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Зборник – Предавања

на 58. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски
јазик, литература и култура при УКИМ во Скопје

Редакциски одбор:

проф. д-р Соња Топузовска, проректор
проф. д-р Кристина Николовска, директор на МСМЈЛК при
УКИМ
проф. д-р Веселинка Лаброска, дописен член на МАНУ
проф. д-р Наташа Аврамовска
м-р Евдокија Илијевска

Јазична редакција:

Лилјана Јовановска

Компјутерска обработка:

МАР-САЖ, Скопје

Печати:

МАР-САЖ, Скопје

Тираж:

150 примероци

СОДРЖИНА

ПОЗДРАВНИ ОБРАЌАЊА

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА
ПРОФ. Д-Р БИЉАНА АНГЕЛОВА,
РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ 9

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА
ПРОФ. Д-Р КРИСТИНА НИКОЛОВСКА, ДИРЕКТОР НА
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ПРИ УКИМ..... 11

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ НА
Н.Е. ПРОФ. Д-Р ГОРДАНА СИЉАНОВСКА-ДАВКОВА,
ПРЕТСЕДАТЕЛ НА РЕПУБЛИКА
СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА 21

ОБРАЌАЊЕ НА ПРОФ. Д-Р МАЌЕЈ КАВКА,
ДОБИТНИК НА НАГРАДАТА „ВОЗДЕЈСТВА“ 27

ПРЕДАВАЊА

проф. д-р Веселинка Лаброска, дописен член на МАНУ
ЗА НЕКОИ ФОНЕТСКИ И МОРФОСИНТАКСИЧКИ
ОСОБЕНОСТИ НА МАКЕДОНСКИОТ
СТАНДАРДЕН ЈАЗИК 31

проф. д-р Симона Груевска-Маџоска
ОСУМДЕСЕТ ГОДИНИ ОД КОДИФИКАЦИЈАТА НА
МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК (1945 – 2025)..... 39

проф. д-р Елизабета Шелева
ГРИГОР ПРЛИЧЕВ – МЕТОНИМИЈА НА МАКЕДОНСКАТА
ГОРДОСТ И СТРАДАЊЕ..... 51

проф. д-р Владимир Мартиновски
ТАНДЕМСКОТО ИНТЕРМЕДИЈАЛНО ТВОРЕШТВО
ВО СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА ПОЕЗИЈА..... 59

проф. д-р Кристина Николовска
ПОЕТИКАТА НА АНТЕ ПОПОВСКИ..... 77

Академик Марјан Марковиќ, член на МАНУ МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО БАЛКАНСКИ КОНТЕКСТ (јазични тенденции)	89
проф. д-р Илина Јакимовска ЕТНОЛОГОТ КАКО ПИСАТЕЛ: ПИСАТЕЛОТ КАКО ЕТНОЛОГ	109
проф. д-р Митко Б. Панов ЗА ИСТОРИСКИОТ ПОДВИГ НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ: ОД СЛОВО ДО ИДЕНТИТЕТ	115
проф. д-р Димитар Пандев ДЕЛНОСТА ВО СВЕТИ КЛИМЕНТОВАТА ОХРИДСКА КНИЖЕВНА ШКОЛА.....	125
проф. д-р Лилјана Гушевска ЈАЗИКОТ НАШ ВЕКОВЕН – ОД ИСТОРИЈАТОТ НА КОДИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК	145
проф. д-р Елизабета Шелева КУЛТУРНИОТ ИДЕНТИТЕТ ВО ДЕЛОТО НА МИСИРКОВ Мисирков во светлината на модерните европски идеи —	165
проф. д-р Димитар Пандев КНИЖЕВНИ ОМАЖИ ЗА КОДИФИКАТОРИТЕ (на македонската азбука и правопис што го решија прашањето за македонскиот литературен јазик).....	175
проф. д-р Макеј Кавка ТРЕПЕРЛИВА ФРЕСКА НАД ГРАНИЦАТА НА ЗБОРОВИТЕ И НЕБОТО	195

ПРОМОТИВНИ ГОВОРИ

проф. д-р Димитар Пандев КОН КНИГАТА „МАКЕДОНИСТИЧКИ ПРЕДАВАЊА“ ОД АЛА ШЕШКЕН (Ала Шешкен, „Македонистички предавања“, Дијалог, 2025)	209
проф. д-р Макеј Кавка ЈАЗИКОТ КАКО СУДБИНА: „ОКРУЖЕНИЕТО НА МИСИРКОВ“ ОД ДИМИТАР ПАНДЕВ (Димитар Пандев, „Окружението на Мисирков“, Матица, 2024)	215

**58. Летна школа
на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и
култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
(Охрид, 14 – 28 август 2025 година)**

ПОЗДРАВНИ ОБРАЌАЊА

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА ПРОФ. Д-Р БИЉАНА АНГЕЛОВА,
РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“**

Со особена чест и задоволство ви се обраќам на денешното отворање на 58-та Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, организирана од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Оваа година, Семинарот е посветен на значајна јубилејна годишнина – 80 години од кодификацијата на азбуката и правописот на современиот македонски јазик – темелниот чин во утврдувањето на македонската јазична, културна и национална индивидуалност.

И годинава, како и секогаш, Охрид, нашиот духовен и културен храм, повторно е домаќин на педесет и осмото издание на оваа еминентна летна школа, која во изминатите децении стана синоним за посветеност, научна соработка и љубов кон македонистиката.

Со особена гордост истакнувам дека годинава имаме 60 учесници од 17 држави – универзитетски професори, научни истражувачи, лектори, преведувачи, студенти по македонистика, славистика, балканистика, историчари и љубители на македонскиот јазик и култура. Вашето присуство тука претставува доказ дека македонскиот јазик е жив и отворен кон светот.

Почитувани учесници,

Преку традицијата на летните школи што го негува Меѓународниот семинар, ја потврдуваме нашата трајност. Јазикот е сржта на идентитетот, а народот што говори на свој јазик постои и тој што постои – зборува. Во јазикот се огледуваат минатото, сегашноста и иднината на еден народ. Тој е сведоштво за историското искуство, но и патоказ кон идните стремежи.

Македонскиот јазик е дел од богатата европска лингвистичка мапа која денес брои околу 230 живи јазици. Тој е гласот на милиони Македонци – во татковината и дијаспората – и токму преку вас, семинаристите, македонскиот јазик, литература и култура добиваат свои најдостојни светски промотори.

Меѓународниот семинар низ годините изгради мост меѓу генерации: многумина денешни признати македонисти и слависти ги направија своите први чекори токму тука, на оваа школа, а денес

нивните ученици продолжуваат да го шират знаењето за македонскиот јазик во светски реномирани академски центри.

Да не заборавиме дека Крсте Петков Мисирков своето дело го создаваше во време на обиди македонскиот јазик да биде замолчен и исклучен од европската јазична разноликост. Денешниот ваш собир е најсилен доказ за неуспехот на тие обиди. Македонскиот јазик живее, се изучува, се говори и се почитува – благодарение и на вас.

Дами и господа,

Зборовите изговорени на јазик што човекот го разбира, допираат до неговиот ум, а зборовите изговорени на мајчин јазик допираат до неговото срце. Нашите срца се исполнети со радост кога ве слушаме како зборувате на македонски јазик. Тоа е најголемата награда и поттик за сите што се грижат за опстојувањето на нашиот јазик.

Во оваа прилика, сакам искрено да ви се заблагодарам за вашата посветеност и љубов кон македонскиот јазик. Знам дека вашата работа не е само професија, туку мисија.

Ви посакувам успешно учество на Летната школа, исполнета со нови сознанија, соработки и пријателства, но и со време за уживање во Охрид – градот на словото, светлината и духот.

Ви благодарам.

проф. д-р Биљана Ангелова,
ректор на Универзитетот
„Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА ПРОФ. Д-Р КРИСТИНА НИКОЛОВСКА,
ДИРЕКТОР НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ПРИ УКИМ**

Ваша Екселенцијо, почитувана Гордана Сиљановска-Давкова, Претседателка на Република Северна Македонија,

Почитувана м-р Гордана Димитриеска-Кочоска, министер за финансии,

Почитувана проф. д-р Биљана Ангелова, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“,

Почитувани екселенции, амбасадори, дипломатски претставници,

Ваше Блаженство, почитуван г. Ѓеорги, митрополит на Дебарско-Кичевската епархија,

Почитуван м-р Перчо Божиновски, претседател на Советот на Општина Охрид,

Почитувани членови на Ректорската управа и Советот на Меѓународниот семинар при УКИМ,

Почитувани проректори, директори, декани, академици, професори, предавачи, лектори и семинаристи на 58. Летна школа,

Почитувани македонисти од целиот свет,
Дами и господа,

15-ти житар, Лето господово 2025-то...

Петок – светол, та пресветол ден во светиот и светол град.

Во градот, традицијата, земјата, татковината на исконите од *й*равека.

На ова древно, та *й*радревно македонско тло, раскошно Европско *й*ратло на милениумска историја.

Во престолнината на светскиот хуманизам, на крстопатите на древните цивилизации.

Во метрополата на културата, уметноста и убавината.

Добредојдовте...

Денес, свечено и химнично, Македонија и Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универ-

зитет „Св. Кирил и Методиј“, достоинствено ги отвораат портите на светската македонистика, на ова свето и дрвено пратло од осум милениуми историја, во срцето на древниот град Охрид, во skutot на бисерното Охридско Езеро.

Тој горд убавец, град раскошник, недостижник на светската мапа на културата и туризмот.

И химнично е денес оти јасно е дека:

Од денес, Охрид две седмици ќе биде метропола на македонистиката.

Денес сите патишта водат кон овој древен, та прадревен културен, духовен, уметнички, научен и туристички центар, град-изворник, во кој свечено се влеваат македонистичките образовни и научни води.

Денес ние, македонистите, сме океан од македонистика, кој расте со *рекиите* од сите страни на светот, енергија која е жедна и желна за знаење, наука и слово.

Од денес, драги македонисти ќе ги „позлатувате“ клупите на Конгресниот центар со знаење.

Денес сме *јорда река*, од денес, две седмици древниот Охрид и прекрасната Македонија ќе бидат дом на словото, на филологијата – како љубов и посветеност кон науката, оти денес свечено го отвора ме најголемото интернационално македонистичко собрание, а Охрид, станува метропола на светската и домашна македонистика.

Од денес Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“, стожерник на интелектуалниот, општествен, прогресивен, високообразовен и научен капацитет на РС Македонија, две седмици, ќе биде топол академски дом на словоучение, филологија, културологија, национална историја и етнологија.

Свечено, гордо, историско добредојде за реки македонисти од целиот свет, кои во древниот град-убавец, град на духовната, уметничката, творечката, филозофската светлина, град-изворник, на традиција од 8 милениуми историја, од кој на праизворите на сесловенската писменост и култура, од денес, свечено, но и работно, посветено, акрибично ќе се влеваат нови и нови македонистички енергии на филологијата и културологијата, преку 60 македонисти, семинаристи, верни посветеници на македонскиот јазик, литература и култура.

Оти само овде сонцето, како прастар сведок, сведочи за драмите на историјата, и оти само овде овде раскошното и гордо Ох-

ридско Езеро – води дијалог со праисторијата, археологијата, историјата на уметност, и оти ги знае „тајните“ на поетите, сликарите, сонувачите и визионерите, запишани во вечноста, и оти само нашите поети ги научија дури и ѕвездите „да шепотат на македонски јазик“.

И така, поетот Конески знае дека, не само „судбинско“, туку и *исконско* „нешто се плело од века“, и дека на ова тло растело „моќно придвижување“ на нашите праучители, мисионерите великани, патрони на најстариот државен и најреномиран Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ и патрони на Европа – Светите Кирил и Методиј, чија дејност ја продолжуваат најверните им ученици Свети Климент Охридски и Свети Наум Охридски, чии „воздејства“ растат низ вековите ни.

И оти епохалните великани Светите Кирил и Методиј, генијални филолози и мисионери, визионери и културни дипломати, недостижниот и најверниот им Свети Климент Охридски, со право ги нарече „сонце“ за народите – „осветлувајќи го сиот свет“, та „му стана пастир и учител“ на сиот „словенски народ, којшто беше во незнаење и греовен мрак“.

* * *

Свечено добредојде за 60 семинаристи-македонисти од целиот свет на 58. Летна школа и за 65 учесници на 52. Меѓународна научна конференција. Отвораме врата за околу 125 посветеници на македонистиката.

Наредните две седмици, Конгресниот центар на УКИМ и градот Охрид ќе бидат академски македонистички дом на 60 македонисти од 17 земји како: Албанија, Англија, Бугарија, Италија, Народна Република Кина, Полска, Канада, Романија, Руската Федерација, САД, Словенија, Србија, Турција, Унгарија, Франција Хрватска и Чешка.

Импресивна е бројката и палетата од над 7.000 илјади македонисти – семинаристи од над 60 земји кои досега учествувале на Летните школи во Охрид и на Зимските школи, и на меѓународните научни конференции.

И потомци сме по идеја и визија, незнајни браќа и сестри по слово – со 3.500 ученици на Свети Климента и Свети Наума, како што низ реката на УКИМ протекле милиони студенти, академски градители на иднината.

Грандиозната мисија на Меѓународниот семинар при УКИМ се гради 58 години во континуитет, прераснувајќи во стожерен македонистички центар, со величествена идеја и визија за афирмација на науката за македонскиот јазик, литература и култура, чија дејност се умножува низ светот преку лекторатите по македонски јазик.

Семинарот – значи континуитет, значи *река*, бесконечна македонистичка *река* која расте и се умножува во вечно умножение, оти клупите, моливот в рака, нам ни се храмови, и оти нашите планини – се од книги, и оти филолог – значи да се љуби науката за јазикот и книжевноста.

Оти нам, јазикот ни е колострум, есенција на мајчиното млеко, но и мост на науката, соработката, пријателството и хуманизмот.

* * *

Годинава имаме исклучително богата и квалитетна Програма. Збогатениот и надграден концепт содржи: секојдневни редовни лекторски вежби по македонски јазик (на три рамништа: почетно, средно и напредното), пленарни предавања, интерактивна и амбиентална настава од реномирани професори на УКИМ од областите: наука за македонскиот јазикот, наука за книжевност и културологија, со посебен акцент на етнологија и национална историја.

Оваа година научната екскурзија во јадрото на стариот град има „златна“ патека кон „трезорите“ на историјата, археологијата, историјата на јазик, историја на уметност, но и – уметност, духовност, креација и творештво.

Токму по тие патеки ќе чекориме драги македонисти, токму „По стапките на Свети Климента“ ќе расте амбиенталната настава во јадрото на прастариот и пресветол град Охрид, рака за рака, рамо до рамо, та за да растајнуваме, камче по камче од мозаикот ни, на историјата, древноста, исконите ни, словата ни, фреските, археологијата, лингвистиката и науката за книжевност и култура.

Оваа година, покрај теми за јубилејот – 80 години од кодификацијата на македонскиот стандарден јазик, на Летната школа и на Меѓународната научна конференција, ќе се чествуваат, проучуваат и препејуваат јубилеи на неколку великани на македонската книжевност: 195 години од раѓањето на Григор Прличев и Константин

Миладинов, 90-годишнината од раѓањето на Ташко Георгиевски и Живко Чинго, и 70 годишнината од првообјавата на Анте Поповски.

Од Преведувачката работилница, планираме публикување на македонско-повеќејазичен препевен зборник „Анте Поповски – на океан од јазици“, кој следната година ќе биде објавен во едиција со зборниците „Гане Тодоровски – на недорек јазици“ и „Петре М. Андреевски – на река од јазици“. Оставаме богата библиотека, која од денес ќе се збогати и со Зборник-предавања од минатата година.

* * *

И да потсетиме,

Вековниот процес на раст на македонскиот јазик, се развивал со процесите на описменување, просвета, творештво, книжевност, култура и наука. На тој пат, се развиваат идеите и достигнувањата на великаните: Пулески, Мисирков, Миладиновци, Рацин, Конески, Тодоровски, Андреевски, Поповски и цела плејада македонисти, филолози, лингвисти, домашни и странски, како: Блаже Конески, Круме Кепески, Божо Видоески, Оливера Јашар-Настева, Крум Тошев, Лилијана Минова-Ѓуркова, Трајко Стаматовски и други, кои ја развиваат македонската лингвистика. Особена заслуга за развој на странската македонистика и Меѓународниот семинар при УКИМ имаат врвните македонисти и слависти: Виктор Фридман, Ирина Усикова, Кшиштоф Вроцлаовски, Влоѓимејж Пјанка, Кристина Крамер, Ала Шешкен, Макеј Кавка, и многу други.

Во лингвистиката е јасно дека аргументираната научна кодификација на македонскиот јазик од страна на **Крсте Мисирков** ѝ претходи на правната кодификација на азбуката и правописот во 1945 година, како основни јазични документи за секој јазик. Пред нас е заветот и аманетот од Мисирков кој за народниот јазик вели: „Да си го сочува некој својот народен јазик и да му остане тој верен на духот на своите прадедовци и да почитува сè што имаат тие направено за своето потомство.“

Великанот **Блаже Конески** во својата статија „За донесувањето на македонската азбука и правопис“, вели: „Примањето на азбуката и правописот значи најкрупна победа на нашиот народ на културното поле. Со тоа ѝ се кладе крај на стихијноста во развитокот на нашиот литературен јазик и се направи решителен чекор кон неговото унифицирање“.

Во таа смисла говори и грандиозникот **Анте Поповски** кој го отвора: „Едно од големите прашања беше за големата етногенеза за еден народ.“ и се прашува: „И конечно, можеше ли да се случи – на една толку малечка земја, а да се згусне толку многу историско време? (...) Тоа се чудни нешта. Најпосле во тоа згуснато историско време ние и влегуваме преку парадоксот на една голема вистина, (...)“ која вели дека: „(...) историјата не може да не откаже нас. Тоа е потреба на самата историја.“

Анте Поповски говори за: „(...) мојата сакрална почит кон јазикот (...)“, знаејќи дека: „(...) најголемиот, најсигурниот штит на еден народ е јазикот.“ оти: „(...) нам единствена татковина ќе ни биде јазикот. Тој ќе не обединува, низ него ќе шетаме, низ него ќе проповедаме, низ него ќе откриваме нови светови, јазикот значи, ни е нам таа татковина.“

Великанот **Гане Тодоровски** гордо извиши химна на македонството: „Јас македонствувам“ е мисла-водилка на неговата брилијантна и монументална творечка, научна и културна мисија.

И годинава, кога на државно и на академско ниво, достоинствено ја одбележуваме **80-годишната од македонскиот стандарден јазик** (80 години од озакопувањето на македонската азбука и македонскиот правопис), повеќе од потребно е да потсетиме на сјајниот говор на почитуваната претседателка на Македонија **Гордана Сиљановска-Давкова**, која во својата извонредна порака по повод 5 Мај, Денот на македонскиот јазик, истакна: „Нам, македонскиот јазик, како што наведува, ни е духовна храна, важна и потребна колку и мајчиното млеко, тој ни е идентитетско сонце, татковина од искона.

– Македонскиот јазик е река што извира од европски извор и се влева во морето на европската и во океанот на светската цивилизација. Близнак со народниот дух, македонскиот јазик битисувал во лошо и во добро низ вековите, зреел со македонскиот народ, растел и се збогатувал со новите зборови што никнувале за да ја изразат народната болка и радост, се калел и калемел во содејство со блиските јазици, плачел, шепотел, пеел, играл, им пркосел на оспорувањата и негирањата, опстојувал. Чест ни е што сме потомци на епохалните мисионери, Светите Кирил и Методиј, личности – филозофи кои ни ја дариле светлината на словото, писменоста, уката и културата, позлатувајќи не со азбука, писмо и писменост не само нас, туку и сиот словенски свет.“

Исклучително значајна е согледбата на претседателот на Македонската академија на науките и уметностите, **академик Живко Попов**, кој истакна дека кодификацијата на македонскиот стандарден јазик е: „(...) настан кој овозможи озаконовување и официјализирање на литературниот македонски јазик не само во рамки на тогашната Народна Република Македонија, туку и негово внесување во светското семејство на литературни јазици“, заклучувајќи дека: „Официјализацијата е логичен след на долговековниот просторен и временски континуитет на македонскиот јазик.“

Вековниот ни раст на македонскиот јазик, великанот **Петре М. Андреевски** маестрално го доживува вака: „Јазикот е нашиот прв споменик, нашата прва жива библиотека и вечна химна.“

„Спокоен сум затоа што знам дека Македонија има централно место во светската цивилизација: двете светски писма и еден од првите универзитети. Македонија, ако сакате, е библиска земја и јас би рекол дека е постара и од Европа.“ – ќе изјави Андреевски.

Големиот **Јордан Плевнеш** вели: „Македонскиот јазик е интерконтинентален јазик, бидејќи на него се зборува, се учи, пишува и сонува во Европа: во Република Македонија како национален јазик, во соседните земји (...) како малцински јазик и во европските држави, каде што живеат македонски заедници (...). Според светските енциклопедии македонскиот јазик го зборуваат околу пет милиони, расфрлани по континентите од Латинска Америка, преку Африка и Азија (...)“.

Денес, македонистиката е студиозна, компетентна, стабилна наука, која се развива. Меѓународниот семинар при УКИМ е континуирано посветен на развој, поддршка и унапредување на Лекторатите по македонски јазик во странство, и на центрите во кои се изучува македонистика.

Исклучително е значајно лекторатите и Меѓународниот семинар при УКИМ да бидат поддржани како институции од национален приоритет, кои имаат интернационално значење. Нашите заложби резултираа со одржливост и раст на 11 лекторати во светот. Радува фактот што за македонскиот јазик во светот има голем интерес.

Меѓународниот семинар денес е пред нови хоризонти, развивајќи процеси на афирмација. Грижата за развој и поддршка на лекторатите на странските универзитети е наш и високообразовен, научен и национален приоритет. Пред нас е процес на отворање

на нови лекторати и возобнова на згаснатите. Наскоро, со голема поддршка на Министерството за образование и наука и на Министерството за финансии, планираме отворање на два лекторати во Неапол, Италија и Нитра, Словачка.

Значењето на Меѓународниот семинар е од интернационален интерес и има пошироко значење за светска афирмација на македонистиката. Неговата дејност е длабоко вградена во столбовите на студиозната, посветена, континуирана и научно фундирана македонистика, која е врвен репрезент на науката.

Почитувани,

На овој свечен ден, изразувам длабока благодарност и почит до претседателката на Македонија Н.Е. Гордана Сиљановска-Давкова, што е наш прекрасен и драгоцен патоказ кон врвните хуманистички и цивилизациски вредности како: науката, уметноста, културата, културната дипломатија, мирољубието и космополитизмот. Врвниот државнички капацитет на брилијантната наша претседателка е сјајна метафора за мудрост, наука и хуманизам, каде идеалите на науката, културата и уметноста се на највисок пиедестал.

Воедно имам чест да ѝ го честитам на претседателката Сиљановска-Давкова високото признание „Синергии“ за особен придонес во развој на македонистиката, која на најубав начин ја шири мисијата на македонистиката и на МСМЈЛК при УКИМ во светот преку културна дипломатија и развива интернационална академска, високообразовна и научна афирмација.

Искажувам исклучителна благодарност до ректорката на УКИМ Биљана Ангелова за извонредниот влог, посветеност и поддршка на Меѓународниот семинар при УКИМ, како ректорски и универзитетски приоритет.

Благодарност до Ректоратот, Ректорската управа и Советот на МСМЈЛК при УКИМ.

Изразуваме голема благодарност за поддршката на лекторатите по македонски јазик од страна на Владата на Македонија, од ресорните министерства: Министерството за образование и наука и Министерството за финансии, кои покрај постојните, поддржаа барања за отворање на нов лекторат во Нитра, Словачка и возобнова на лекторатот во Неапол, Италија.

Посебна благодарност до Министерството за култура и туризам, како главен поддржувач на манифестацијата и до почитуваниот г. Зоран Љутков, министер за култура и туризам.

Благодарност до м-р Гордана Димитриеска-Кочовска, министер за финансии за големата поддршката на лекторатите по македонски јазик и честитки за признанието „Синергии“.

Благодарност за одличната соработка со и поддршка од страна на проф. д-р Весна Јаневска, министер за образование и наука.

Благодарност до Општина Охрид и градоначалникот г. Кирил Пецаков и заменик-градоначалникот м-р Перчо Божиновски, за традиционалната поддршка и сјајната соработка.

Благодарност до Стопанската комора на Македонија, АД Алкалоид, мрежата Цепус за поддршката на Семинарот.

Благодарност за поддршката на Амбиенталната настава, до Македонската православна црква – Охридска патријаршија, до Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Охрид, до директорот м-р Горан Патчев и до „Струшките вечери на поезијата.“

Благодарност до АКУД „Мирче Ацев“ и до КУД „Дримкол“ од Вевчани и до музичкото училиште во Охрид.

Благодарност до Конгресниот центар во Охрид.

* * *

Голема чест ни е што на предлог на Меѓународниот семинар, почитуваната Ректорка Ангелова, денес ќе врачи благодарници „Синергии“ и награда „Воздејства“ за особен влог во поддршка и развој на македонистиката.

Им честитам на достоините угледници, годинешни добитници на благодарниците „Синергии“, и на проф. д-р Макеј Кавка од Полска му ја честитам наградата „Воздејства“. Јасно е дека без градење на мостови на културите – наречени „синергии“ и без капитални, суштински влијанија како „воздејства“, македонистиката не може да има континуиран и квалитетен раст и подем.

Наградата „Воздејства“ е инспирирана од согледбата на Блаже Конески, за кого мисијата на Свети Климент е „моќно придвижување“: „(...) Климентовиот центар не беше некаква ефемерна појава, ами неговото воздејство ќе се чувствува во идните векови.“

И светол е денот оти знаеме дека дека сме горди потомци на великаните, по слово и по писмо, но и подвиг, оти од нас расте македонскиот искон низ скалилата на книгите, оти нашите планини се од книги, како нашата посестрима Галичица, а ние одново и одново заедно се прераѓаме во зборот.

Сите згуснати во зборот, македонскиот ни збор, топло вдомени во македонскиот ни јазик, во „топлото семе на својот јазик“, би рекол Анте Поповски, сраснати за него како со „брат-близнак“.

Оти јасно е дека „не постои ништо што не е збор“,

Оти нам, на лингвистите, фиололозите, културолозите, збо-рољупците, стиховљубениците – душата ни расте и цути крај рако-писите, книгите, факсимилите, резбите, стихорезбите, стиховезби-те ни, фрескописите – кои ете, Господ решил да ни ги дарува, та да разденат во прекрасна и чиста – наука, врвна светлина.

Почитувани,

Денес, на овој свечен ден им искажувам длабока благодар-ност на сите македонисти – од сите простори и времиња. Минати, сегашни и идни.

Благодарност за монументалната македонистичка мисија.

Денес свечено го поздравувам македонистичкиот „океан“, кој е *река од реки, река од енергии* кои од денес се влеваат во Охрид.

Македонскиот јазик е наша, заедничка вредност и константа – каде и да сме.

Да ја сочуваме, негуваме, растеме и усовршуваме македонис-тиката како студиозна академска, научна и културна вредност од врвен национален и интернационален интерес.

Чекорејќи по стапките на Свети Климента, со книга в рака и светлина во душата и зборот, *река македонисти* од целиот свет...

проф. д-р Кристина Николовска,
директор на МСМЈЛК при УКИМ

**ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ
НА Н.Е. ПРОФ. Д-Р ГОРДАНА СИЉАНОВСКА-ДАВКОВА,
ПРЕТСЕДАТЕЛ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА**

Почитувани учесници, драги гости,

Годинава, големиот јубилеј „80 години од кодификацијата на македонскиот стандарден јазик“ се одбележува со низа важни настани. Уште еднаш се потврди Блажевата дума дека македонскиот јазик за нас, Македонците, е нашата и неговата една и единствена татковина.

Вие, 60 македонисти од 17 држави, под кровот на куќата на 58. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, станавте нашите јазични содружници и сограѓани.

Ако семинарот е македонски јазичен дом, вие сте негови ценети жители. Ако летната школа прерасна во престижно училиште од национално, но и интернационално академско значење за македонскиот јазик, идентитет и култура, тогаш, вие сте талентирани неимари што вградија камен во тврдината на македонистиката.

Во македонистите препознавам вредни јазични пчели, собрани околу Меѓународниот семинар за македонски јазик како матица, а 11 лекторати по македонски јазик, литература и култура на странските универзитети во светот, за мене се здрави јазични кошници што создаваат квалитетен и вкусен македонски јазичен мед, со потекло од медената земја на Атице од истоимениот филм.

Семинарот е продолжувач на една грандиозна мисија на Охридската книжевна школа на Свети Климент Охридски на Плаошник, потомок на значајниот средновековен просветен, образовен, научен, културен и духовен центар, дограден, доградуван и надградуван над цврстите јазични темели, удрени од сесловенските браќа, Светите Кирил и Методиј.

Сведоци сме на континуиран развој и раст на македонистиката, којашто се разлиста, расцвета и роди вкусни јазични плодови, еволуира македонскиот јазик, не само како службен јазик, туку и јазик на којшто се напишани илјадници прекрасни книги и песни, одбранети дузина магистратури и докторати, одржани безброј предавања и беседи, што се помнат.

Не смееме да заборавиме дека нивниот јазичен корен датира од средновековната писменост и култура на епохалните мисионери и учители, Светите Кирил и Методиј, чии најталентирани ученици, Климент и Наум го изградиле првиот европски универзитет — Охридската книжевна школа.

Бурниот јазичен живот го продлабочиле и продолжиле генерации и генерации македонисти и филолози, отелотворувајќи се себеси во раскрилената и богата македонистика, ним им се придружиле многу јазични добронамерници и добромисленици, личности со кои се гордееме, чии врвици и патеки ги разодуваме и доодуваме, водени од насушната и непресушна жед за знаење, наука, просвета, интелектуална и духовна просветеност и просветленост.

Почитувани,

Драгоцени се придобивките од борбата за писменоста, ортографијата и филологијата, посеани и негувани и згрижени од татковците — основачи на македонската преродба: Мисирков, Миладиновци, Рацин, Конески, плејада идеолози, мислител и дејци — македонисти, ценети творци на македонистиката како филолошка и културолошка наука.

Респектабилна е плејадата македонисти кои ја зародија, породиле и одгледаа македонистичката идеја за кодификација на македонскиот јазик, кои, низ историјата, со перо и мисла како убиствени куршуми против лагата и силата, се бореа за признавање на реалноста на македонскиот идентитет и државност, со сите историски, културни, политички и правни атрибути, посегавќи по вообичаените институционални методи и механизми, како што е кодификацијата на македонскиот јазик.

Во и со тој дух, во втората половина на 20 век, еминентни македонисти како великанот Блаже Конески, но и многу други негови истомисленици и содружници го поттикнуваа отворањето на Меѓународниот семинар за изучување на македонскиот јазик, литература и култура.

Историски е моментот кога во далечната 1967 година, истакнати македонисти, лингвисти и филолози, предложиле и го основале Меѓународниот семинар, оживотворувајќи ја со децении развиваната и промовирана голема идеја, за мене, за филолошка и културолошка наука за македонскиот јазик, литература и култура.

Во својата зрела, животна есенска доба, Семинарот наликува на густо и цврсто плетена македонистичка мрежа во период од речиси шест децении.

Иако сме континентална држава, опкружени сме со мориња, со океан од македонисти, за мене јазични рибари и морнари, познати како семинаристи, чиј број порасна на 4000, кои доаѓаат од 60 земји од светот, кои учествувале на престижните летни и зимски школи, како и на бројни меѓународни научни конференции во текот на речиси половина век.

Чест ми е да учествувам во уште едно отворање на тешките и древни охридски порти на македонистиката, налик на Рациновите „високи шимшир порти“ оти за нас, Македонците и ние Македонците, „куќа цел свет братски“ ни е.

Македонската жена, Големата македонска прамајка е потпората на македонистичката „куќа“, налик на охридските, доволно пространа да го збере огромниот сиот македонистички свет, којшто со љубов и посветеност го изучува и учи и научува македонскиот јазик, како филигран и бисер на македонската книжевност и култура.

Почитувани организатори, организаторки, учесници и гости,

Не случајно сум туку, меѓу вас. За мене, Меѓународниот семинар имаше, има и ќе има огромна национална и интернационална високообразовна, научна и културно-дипломатска дејност, којашто се шири и афирмира преку лекторатите, 11 во моментов на сите странски универзитети. За мене тие се како цркви на македонистиката, но и успешни културни амбасади, со вас како македонски почесни конзули и *pro bono* амабасадори.

Јасно ми е не само мене, туку и вам и на сите, а верувам и на одговорните, дека на лекторатите им е потребна континуирана поддршка, добри услови за работа и меѓународна афирмација.

Законот за македонски јазик е, по мене, добра правна рамка за оваа цел. Но, нужна е национална стратегија, стабилна институционална структура, функционална политика, но и адекватна финансиска помош за одржување, развој и зголемување на бројот на лекторатите во светот, по примерот на двата нови лекторати, во Неапол, Италија и Нитра во Словачка. Да се множат!

Им изразувам долга почит на сите досегашни директорки и директори на Семинарот не само за неговото одржување во живот, туку и за духовно богатиот македонистички живот и неговата доживеана долговечност, а се молам и за неговата вечност!

Исто така, честитки и поддршка на ректорката за нејзината поддршка на овој семинар, но и благодарност за сите претходни ректорати, ректори за големата идеја. На крајот, се разбира, честитки и поддршка за креативниот ангажман на директорката на Меѓународниот семинар, професорката д-р Кристина Николовска, која заедно со Советот на Семинарот, поттикна и воведо квалитетни иновации, збогатувајќи ја програмата со нови содржини, како што е, веќе споменатата, амбиентална перипатетичка настава, наречена „По стапките на Свети Климента“ којашто се одвива автентично — во срцето на стариот град Охрид, како академија, што почнува од изворите на сесловенската писменост и култура, односно од култниот археолошки и манастирски комплекс Плаошник и потоа „тече“ и „врви“ и се „движи“ како научен и културен крвоток низ охридските сокаци, вгнездувајќи се за миг во неброените знаменитости и „трезори“.

Особено ме радува фактот, што годинава, како и лани, се афирмираа националната историја и етнологијата како научни дисциплини од посебен интерес. Во земја во која секоја педа е историја и артефакт, има неизмерна и неисцрпна количина на граѓа за проучување.

Очекувам морето или океанот или космосот на македонистиката да продолжи да расте, да се бранува, да се крева до облаци и спушта до езерското дно.

Посакувам интелектуални бури во него, како веќе најавената Меѓународна научна конференција на 29 и 30 август во Охрид, посветена на 80 години од кодификацијата на македонскиот стандарден јазик — зборувам за правната кодификација, оти нејзе и претходела кодификацијата на Крсте Петков Мисирков, како и на неколкуте буревесници на македонската книжевност и култура.

Најпочитувани, почитувани македонисти, семинаристи на оваа 58. Летна школа, почитувани организатори, предавачи, истражувачи, лектори — продолжете да се грижите за ендемското, автохтоно „семе“ на македонистиката, што го посеавте и го сеете ширум светот. Во вас препознавам извонредни истражувачи, проучувачи, посветени академски граѓани, но и преведувачи, толку-

вачи и љубители на македонскиот јазик, македонистиката и македонската култура, но што е најважно, добри луѓе, со bona fide мисија.

На оваа древна традиција, на ова старо и скапоцено културно тло, на ова, како што веќе се нарече, пратло на цивилизациите и на Европа, очекувам да отвориме нови и пошироки хоризонти на дијалог меѓу цивилизациите, културите и јазиците, очекувам да изградите нови мостови на соработка и дијалог, добрососедство и космполитизам, да промовирате и стимулирате културен, наместо воен натпревар меѓу народите. Посакувам и повикувам на итен крај на конфликтите и човековите трагедии, без оглед на припадноста од кој било вид. Можеби сум наивна, но сè уште верувам во хуманизмот. Верувам во мир со природата, верувам во мир меѓу државите, нациите и луѓето, заснован врз вредности и принципи. Таквиот мир за мене нема алтернатива. Мора да се избориме за Кантовиот траен мир, ако сакаме да се очовечиме, зошто се расчовечивме.

Охрид, како симбол и лулка на убавината, писменоста, хуманизмот и уметноста е вистинско место за просветување и просветлување и за мирно описменување.

Нека Летнава школа биде пријателски подиум за научна и академска борба, за дебата.

Во македонистите од целиот свет гледам мировни и културни гласници.

Засадете цвеќиња на доброто, наместо на злото во плодната охридска, македонистичка градина, копнена, но и подводна.

Знам дека на секој од вас јазикот му е татковина, а таа, татковината не се менува, како што со право вели Бернард Шо. Знам и разбираам дека вам, вашиот јазик ви е најубавиот, најмилозвучниот, како што мене ми е мојот, македонскиот!

Не случајно, премудриот Свети Климент Охридски за првочителот Кирил Филозоф, рече дека: „Еве, ни светна, христољупци, светлозрачниот спомен на нашиот преблажен отец Кирил, нов апостол и учител на сите земји, којшто огреа на земјата како сонце со вистинска вера и убавина, како сонце на трисушното божество, осветлувајќи го сиот свет“, осветлувајќи го со букви и слово, со генијална филологија и духовна светлина што им вдахнува живот на милиони говорници на сесловенската и македонска писменост и култура.

Не случајно, поетот Анте Поповски напиша:

„Се враќам таму.

Пределот е невин, без допир, а птицата само го надлетува.

Раскопувам и барам. Коска в коски.

Збор во зборот.

Слушам: не барај ги нив!

Барај го она што го бараа тие.“

Сите ние, верувам дека копнееме, го бараме и сонуваме за „она што го бараа тие“, нашите праучители, налик на идејата за белите Рацинови мугри, трагајќи по вистинскиот пат на науката и вредностите што македонистиката и раскошниот македонски јазик може да ни ги откријат овде... на езерото, на прекрасното Охридско Езеро, во мојот роден град – Охрид!

Во својство на покровителка, чест ми е да ја прогласам за отворена 58. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје и да ви посакам успешна работа, вам на семинаристите, на предавачите, на лекторите, на сите учесници.

Благодарам.

ОБРАЌАЊЕ НА ПРОФ. Д-Р МАЌЕЈ КАВКА, ДОБИТНИК НА НАГРАДАТА „ВОЗДЕЈСТВА“

Почитувана ректорке на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“,

почитувана директорке на Семинарот за македонски јазик, литература и култура,

почитувани колешки и колеги, пријатели, дами и господа,

Го примам го ова признание со длабока трогнатост, но уште повеќе – со благодарност. Да се добие награда за долготрајност и исклучителен придонес значи, пред сè, да се препознае времето – времето вложено, времето посветено, времето споделено со идеите, со студентите, со тишините на библиотеките и со немирите на мислата.

Македонистиката не беше за мене само поле на академски интерес, туку – начин на живеење. Јазикот, литературата, културната меморија што ја носи македонската традиција беа мојот дом, мојата обврска и мојата љубов. Со текот на годините, научив дека вистинското дејствување не е гласно, туку истрајно. Дека најдлабоките влијанија – тие што навистина остават воздејства – не се видливи веднаш, туку се втиснуваат полека: преку генерации, преку зборови, преку споделено знаење. Затоа, оваа награда не ја примам само во свое име. Ја примам во името на моите учители – кои ме научија дека скромноста не е слабост, туку вертикала. Во името на моите студенти – чии прашања ме тераа повторно да мислам. Во името на колегите и пријателите – со кои делевме и радости и двоумења.

Особена благодарност до Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, кој со децении претставува мое научно и духовно прибежиште. А до Вас, почитувана ректорке, изразувам искрена почит за честа што ми ја укажувате со ова признание. **Истовремено, упатувам** длабока благодарност и до Вас, почитувана директорке на Семинарот за македонски јазик, литература и култура за можноста повторно да бидам дел од оваа средба што ја слави и негува македонската реч, книжевност и култура.

Но не можам да зборувам за мојата посветеност без да ѝ оддадам признание на личноста што стоеше до мене во сите овие години – мојата сопруга, Ирена Ставови-Кавка. Нејзините дос-

тигнувања во областа на историјата на Македонија се пример за тивка, но моќна научна посветеност, за длабинско истражување и за непоколеблива верба во значењето на историската вистина. Таа не е само моја животна сопатничка, туку и мој постојан интелектуален соговорник, поддржувач и инспирација. Ова признание е и нејзино.

Во време кога зборот е често обесценет, кога науката се бори со сенки, а културата се губи во вревата – оваа награда е потсетник дека вредноста сè уште постои. Дека трајноста е можна. И дека има смисла да се биде посветен.

Ви благодарам.

проф. д-р Макеј Кавка
Универзитет на Комисијата за
национално образование во Краков

ПРЕДАВАЊА

проф. д-р Веселинка Лаброска, дописен член на МАНУ
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ при УКИМ во Скопје
labroska_v@yahoo.com

ЗА НЕКОИ ФОНЕТСКИ И МОРФОСИНТАКСИЧКИ ОСОБЕНОСТИ НА МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК

Апстракт: Во трудот се претставуваат дел од особеностите на македонскиот стандарден јазик на две нивоа, фонетско-фонолошко и морфосинтаксичко.

На фонетско-фонолошкото рамниште фокусот е ставен на фонемата /л/, којашто има специфичен тврд изговор пред задните вокали /а/, /о/ и /у/ во македонскиот јазик, па тешко се усвојува од страна на странците што ја немаат во својот фонолошки систем. Исто така ќе се истакне специфичното третосложно акцентирање во македонскиот јазик и постоењето на акцентски целисти.

На морфосинтаксички план се истакнуваат следните специфики, а тоа се: постоење на прекажаноста во македонскиот глаголки систем, градење на идното време со партикулата *ќе*, којашто е добиена од глаголот *сака*, употребата на членот, како и начините на изразување на падежните односи по губењето на морфолошките падежни форми.

Клучни зборови: македонски стандарден јазик, фонетско-фонолошки особености, морфосинтаксички особености, прекажаност, член, изразување падежни односи.

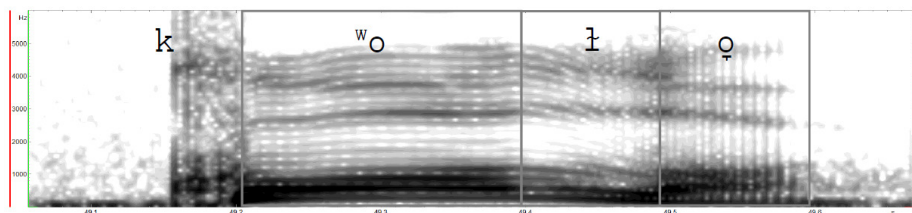
Македонскиот јазик е дел од јужнословенското јазично семејство, но исто така е централен дел од балканскиот јазичен сојуз, што резултирало со фактот дека граматиката на македонскиот јазик е најбалканизирана. И не само граматиката туку и некои фонетско-фонолошки особености се исто така резултат на меѓусебното влијание на јазиците кои се зборуваат на балканскиот простор, како што се влашкиот, албанскиот, грчкиот и турскиот (в. Илиевски 1988).

Во ова предавање ќе се задржиме на некои особености на македонскиот стандарден јазик и на фонетско-фонолошко рамниште и на граматичко, односно на морфосинтаксичко, а кои го разликуваат македонскиот од другите јужнословенски јазици и можеби се потешки за усвојување кај оние што го изучуваат како странски јазик.

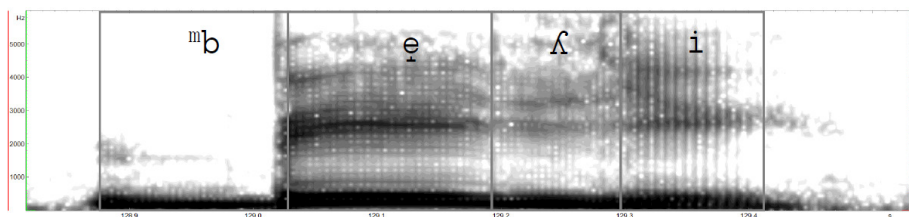
Фонетско-фонолошко рамниште

1. Кој глас од македонскиот стандарден јазик се разликува од оној со иста графика во другите словенски јазици и на тој начин е всушност потежок за усвојување и, во крајна линија, според неговиот изговор можат да се препознаат сите што не се родени говорители на македонскиот јазик? Тој глас е /л/ од системот на сонантите. За разлика од другите јужнословенски јазици, каде што /л/ се изговара како благо палатализирано средноевропско во позиција пред вокал [vlada, la(h)ko], во македонскиот јазик во сонантскиот систем има два сонанти кои, упросто кажано, се наоѓаат лево и десно на оската на мекост од ова средноевропско /л/. Притоа, во изговорот на латералите во македонскиот јазик имаме реално три гласа, а не два бидејќи нашето тврдо /л/ во позиција пред заден вокал (а, о, у) се изговара со допирање на јазикот на забите и со благо исфрлување на јазикот кон усните, односно со изразена веларизација, преднојазична, забно-венечна или венечна со врвот на јазикот (т. е. со средна боја меѓу руското [ɭ] и европското [l]). Пример *влада, лаџа, ладен, лобира, луџи, коло* и др., додека истиот глас во позиција пред преден вокал се изговара како и средноевропското /л/: *леџо, лежи, жали, боли, лее, лице, клеџка* и др. Примерите со сонантот /л/ во оваа позиција се поедноставни за изговор за говорителите кои во својот фонолошки систем го имаат тоа средноевропско /л/, додека примерите со сонантот /љ/ како палатален глас, веројатно лесно ќе се изговораат од страна на говорители од српското, односно хрватското., т. е. босанското и црногорското јазично подрачје, но не и од страна на семинаристите што доаѓаат од други јазични подрачја.

Разликата во изговорот на тврдото /л/ што фонетски се означува со [ɭ] и мекото /љ/ што фонетски се означува со [ɭ̟], се гледа на следните спектрограми, според *Сејменџалниџа фонологија на македонскиот стандарден јазик* (Савицка и др. 2022: 174–177):

Сл. бр. 1. Изговор на зборот *коло* (Савицка и др. 2022: 175)

Сл. бр. 2. Изговор на зборот *бели* (Савицка и др. 2022: 178)

2. Она што е исто така карактеристично на фонетско-фонолошко јазично рамниште, е акцентскиот систем на македонскиот јазик. Според проф. Тополињска, се работи за уникатен акцентски систем во рамките на истражуваните јазици во светот (Видоески, Савицка, Тополињска 1999: 123). Македонскиот стандарден јазик има акцент којшто е по квалитет динамичен, односно се одликува со сила на воздушната струја врз нагласениот слог и по место е фонетски стабилизирани на третиот слог од крајот на зборот, односно на антепенултима. Со оглед на фактот дека во основниот речнички фронт голем број зборови се со два или со еден слог, на прв поглед изгледа дека голем број македонски зборови не можат да се вклопат во овој акцентски систем. Но поинаку стои работата со употребата на зборовите во текстот, односно во дискурсот. Бидејќи македонските членски морфеми се постпозитивни, сите определени именки, односно именски синтагми добиваат постпозитивен член што го зголемува бројот на трисложни и повеќесложни зборови во комуникацијата кои комплетно можат да се подведат на правилото за третосложно акцентирање. Па така имаме: *ж'ена* : *ж'енаџа* : *ж'ениџе*, *кн'ија* : *кн'ијаџа* : *кн'иџиџе*, *филм* : *ф'илмоџ* : *ф'илмови* : *филм'овиџе*, *џ'орџа* : *џ'орџаџа* : *џ'орџиџе*, *сџ'аго* : *сџ'агоџо* : *сџ'агаџа* итн. и кај повеќесложните: *ј'аџога* : *јаџ'огаџа* : *ј'аџоги* : *јаџ'огиџе*, *воздух'оџловец* : *воздухоџл'овецоџ* : *воздух'оџловци* : *воздухоџл'овциџе*, *џ'резенџ'ација* : *џ'резенџац'ијаџа* итн. Овде секако треба да ги посочиме и акцентските целости, кои се посебно карактеристични за македонскиот јазик, а кои претставуваат спој на акцентоген збор и клитика или два акцентогени збора под еден акцент. Причината за образување на вакви акцентски целости е од фонетска природа: *с'о-мене*, *г'о-мене*, *з'а-неџо*, *б'ез-неа*, *не-џ'о-видов*, *не-ј'а-зеде*, *јаг'еџки-џо*, но кај синтагмите кои претставуваат прилошки определби или сложенки, изговорот со еден акцент има и разликувачка вредност, односно со акцент-

ската целост се изразува еден тип затврдена прилошка определба: *й'ог-дрво*, *н'а-вода*, *н'а-йазар*, *з'а-рака*, или сложенка чие значење добило нова семантика различно од значењето на деловите кога се изговораат одделно: *В'елијден*, *Кисел'а-вода*, *й'реј'а-вечер* и др. Појавата на третосложниот акцент, како и на акцентските целисти е резултат на балканско влијание во минатото, главно на романско влијание врз западното македонско наречје (сп. Илиевски 1988: 88; Тополињска 1999: 125).

Морфосинтаксичко рамниште

Сега преминуваме на особеностите на морфосинтаксички план. Во современиот македонски јазик има упростен именски систем, но усложнет глаголски систем. Ваквото реструктурирање на граматиката во текот на историскиот развој на македонскиот јазик се случило како резултат на внатрешни развојни тенденции, но, секако, има удел и влијанието на соседните несловенски балкански јазици. Овде ќе го истакнеме ставот на академик Марјан Марковиќ кој смета дека упростувањето на показателите на семантичките категории и нивната поголема транспарентност е последица на потребата за полесно разбирање и преведување од еден на друг јазик во повеќејазичните општествени средини (Марковиќ 2020: 59).

1. Како прва особеност на морфосинтаксички план во македонскиот стандарден јазик ќе го истакнеме сложениот систем на минати времиња во кој имаме и разлика според категоријата *дис-тијанца*, *импирцейиивносй*, *йрекажаносй*. Наши носечки времиња во секојдневното кажување за минати настани се минатите определени времиња, минато определено свршено и несвршено време (аорист и имперфект), времиња што во голем дел од другите словенски јазици веќе се изгубени. Пример: *Која гојдов кај йебе, йи јадеше*. Од примеров се гледа дека аористот искажува свршени дејства, а имперфектот несвршени (иако се можни аористни форми од несвршени глаголи во македонскиот јазик; сп. Конески 1954: 166). Ќе наведеме уште неколку примери: *Нагвор йрееше сонце, а вејирейо йи расйураше белийе цвейови од дрвјайа*. *Блаже сйана и йрйна накај рекайа*. Но, кога зборуваме за дејство што не сме го доживеале лично, тогаш задолжително користиме минато неопределено време односно го користиме стариот перфект. Притоа, во трето лице еднина и множина перфектот има доминантно значење

на прекажаност, односно неевиденцијалност: *Тие оделе, оделе и дошле до еден замок.*; *Професориите донесле одлука да ѝо испишаат случајот.*; додека во прво и второ лице, во зависност од контекстот, може да има и значење на резултатив, едно од основните значења на индоевропскиот перфект: *Јас сум шетал ѝо цела Европа; Ти си ја напишал домашната задача.* Наспроти примери со балканскиот перфект: *Јас имам шетано ѝо цела Европа. Ти ја имаш напишано домашната задача* (Конески 1954: 220–221).

2. Како втора особеност на глаголскиот систем ќе ги истакнеме парадигмите со *ќе*. Во македонскиот јазик под влијание на соседните балкански јазици имаме идно време кое се гради со честичката *ќе* којашто е всушност скаменета форма на глаголот *сака*, додека презентските форми од свршените глаголи кои се користат за изразување на идно време во повеќе словенски јазици, во македонскиот се блокирани, односно не можат самостојно да се употребат, туку само со сврзник или партикула: *Кога ќе дојдеме, сакаме сè да ви раскажеме.* Со оваа партикула се образуваат уште две времениња во македонскиот јазик, а тоа се минато-идно и идно прекажано време (в.: Конески 1954: 212–217), и двете како нови парадигми кои се појавиле за да ги покријат зоните на нефактивности во условните реченици со иреален услов, но и значењето на повторливост на планот на минатото во директно кажување и во прекажување: *Ако дојдеа на време, ќе ја видеа изложбата.* / *Да дошле навреме, ќе ја виделе изложбата.*; *Секое ујро, ѝој ќе ситанеше рано и ќе се уитанеше накај црквата.* / *Секое ујро, ѝој ќе ситанел рано и ќе се уитанел накај црквата.*

3. Во рамките на именскиот систем, ќе се осврнеме на употребата на членот и на спецификите на именските групи во позиција на субјект и објект. Она што е широко познато, е дека во македонскиот јазик се изгубиле падежните наставки. Сè уште се чуваат само 1) вокативни форми (и не од сите имиња: *ѝрофесорке, дирекѝоре, ѝрејсегателе, Веселинке, Сѝојане, Горане, Даворе, Марјане* и сл.), но тие се надвор од шемата на основната реченица и служат главно за реализација на конативната функција во јазикот, па и тие се во голема мера во фаза на губење; и 2) акузативни и дативни форми кај лични и роднински имиња во дел од западното и северното наречје (*Го видов Горана; Је рече Сѝефки; Томеѝу му рекоф*), но и тие покажуваат тенденција за неупотреба кај помладите генерации говорители. Се чуваат, исто така, морфолошки падежни

форми кај личните заменки – една генитивно-акузативна форма и една дативна форма, кои ја обезбедуваат јасноста на реченицата кога треба да се изразат тие падежни односи во реченицата. Следствено, номинативната форма на именката, членот, предлозите и зачуваните падежни форми кај личните заменки, долгите и кратките, се тие кои ја регулираат функцијата на именската група во реченицата и спаѓаат во нејзината референцијална карактеристика (Тополињска 1997: 191). Така, кога се работи за **субјект**, односно за номинативен падежен однос, именската група употребена во оваа позиција задолжително е маркирана по посоченост, што значи дека, кога не е лично име, мора да има или неопределен член (*еден, едни*) или показна заменка / определен член. Примери: *Јана дојде дома. Таа беше уморна. Тој човек се вика Сџојан. Човекоџи ишшува книја. Еден сџугенџи влезе во слушалнаџи.* (в. повеќе во: Лаброска 2009: 97–98).

За разлика од номинативот, **акузативот**, односно директниот предмет во реченицата се изразува без никакви ознаки доколку е со неопределена специфична референција: *Таа јаде јабољко. Децаџи иџрааџи фугдбал.* Тука редоследот и контекстот ја одредуваат падежната функција на дадената именска група. Доколку се работи за живи суштества во двете позиции и во номинатив и во акузатив, тогаш мора да го почитуваме редоследот како во англискиот јазик за да не дојде до недоразбирање: *Марко џо удри Никола.* (Марко – субјект (номинатив), Никола – директен објект (акузатив)). Проблемот исчезнува ако субјектот и објектот се лица различни по пол, а со тоа и по род: *Марко ја удри Јана.* (Јана е директен објект) наспроти: *Марко џо удри Јана* (Марко е директен објект). Како што се гледа од примерите, доколку е именската група определена, тогаш имаме задолжително удвојување на предметот со кратка заменска форма за акузатив: *Таа џо изеде јабољкоџо. Веџроџи џи искриџи џранкиџи.* (в. Минова-Ѓуркова 2000: 210–214)

Сега ќе се осврнеме и на изразувањето на **дативот**, односно на индиректниот предмет во реченицата: дативот се изразува со предлогот *на* + определена именка (именска група) и задолжително удвојување на дативниот предмет со кратката заменска форма за датив (индиректен предмет). Овде предлогот *на* е всушност само со граматичка функција на изразувач на дативниот однос во реченицата: *Тој му иџаџи џисмо на џрофесороџи. Ние им блаџдариме од срце за вниманиеџо на семинарисџиџи на Меџународноџи*

семинар за македонски јазик, литература и култура! Како што се гледа од примерите, индиректниот предмет како втор жив учесник во дејството, се изразува со повеќе формални показатели, а тоа се следниве: предлогот *на*, именка определена на некој од начините карактеристични за македонскиот јазик (со член, со показна замена или изразена со лично име) или долга форма на личната замена за датив, и сето тоа удвоено со кратка заменска форма за датив. Многу ретки се случаите кога индиректниот предмет т. е. дативниот предмет е неудвоен, а тоа е во ретките ситуации кога е неопределен: *Ќе ѝ омојнам некому, ако можам. Тој ѝ иша ѝисмо на некои професори во сѝрансѝво* (види повеќе во: Минова-Ѓуркова 2000: 214–215).

Заклучок

Уникатноста на македонскиот јазик се согледува во успешниот спој на словенскиот наследен јазичен материјал и на балканската јазична структура, едноставна во сферата на именувањата, а сложена во сферата на дејствителноста со сите модални нијанси на ставање огради од кажаното. Ако кон тоа се додаде специфичноста на изговорот на одделни фонеме и уникатниот акцент и акцентските целости, ќе се сфати целата комплексност на современиот македонски стандарден јазик. Токму затоа, изучувањето на македонскиот јазик како странски треба да биде вистински предизвик за секој семинарист, но и вистинско уживање во процесот на откривање на секоја посебна македонска јазична црта, словенска, ама балканска и затоа егзотична и единствена.

Користена литература

- Видоески Божидар, Савицка Ирена, Тополињска Зузана 1999: *Полски-македонски; Граматичка конфронтиација 2, Прозодија*. МАНУ: Скопје.
- Илиевски Хр. Петар 1988: *Балканолошки лингвистички студии* (со посебен осврт кон историскиот развој на македонскиот развој), ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Конески Блаже 1952: *Граматика на македонскиот литературен јазик*, дел II, Просветно дело, Скопје.

- Лаброска Веселинка 2009: „Структурата на основната реченична конструкција во македонскиот стандарден јазик“, *Предавања на XLI Меѓународен семинар за македонски јазик, лиџература и култура*, Охрид, 11–28 VIII 2008, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје 2009, стр. 97–104.
- Марковиќ Марјан 2020: „Македонскиот јазик – комплексен адаптивен систем“, *Појлеги за македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, МАНУ, Совет за македонски јазик, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, стр. 59–89.
- Минова-Ѓуркова Лилјана 2000: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Магор, Скопје.
- Савицка и др. (Савицка И., Травињска А., Лаброска В., Цихнерска А., Геразов Б.) 2022: *Семенитална фонетика и фонологија на македонскиот стандарден јазик*, МАНУ, Скопје.
- Тополињска Зузана 1997: *Македонските дијалекти во Егејска Македонија*, Синтакса, II дел, Скопје: МАНУ.

проф. д-р Симона Груевска-Маџоска
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ при УКИМ во Скопје
simonagrum@yahoo.com
simonagrum@imj.ukim.edu.mk

ОСУМДЕСЕТ ГОДИНИ ОД КОДИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК (1945 – 2025)

Почитувани колеги, почитувани професори, истражувачи и студенти,

Во духовната историја на секој народ постојат неколку темели врз кои се гради неговиот културен континуитет. Меѓу нив особено место има јазикот – најдлабоката духовна врска што ги поврзува генерациите, најтрајниот носител на историското искуство и најсигурниот чувар на културната меморија. Народите се менуваат низ вековите, државите се преобразуваат, политичките граници се поместуваат, но јазикот останува како тивок и истраен сведок на нивното историско постоење.

Затоа создавањето на литературниот јазик никогаш не е само лингвистички настан. Тоа е чин на културна самопотврда, момент во кој една заедница ја препознава и ја институционализира сопствената духовна индивидуалност. Во тој чин се среќаваат историското искуство, интелектуалниот напор и културната визија на повеќе генерации.

Кога денес одбележуваме осумдесет години од кодификацијата на македонскиот литературен јазик, ние всушност се навраќаме на еден од најзначајните моменти во современата културна историја на Македонија. Кодификацијата во 1945 година не претставува само нормативен акт со кој се утврдени азбуката и правописот туку претставува кулминација на долг историски процес на јазично и културно самоосвестување – процес што започнува во XIX век, се артикулира во идеите на македонските преродбеници и ја добива својата научна форма во делото на македонските филолози од XX век.

Во тој процес се преплетуваат напорите на многу генерации интелектуалци – од првите обиди за именување и опис на народниот говор, преку програмската визија на Крсте Петков Мисирков, до научната работа на Блаже Конески и неговите современици, кои ја создаваат основата на современата македонска лингвистика.

Осум децении по неговата кодификација, македонскиот јазик претставува стабилен и развиен стандарден јазик, способен да ги изрази сите аспекти на современиот културен, научен и јавен живот. Тој е јазик на образованието и на науката, на литературата и на медиумите, на секојдневната комуникација и на духовната култура на македонското општество.

Токму затоа денешниот јубилеј не е само повод за свеченост туку и за научна и културна рефлексија. Тој нè потсетува дека јазикот не е само средство на комуникација туку и најдлабок израз на културниот идентитет и историскиот континуитет на еден народ.

Во историјата на народите постојат настани што ја надминуваат својата непосредна историска рамка и стануваат симболи на духовниот и на културниот континуитет на една заедница. Меѓу таквите настани несомнено спаѓа и кодификацијата на македонскиот јазик во 1945 година. Тоа не е само момент на јазична стандардизација туку историска точка во која јазикот, како најдлабока духовна врска меѓу генерациите, добива институционална форма и стабилна културна функција.

Јазикот е, како што истакнуваат многу мислител и филолози, најтрајната културна институција на еден народ. Во него се содржани неговата историска меморија, неговите духовни искуства и неговата културна самобитност. Затоа создавањето на стандардниот јазик секогаш претставува повеќе од лингвистички процес; тоа е чин на културна самопотврда.

Кодификацијата на македонскиот јазик во 1945 година претставува кулминација на долг процес на јазично и културно самоосвестување. Нејзините корени се наоѓаат длабоко во XIX век, во времето кога во Македонија започнува постепено да се формира свеста за јазичната и културната посебност на македонскиот народ.

Денот 5 мај 1945 година претставува еден од најзначајните датуми во историјата на македонскиот јазик и на македонскиот народ. На тој ден, со Решение на Народната влада на Федерална Македонија, официјално е усвоена македонската азбука – чин со кој завршува долг и сложен процес на пишување, аргументирање и одлучување за тоа каков треба да биде стандардниот израз на македонскиот јазик. Еден месец подоцна, на 7 јуни 1945 година, Министерството за народна просвета го озаконува македонскиот правопис, со што кодификацијата добива свој практичен инструмент.

Осумдесет години подоцна, денес, можеме да ги проценуваме тие одлуки со поголема временска дистанца. Кодификацијата не беше само технички лингвистички чин – таа беше истовремено политички, културен и идентитетски настан од капитална важност. Во еден свет во кој македонскиот јазик долго беше оспоруван, присвојуван и занемаруван од соседите, одлуката да се создаде стандарден јазик со своја сопствена азбука и правопис означуваше излез на македонскиот народ на историската сцена со сопствен гласовен и писмен идентитет.

Целта на ова предавање е тројна: прво, да ги лоцира историските и интелектуалните претечи на кодификацијата; второ, да ги анализира конкретните одлуки на комисиите за јазик и правопис во поглед на азбуката и на правописниот систем; и трето, да ја осветли долгорочната значајност на тие одлуки за развојот на македонскиот стандарден јазик во последните осум децении.

Кодификацијата на македонскиот јазик во 1945 година не се случи преку ноќ. Таа беше кулминација на еден повеќевоковен процес, во кој македонски интелектуалци, просветители и книжевници постепено ги формулирале ставовите за посебноста на македонскиот јазик и за потребата тој да добие свој писмен стандард.

XIX век е период на длабоки културни и политички промени на Балканот. Под влијание на европските романтичарски идеи за народниот дух и за националната култура, јазикот постепено станува еден од најважните симболи на националниот идентитет.

Македонскиот јазик се развивал во рамките на јужнословенската јазична група, а неговата писмена традиција ја вклучува старословенската епоха и македонската редакција на црковнословенскиот јазик. Во XIX век се јавуваат значајни народни и книжевни автори кои ја афирмираат потребата од јазична самобитност.

Ѓорѓија Пулевски (1817 – 1895) е меѓу првите кои јавно ја артикулираат идејата за македонскиот јазик и народ како посебна лингвистичка и етничка целина. Во неговиот *Речник од ѝри јазика* (1875), кој содржи македонски, српски и арнаутски (албански) записи, тој за прв пат во лексикографски контекст го употребува поимот ‘македонски’ за да го означи јазикот на своите сонародници. Пулевски пишувал на својот роден галички/мијачки говор, без тогашна претензија за стандардизација, но самото именување е историски чин.

Движењето на ‘Лозарите’ во последната деценија на XIX век, особено преку списанието *Лоза* (1892), отиде чекор понатаму – формулирајќи програмски ставови за создавање посебен македонски книжевен јазик врз основа на македонските народни говори, независно од бугарскиот и од српскиот стандард. Нивниот придонес е пресуден за историјата на македонската јазична мисла, иако остана без непосредни практични резултати поради историскиот контекст.

Најзначаен претходник на кодификацијата е несомнено Крсте Петков Мисирков (1874 – 1926), чиј труд *За македонскиот јазик* (Софија, 1903) претставува прв сериозен обид за научна теоретизација на македонскиот стандарден јазик. Мисирков во оваа книга поставува три фундаментални принципи кои подоцна, буквално, ќе бидат усвоени во 1945 година: прво, за основа на стандардниот јазик да се земат централните македонски говори; второ, да се употреби фонетски правопис; и трето, речникот да се збогатува од сите македонски дијалекти. Книгата беше веднаш заплнета и уништена во Бугарија; случајно преживеале само неколку примероци.

Периодот меѓу двете светски војни претставува сложена фаза во историјата на македонскиот јазик. Иако не постојат институционални услови за негова официјална употреба, македонскиот народен говор продолжува да живее во културниот живот и во дел од литературното творештво.

Во ова време се појавуваат писатели и публицисти кои пишуваат на народен македонски јазик, со што постепено се создава литературна традиција којашто подоцна ќе стане важна основа за стандардизацијата.

Кодификацијата на македонскиот јазик е нераздвојно поврзана со историскиот настан на Илинден, 2 август 1944 година, кога во манастирот „Св. Прохор Пчински“ се одржало Првото заседание на АСНОМ (Антифашистичко собрание за народно ослободување на Македонија). На тоа заседание е донесено Решението за воведување на македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава – одлука со која за прв пат во историјата македонскиот јазик добива државен статус.

Во ноември 1944 година, Президиумот на АСНОМ, како највисоко тело на новата македонска држава, именувал Прва комисија (конференција) за јазик и правопис, чија задача била да подготви предлог за азбуката и за правописот. Оваа комисија заседавала

во периодот 27 ноември – 3 декември 1944 година (Конески 1948, Ристески 1988, Фридман 1993, Груевска-Маџоска 2020).

Прашањето дали Првата комисија ги завршила своите работи е предмет на историска дискусија. Блаже Конески подоцна ќе напише дека на нејзината работа „може да ѝ се најдат посериозни забелешки“ (Конески 1982: 56). Во секој случај, составот на комисијата бил изменет и во текот на пролетта 1945 година, работата ја презела друга комисија, чии ставови биле формулирани во Резолуција на 3 мај 1945 година, усвоена два дена подоцна, на 5 мај 1945 година.

Работата на оваа комисија ги поставила нештата на своето вистинско место – народниот јазик стана основа на стандардниот. Ова е суштинска одлука со далекусежни последици: тоа значи дека македонскиот стандарден јазик не е конструиран вештачки, туку е изграден врз живиот говор на централномакедонскиот дијалектен корпус.

Резолуцијата од 3 мај 1945 година ги утврдила следниве темелни принципи на кодификацијата, принципи кои во суштина ги рефлектираат ставовите на Мисирков од 1903 година:

1. Во македонскиот литературен јазик да се установат оние форми од централните говори кои во најголем степен ќе ги поврзат сите македонски говори и ќе бидат лесно применливи за луѓето од сите краишта;
2. Во македонскиот литературен јазик треба во најголем степен да се изрази неговата народна основа;
3. Македонската азбука треба да има онолку букви колку што постојат гласови во македонскиот литературен јазик;
4. Правописот да биде изграден врз фонетски принцип.

Изборот на централните говори за основа на литературниот јазик беше лингвистички добро образложен. Централните говори, поради своето географско и дијалектно место, претставуваат природна нишка меѓу западните и источните македонски наречја. Конески, кој и самиот потекнува од Небрегово (Прилепско), не ја имаше тешкотијата на Мисирков, кој пишувал на нему несвојствен дијалект – тој природно ги отелотворувал принципите кои требало да ги применува.

Фонетскиот принцип на правописот, принципот „пишувај како што зборуваш, читај како што е напишано“, беше темелна одлука со практични предности. За разлика од историскиот или

морфолошкиот правопис (карактеристичен за рускиот јазик, на пример), фонетскиот правопис е подостапен за широките народни маси. По ослободувањето, кога масовното описменување беше политички приоритет, оваа одлука имаше практична корист.

Современата македонска азбука се состои од 31 буква. Таа е фонетска азбука во строга смисла на зборот: секоја буква одговара на точно еден глас.

Генеалошки, македонската азбука произлегува од три извори: прво, општокирилскиот фонд; второ, азбуката на Крсте Петков Мисирков, која претставувала реформирана кирилица приспособена на македонскиот фонетски систем; и трето, графемите на Вук Стефановиќ Караџиќ, но само во поглед на обликот на буквите, а не на нивните фонетски вредности.

Оваа последна дистинкција е теориски важна: графемите за буквите Љ, Њ и Џ се преземени од Вуковото писмо, но нивните фонетски вредности во македонскиот систем одговараат на специфично македонски реализации, а не на српски.

Она што ја прави македонската азбука единствена меѓу кирилските азбуки е постоењето на неколку букви кои не постојат (или не постоеле во 1945 година) во ниту една друга стандардна кирилска азбука:

Ќ, к – Специфична македонска фонема; кај Мисирков бележена со к’

Ѓ, г – Специфична македонска фонема; кај Мисирков бележена со г’

Ѕ, ѕ – Постоела во старословенската кирилица; обновена за потребите на македонскиот јазик

Љ, љ – Обликот преземен од Караџиќ, кај Мисирков означувана со л’

Њ, њ – Обликот преземен од Караџиќ, кај Мисирков означувано со н’

Џ, џ – Обликот преземен од Караџиќ, а по потекло од романската кирилица.

Особено значајна е буквата Ѕ (ѕ), која денес е уникатна за македонскиот јазик меѓу живите кирилски азбуки. Нејзините историски корени датираат уште во старословенската кирилица, каде постоела, но подоцна исчезнала во другите кирилски традиции.

Нејзиното враќање во македонскиот систем е истовремено и архализирачки и иноваторски чин – повторно воведување стара форма за да означи постоечки жив глас.

Парот *Ķ–Ģ* заслужува особено внимание. Овие гласови се карактеристични за централните македонски говори и немаат паралели во бугарскиот или во српскиот стандарден јазик (иако постојат во некои нивни дијалекти). Нивното претставување со посебни букви, наместо со диграфи, е доказ за зрелоста на фонолошкото размислување на Комисијата.

Во текот на 1930-тите во Вардарска Македонија постоела флуидност во графемскиот систем – ист звук бил претставуван со повеќе знаци, а изборот понекогаш зависел дури и од достапноста на печатарски машини (Крамер 2015: 287–308). Ова сведочи за фактот дека стандардизацијата не е произволен административен чин, туку завршна точка на органски процес на селекција.

Во работата на Првата комисија (ноември 1944) отпочнале дискусии за принципите, но конкретните решенија не биле довршени. Спорни биле, меѓу другото, прашањата за: обликот на буквите за палаталните гласови (дали да се земат Мисирковите графеми или Вуковите), за третманот на рефлексот на старото **ѣ* и за статусот на одредени дијалектни форми во стандардот. Втората комисија ги разрешила овие дилеми во корист на поедноставниот и попрагматичен пристап.

Правописот озаконет на 7 јуни 1945 година е изграден врз фонетскиот принцип, во согласност со принципите на Резолуцијата. Тоа значи дека граматичките алтернации, историските вредности и морфолошките врски само исклучително влијаат на правописот, а примарниот водич е изговорот.

Меѓутоа, уште во овој прв правопис биле прифатени и некои форми од велешкиот говор, особено во однос на глаголските форми. Така, наставката *-уе* (*кажуе*, *кујуе*) влегла во правописот, но само три години подоцна, во 1948 година, извршена е измена според која таа наставка е заменета со *-ува* (*кажува*, *кујува*), рефлектирајќи го централното наречје. Ова ни покажува дека правописниот систем не бил перципиран како затворен и неменлив, туку како жив систем подложен на корекции.

По донесувањето на азбуката и правописот, улогата на Блаже Конески во нормирањето на македонскиот јазик е незаменлива. Во рок од неколку години, тој ги создал основоположничките нормативни дела:

- Македонски правопис со правописен речник (заедно со Крум Тошев, 1950);
- Граматика на македонскиот литературен јазик, I и II дел (1952, 1953);
- Историја на македонскиот јазик (1965);
- Речник на македонскиот јазик со српско-хрватски толкувања (во три тома, 1961–1966, главен редактор, со соработниците: Тодор Димитровски, Благоја Корубин и Трајко Стаматоски).

Решенијата на Конески, особено во Граматиката, покажуваат способност за истовремено научно апстрахирање и чувствителност за живиот дух на јазикот. Правописниот речник од 1950 година претставува особено значаен инструмент: тој не само што ги кодифицирал правописните форми туку и го вовел нормативниот речник во секојдневна практична употреба за учители, писатели и новинари.

По кодификацијата започнува интензивен развој на научните институции што се занимаваат со проучување на македонскиот јазик.

Особено значајна е работата на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, основан во 1953 година. Во рамките на оваа институција се реализирани бројни научни проекти:

- дијалектолошки истражувања;
- граматички студии;
- лексиколошки и лексикографски истражувања;
- историски студии за македонскиот јазик;
- ономастички студии.

Еден од најзначајните лексикографски проекти е *Толковниот речник на македонскиот јазик* во шест томови (сега достапен и во дигитален облик), кој претставува капитално дело на македонската лексикографија.

Македонскиот правопис не останал замрзнат во својата почетна форма, туку поминал низ неколку значајни ревизии кои ги одразуваат и промените во стандардниот јазик и во науката за него. Поголемите правописни изданија по 1945 година вклучуваат:

- 1950: Македонски правопис со правописен речник, Конески и Тошев;
- 1969: Правопис на македонскиот литературен јазик, Видоески, Димитровски, К. Конески, Тошев, Угринова-Скаловска;

1970: Повторно издание со дополнувања;

1999: Правопис со изменет и дополнет текст;

2015/2017/2025: Правопис на македонскиот јазик, Институт за македонски јазик.

Секое ново издание ги одразуваше и пообмислувачките позиции на тогашната македонска лингвистика, но и општествените промени – распадот на Југославија, независноста на Македонија, дигитализацијата и новите потреби за јазична стандардизација во информатичкото општество.

Од социолингвистичка гледна точка, кодификацијата на 1945 година претставува класичен пример на јазична елаборација (Ausbau) во смисла на Хајнц Клос: јазикот го постигнал својот статус не само преку структурна дистанца туку и преку намерна изградба на стандард, нормативни граматика, речници и институционална поддршка. Македонскиот јазик имал доволно структурни специфики за да биде третиран како посебен јазик, но неговото признавање и развој биле трасирани и со политичките услови на новата македонска државност.

Особено значаен е ефектот на елаборацијата во наредните децении: секој нов домен во кој македонскиот јазик станувал официјален (наставата, публицистиката, судството, радиото, театарот, литературата, науката) го зајакнувал неговиот статус и ја продлабочувал идентификацијата на говорителите со него. Денес, осумдесет години подоцна, постои богата научна, уметничка и публицистичка продукција на македонски јазик, што е жив доказ за оправданоста на одлуките донесени во 1945.

Истовремено, студиите кои го осветлуваат процесот на кодификацијата (Фридман, Крамер, Лант) ни покажуваат дека тој никогаш не бил едноставен. Постоеле дискусии, дилеми, притисоци и компромиси. Стенографските записи од работата на комисиите (кои Конески подоцна ги анализираше критички) сведочат за живо и плодотворно интелектуално дејствување, а не за механичко извршување на политичка наредба.

Осумдесетте години кои минаа од кодификацијата на македонскиот стандарден јазик ни даваат доволна временска дистанца за објективна оценка на историскиот чин. Одлуките донесени на 5 мај и 7 јуни 1945 година, за азбуката и за правописот, беа лингвистички промислени, историски вкоренети и мудри. Тие се наградба на богатата претходна традиција (Пулевски, Мисирков,

Лозарите) и ги поставија темелите за натамошното систематско нормирање на јазикот преку делото на Конески и другите македонски лингвисти.

Македонската азбука, со своите 31 буква и со специфичните фонемски решенија (Ќ, Ѓ, S) е не само функционален графиски систем туку и симбол на јазичниот и на националниот идентитет. Фонетскиот правопис, кој пред осум децении беше избран поради практична достапност, денес се покажува и теориски издржан – тој ја минимизира арбитрарноста на правописните конвенции и го прави јазикот поотворен за учење и употреба.

Јубилејот од 80 години не е само повод за ретроспектива туку е и повик за одговорност кон иднината: да се продолжи со темелна нормативна дејност, да се справи со предизвиците кои ги носат дигиталните медиуми за јазичниот стандард и да се негува онаа свест за вредноста на македонскиот јазик која ги поттикнала кодификаторите пред осум децении.

Осумдесет години од кодификацијата на македонскиот јазик претставуваат значаен културен и научен јубилеј. Тој нè потсетува дека стандардниот јазик не е само средство на комуникација туку и носител на историскиот континуитет и на културниот идентитет на една заедница.

Од првите обиди за артикулација на јазичната самосвест во XIX век, преку програмската визија на Мисирков, до научната кодификација во 1945 година и понатамошниот развој на македонистиката, македонскиот јазик поминува долг и сложен историски пат.

Денес, осум децении по неговата кодификација, македонскиот јазик претставува стабилен и развиен стандарден јазик – способен да ги изрази сите аспекти на современата култура, науката и јавниот живот.

Во периодот 1945 – 2025 македонскиот стандарден јазик поминува низ процеси на:

- конституирање,
- институционализација,
- стабилизација,
- модернизација,
- дигитализација.

Кодификацијата не претставува завршен чин, туку долгорочен научен и општествен процес. Денес, задачата на македонската лингвистика е да обезбеди соодветна рамнотежа помеѓу традиција-

та и современата јазична динамика, гарантирајќи дека стандардниот јазик останува функционален, прецизен и културно релевантен.

Користена литература

- Видоески, Б. и др. 1969: Правопис на македонскиот литературен јазик, Скопје: НИО Студентски збор.
- Видоески, Б. и др. 1999: *Правопис на македонскиот литературен јазик* (изменето изд.), Скопје: Просветно дело.
- Груевска-Маџоска, С. 2020: „За стандардизацијата на македонскиот јазик во XX век од социолингвистички аспект“, *Македонскиот јазик – континуитетот во простор и време*, МАНУ, 239–256.
- Конески, Б. 1952–1953: *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, I–II. Скопје: Државно книгоиздателство.
- Конески, Б. и Тошев, К. 1950: *Македонски правопис со правописен речник*, Скопје: Просветно дело.
- Конески, Б. 1965: *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: Кочо Рацин.
- Конески, Б. 1982: *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Култура.
- Конески, Б. 2021: „Развитокот на македонската ортографија“. *Прилози за историјата на македонскиот јазик*, Том X, МАНУ, Скопје. <https://koneski.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2025/03/10-tom-KONESKI.pdf>
- Мисирков, К. П. 1903/1974: *За македонскиот правопис*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Мисирков, К.П. 2025: *За македонскиот правопис*. Скопје: НУБ „Св. Климент Охридски“.
- Пулевски, Ѓ. 1875: Речник од три јазика. Белград.
- Ристески, С. 1988: *Создавањето на современиот македонски литературен јазик*, Скопје.
- Цветковски, Ж., Веновска-Антевска, С., Груевска-Маџоска, С., Јачева-Улчар, Е., Саздов, С. и сор. 2015/2017/2025: *Правопис на македонскиот јазик*. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Kloss, H. 1967: “‘Abstand languages’ and ‘Ausbau languages’”, *Anthropological Linguistics*, Vol. 9, No. 7, 29–41.

- Friedman, V. A. 1985: "The Sociolinguistics of Literary Macedonian". *International Journal of the Sociology of Language* 52, 31–57.
- Friedman, V. A. 1993: "The First Philological Conference for the Establishment of the Macedonian Alphabet and the Macedonian Literary Language". Berlin: Mouton de Gruyter, 159–180.
- Friedman, V. A. 1998: "The Implementation of Standard Macedonian: Problems and Results". *International Journal of the Sociology of Language* 131, 31–57.
- Friedman, V. A. 2000: "The Modern Macedonian Standard Language and Its Relation to Modern Macedonian Identity". во: V. Roudometof (yp.), *The Macedonian Question*. Boulder, CO: East European Monographs.
- Kramer, C. E. 2015: "Macedonian Orthographic Controversies". *Written Language & Literacy* 18:2, 287–308.
- Lunt, H. G. 1952: *A Grammar of the Macedonian Literary Language*. Скопје: Државно книгоиздателство.
- Lunt, H. G. 1959: "The Creation of Standard Macedonian: Some Facts and Attitudes". *Anthropological Linguistics* 1/5, 19–26.

ГРИГОР ПРЛИЧЕВ – МЕТОНИМИЈА НА МАКЕДОНСКАТА ГОРДОСТ И СТРАДАЊЕ

Честа да ви се обратам, почитувани семинаристи, и да одржам предавање, посветено на големиот романтичар Прличев ја доживувам како среќно совпаѓање на повеќе причини, дел од кои се приватни и лични, а дел – изворно компаратистички!

Најнапред, во мојата лична карта како место на раѓање е впишан токму Охрид, каде сè уште живее мојот вујко Никола и сите прекрасни спомени од Месокастро, кога слушавме чалгии (меѓу нив и потресната „1762 лето“, чиј текст го напишал токму Григор, како што велат, во соработка со Депа Каваева).

Второ, за Прличев одамна чувствувам особена гордост и восхит, знаејќи уште од дете за неспоредливиот триумф што во тоа (бурно и непредвидливо) време во 1862 год. – Прличев сосема заслужено го доживеал, ни помалку ни повеќе, туку среде Атина!¹

Трето, кон Прличев спонтано ме обзема една приватна носталгија – секојпат кога налето поминувам покрај бистата и Домот за култура, што го носи неговото име.

Од една страна, Прличев бил и отповеќе умен, образован, даровит – за да успее во срж да ги согледа и непогрешиво да ги разлаци и докосне нештата во светот и околу себе, а притоа (заради својот личен комфорт и мир) – сите овие увиди пресметано да ги одмолчи, заедно со многуте доживевани гадости и сторените туѓи неправди. Прличев не знаеше, ниту сакаше кукавички да молчи. Од друга страна, Прличев беше фрлен во вителот на балканските проклетства, социо-економски и културни асиметрии – кои НЕ му дозволија чесно и заслужено да ужива во плодовите на својот труд и талент, ами до крај да се јадосува и однатре да се премерува со остриот сатар на сопствената заповед (прочуената негова, животна и творечка, максима) „Совршенство или смрт“! Кон себе остар и

¹ „Венецот стоеше на великолепно украсена маса пред Рангависа, но тој не ме повика да ми го даде венецот пред публиката, како што стануваше другите години. Зошто? Главната причина е што не му мирисаа на грчки имињата што звучеа во поемата Стан, Раде, Неда, Галичник, Река.“ (од „Автобиографијата“)

бескомпромисен, кон останатите благ и сочувствен – така умеел и таков бил Прличев како аскет.

Прличев велат бил пример за перфекционизам, потрага, копнеж и непомирливост со ништо друго или ништо помалку, отколку она што е совршено! Поклоник на ултимативната убавина на стихот, зборот, јазикот! Полн со емпатија, сочувство за обесправените од една страна – а спремен за восхит кон оние, чија доблест тоа го заслужила, од друга страна!

Веројатно и заради тоа Прличев не пишувал само за Сердарот – Кузман Капидан, туку пишувал и за Скендербег! Начитан, грамотен – ама и немирен, во траен судир со себе самиот (судир каков што им е својствен само на вистинските и бескомпромисни интелектуалци и творци, кои примарно ги мотивира и „храни“ личното незадоволство и неподмитливиот сомнеж кон себеси).

Не е нималку случајно, што и големиот Блаже Конески токму нему (на Григора) ќе му посвети прекрасна песна, чиј наслов го носи ова возвишено име! Токму во овој редок полиглот и „хомеровски“ лауреат Прличев – самиот Конески при животу ќе го пронајде сопствениот предок, одраз и трагично осенченото огледало!

Оти – и обајцата го носеле претешкиот крст на потеклото и судбината, соочени со другите (далеку помоќни) земји и (привилегирани) култури – а својата длабока самотност ја поднесувале како своевидна казна – за „недозволената“ луцидност, за непотчинетоста кон силата, но и кон законите на „стадото“, неподготвени за каков било компромис, по однос на тогаш тешко достижните соништа, устремени кон сојузот меѓу слободата и убавината.

Затоа, заедно со трагичната, неотповиклива љубов, Прличев негувал и критички однос кон родниот град, како што е тоа впрочем случај со секој голем и вистински интелектуалец, кој не е лицемер и не им се додворува на властите поттикнува од голиот личен опортунизам. И не, тој нема да се стеснува тоа да го опише со речита слика на морален и интелектуален презир, соопштен преку изразот „охридски џган“!²

² „Секогаш, секогаш, Охрид ќе го наткрилуваат несреќи?
Во него секогаш ли ќе се случуваат потреси и безредија?
И секогаш ли во него ќе царува злото?
Секогаш ли ќе триумфира интригата и злосреќата?

Потресните стихови на Конески, „и вземи туѓ и притиснет ќе бидам“, испени во име на Прличев, звучат како „метафизички“ аманет (кој се однесува и на самиот Конески); тие моќно одекнуваат во слава на една широкограда душа, чија глад кон Светот како вистинска и достојна татковина – не можеле да ја згаснат – ниту бројните и горчливи понижувања, кои ги задесиле како шлаганци, од страна на соседите и балканските злоради моќници – ниту пак, провинциското слепило и презир, истурени од страна на сопствените неграмотни сонародници (олицетворени во метафората на „цганот“, заради кого ни крив ни должен страдал и самиот Прличев).

За таа и таква „мака“ што „рика“ во Прличев – Конески зборува токму во песната „Нож“:

„За ова срце сегде острат нож / А ножот веќе забоден е внатре.“ Во песната „Григор Прличев“ – Б. Конески го опејува Прличева – како „суров нервчик“, како „втор Омир“ од Охрид – како стоик, подготвен да го носи крстот на својот народ, небаре сопствен крст и скрб: „Јас сум избран – сета невола и тага / и сета ропска потиштеност грда/ на еден народ да ја истрадам.“

Алчноста и личниот кар за Прличев никогаш не биле избор, уште помалку биле мотивациона водилка (за разлика од многумина пресметани и пресметливи поети и писатели, на кои сведочиме денес)! И сето тоа, повторно, наспроти неговата (повеќе од) скромна социјално-економска ситуација. Тоа ретко достоинство на Прличев, заедно со болната и тешка отуѓеност (или чувството дека е странец меѓу своите) – Конески го опева во незаборавната песна „Патник“, со следните стихови:

„Баздриѓани туѓ меѓу вас сум бил,
Сум живеел во хмурна меланхолија...
И вземи туѓ и притеснет ќе бидам
Сè дур не дојде едно ново племе
Што ќе ме сака и прославува.“

Често минувам покрај неговиот паметник на лето, и притоа не можам – а да не се замислам над скромниот и благ лик, што зра-

Страдања, расцепи големи, расправи, групации?
И големи ползења и штетни ласкавости?
Ниски демагози, Садукејски банди
лудости и безумности!“ (Прличев, „Охридски цган“)

чи оттаму. Минатото лето се дружев со меланхоличниот и кроток поглед од виртуелниот Прличев, насаден како дигитален споменик покрај езерото, на местото каде што порано се наоѓаше библиотеката со неговото име! Туристите (претежно помладите) се мајтапеа со него – на истиот или сличен начин, како што тоа веројатно го правеле и неговите современици, заради донкихотскиот избор на позивот (да биде скромен писател во оскудица, наместо добростворечки провинциски лекар). Она со кое наспроти сите несполуки и денес можеме да се гордееме е сознанието за Григор Прличев како транснационален автор.

За да нема недоразбирања околу овој епитет (кој во науката за книжевноста е воведен не толку одамна, во 2004 година) – под oznаката транснационална книжевност – ја подразбираме онаа книжевност или автор, што со своето дејствување и по своето значење – ги превозмогнува и надминува националните граници и дејствување! Таа ласкава определба Прличев ја заслужува и не само поради подвигот да ја освои престижната награда за дело напишано на немајчин јазик, туку и поради распонот /опсегот на своето дејствување (и влијание) кој се шири и опфаќа неколку земји на Балканот, покрај Грција – тука се и Албанија, Романија, Бугарија, Турција... Прличев до ден денес останува да зрачи како уникатен пример во историјата на нашата литература! Како што порачува и Милован Стефановски (и самиот еден од лауреатите за најдобра поема на „Прличевите беседи“, во 2010 год.), Прличев сè до денес останува да биде: „нешто ретко и во пошироки рамки (а не само во нашиот македонски книжевен контекст)“, односно тој, Прличев е „сè уште недостижен и е сон за македонските автори“.

Како припадник на првата генерација компаратисти во нашата земја – не можам, а со восхит да не се навратам кон фактот, дека „Григор Прличев е еден од ретките литературни творци од Македонија што истовремено припаѓаат кон три различни литературни истории“. Дури и ако отворите на Интернет/Википедија (денес најомиленото четиво на младите генерации) – за Прличев ќе го сретнете следниот запис:

Тој, по ген роден во Македонија, пишува поема од македонскиот живот на грчки јазик, главниот херој во епосот „Скендербеј“ му е легендарниот јунак на Албанците, самиот мисли дека ѝ припаѓа на бугарската народност, а детските песни ги

објавува во Романија. Тоа е изразит пример на едно балканско, црно рондо, од едно матно време... Така при сета драма во животот, тој во поезијата навестува меѓу првите и една балканска философија за опстанок.

За оваа трикратна или повеќедомна припадност на Прличев со голема почит и компаратистичка ерудиција ќе се осврне и основачот на македонската компаратистичка школа, Милан Ѓурчинов во својот есеј од 1993 г., посветен на Прличев во балкански контекст, под наслов: „Делото на Григор Прличев на фонот од Балканскиот културен плурализам“.³ Од друга страна, Анастасија Ѓурчинова ќе се наврати на преведувачките подвизи и несекојдневниот полиглотизам на Прличев во нејзината докторска дисертација, како и во есејот од 2002 год., „Прличев и Ариосто, за смеата и меланхолијата“, посветен на особеностите на Прличевата лична „традуктологија“, односно, самосвојно развиена поетика на преводот.

Во оваа свечена пригода, ќе си дозволам по малку поетски заклучок на моето Слово: Прличев може да се чита како егзистенцијална лектира за „фаталноста“ на потеклото. За ова потресно сведочат двете понижувања на Прличев кои ги доживеал во Атина (на церемонијално и етно-национално рамниште), но и постојаниот потсмев од Бугарите заради неговата наводна некадарност да преведува и твори (заради која на крајот јадосано ќе го фрли преводот на Хомера во оган). Освен тоа, Прличев може и треба да се чита и како парадоксална метафора на самиот Охрид (како град, ама и лулка на словенската писменост) **заедно со** неговата (наспроти сè) трагична осаменост/неслушнатост/недоразбраност, што **се однесува** колку на Градот, **толку** и на неговиот најистакнат книжевен жител.

Конечно, „случајот“ Прличев може да се толкува и како парабола за целата македонска култура – наспроти фаталното дејство

³ „Развивањето на идејата за *културниот плурализам* значи одделните личности и книжевни феномени во тој процес да се посматраат и проучуваат *неизолирано*, *наполно независно* едни од други, како апсолутни ентитети помеѓу кои не постојат допири и проникнувања, туку како дијалоска средба на културите, при што секоја од нив ја запазува својата индивидуалност и отворена целовитост, но и „обете меѓусебно се збогатуваат. Идејата за културниот плурализам се појавува не како препуштање на пошироките текови во кои се разводнува сопствениот идентитет, туку, напротив, како контекст во кој тој идентитет добива најсигурна потврда и значи негов комплементарен придонес во единствениот светски литературен процес“ – пишува Ѓурчинов во споменатиот есеј.

на потеклото/историјата – сепак, кадарна да се справи со тешките и бројни искушенија кои ги пребродувала **под** прекрасната и исцелителна закрила на магичното Езеро, неговите далги и ветришта, неговото многубојно синило и копнежот по широчините. Прличев е олицетворение на една култура на крстопат⁴, каков што впрочем бил и неговиот живот, односно неговото знаменито дело, кое било и останало транснационално – по својот дострел и својата признаеност – одекнувајќи далеку отаде меѓите на матичниот, роднокраен простор. Грамотен – до тоа дареце, до тој степен – среде Атина – да (им) ја освои престижната награда за поема (напишана на туѓ, грчки јазик), Прличев зрачи како човек со визија и соништа, но и како недостижен симбол за меѓукултурното поврзување и надраснување на оковите на историјата.

Ако е точна забелешката, дека читањето е „запирање“ на времето (а со тоа и своевидно одлагање на смртта /празнината/непостоењето), како што луцидно порачува угледниот филозоф Ненад Даковиќ – тогаш, читањето на, како и читањето за, Прличев, бездруго е ново и современо продолжување на неговиот живот, кој завршил неправедно рано, како и на неговото знаменито дело, кое останува да сјае и трае како паметник на една, со векови страдална, а сепак витална, култура! И речит симбол на балканската трагика и транскултурност. Значаен доказ во прилог на ова наше тврдење – покрај другото се ласкавите зборови од современиот грчки книжевник Костас Кулуфакос, кои оддишуваат со нескриена почит и восхит кон Прличев: „Поетот на кого што му оддаваме почит, му припаѓа на човештвото. Зашто поезијата и духот на слободата што ја изразува – се сè човечки“.

Тоа е покрај другото и одговор на прашањето: зошто на мојата пригодна беседа ѝ дадов наслов, во духот на двојно кодирана порака: Григор Прличев – метонимија на нашата гордост и страдање!

Навистина, Прличев и неговото дело се речит симбол на вечната творечка глад по недостижното Совршенство, **симбол** достоен на големите традиции на алхемијата. А, сепак, или, можеби, токму заради тоа, животот и болката на Прличев во себе содржат и една тешко разбирлива трагика, која по својот карактер е колку негова лична, толку и наша заедничка, надлична – и сè до денес – за жал, неизбежна, неодболувана, неисцелена траума!

⁴ Изразот „култура на крстопат“ е моја кованица. Спонтано ми се наметна – соочувајќи ги судбините и делото на повеќе наши културни дејци! Не по своја вина, осудени на страдање и премолчување низ беспаката на историјата!

Затоа, дозволете ми, да завршам во креативен дух, со конструктивен предлог, иако надвор од мојот (книжевен) домен. Животот, делото, љубовта (со Депа Каваева) и страдањето на Прличев одамна заслужиле да се снимат филм за овој редок човек – маркер на една епоха, на една култура, на еден прекрасен и вечен град покрај најстарото и (нај)лично Езеро на светот! Зошто да не се направи денес такво филмско остварување, кое ќе го нахрани не само копнежот на современиците на Прличев, ами и духот на нашите сограѓани, „отруени“ од баналност?

Времето останува единствената вистинска „валута“, која ние како луѓе ја имаме на располагање. Оти бездруго: „Времето е огнот во кој сите гориме“ (Делмор Шварц). Одблесоките и енергијата, што ги овековечи Прличев, оставајќи ги како завет и послание кон иднината – длабоко и неодложно нè обврзуваат со силата на трансгенерацискиот аманет и несебична жртва, што тој несебично ја положи во името на сите нас!

Користена литература

- Ѓурчинов, Милан, 1994. „Делото на Григор Прличев на фонот од Балканскиот културен плурализам“, Зборник реферати од научниот собир: Животот и делото на Григор Прличев одржан во Скопје на 21 и 22 април 1993 г, МАНУ, Скопје.
- Ѓурчинова, Анастасија, 2002. *Прличев и Ариосито, за смејта и меланхолијата*, Скопје: Магор.
- Стефановски, Милован, 2011. Прличев, сон за македонските автори, (Дојче Веле, 6.2.2011)
<https://www.dw.com/mk/%D0%BF%D1%80%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%B2-%D1%81%D0%BE%D0%BD-%D0%B7%D0%B0-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8/a-6429359>
- Барчиева Колбе, Кица, 2023. Значењето на „смачканото племе“ кај Блаже Конески, Дојче Веле, 11.12.2023. <https://www.dw.com/mk/znaceneto-na-smackanoto-pleme-kaj-blaze-koneski/a-67686171>, пристапено на 20.12. 2023
- Шелева, Елизабета, 2023. Кон новите предизвици на компаративната книжевност. Подемот на транснационалната литература-

ра, Зборник реферати „Предизвициите на компаративната книжевност во XXI век“, Скопје, Сигмапрес.

проф. д-р Владимир Мартиновски
Филолошки факултет „Блаже Конески“ при УКИМ во Скопје
martinovski@gmail.com

ТАНДЕМСКОТО ИНТЕРМЕДИЈАЛНО ТВОРЕШТВО ВО СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА ПОЕЗИЈА

Вовед

Вообичаено се вели дека поетите, писателите, музичарите, сликарите создаваат изолирани од светот. Затворени во своите работни соби или ателјеа. Тешко е да се оспори максимата дека „поетот се раѓа во осама“, но постојат и случаи кога писателите соработуваат со други писатели, создавајќи заеднички дела, а понекогаш тие соработуваат и со творечки личности кои се изразуваат во други уметнички облици, впуштајќи се во интермедијални дијалози. Целта на денешното излагање е да покажеме дека во современата македонска книжевност и култура постојат маркантни дела настанати во соавторство. Затоа предлагаме заедно да разгледаме неколку творечки тандеми во доменот на преминувањето на границите меѓу книжевноста и визуелните уметности.

Интермедијално кореферирање: Богомил Ѓузел и Лилјана Дирјан (низ ликовите од платната на Глигор Чемерски)

Уште од најстарите поетски дела на древните цивилизации среќаваме екфразиски стихови во кои поетите опишуваат и нудат поетски интерпретации на уметнички дела од сферата на сликарството, скулптурата, архитектурата или применетата уметност. Во современата македонска поезија, на пример, се создадени стотици песни поврзани со средновековното фрескописно сликарство. Во оваа пригода предлагаме споредбено да прочитаме две песни кои се темалат на реферирање на слики од циклусот „Свети Горѓија“ од македонскиот ликовен уметник Глигор Чемерски (1940 – 2016).

Се работи за песните „Свети Ѓорѓија ја убива ламјата“ од Богомил Ѓузел¹ и „Ламјата на Свети Ѓорѓија“ од Лилјана Дирјан².

Поднасловот на песната „Свети Георги ја убива ламјата“ од Богомил Ѓузел е исклучително идикативен за природата на дијалогот на поезијата со сликарството, теориски промислуван преку проседето екфразис. Имено, поетот Ѓузел му ја посветува песната на сликарот Чемерски, но во заграда става еден интересен неологизам („жив-опис“) составен од придавка и именка. Играта со зборовите секако овде не е цел сама за себе. Напротив, поетот ефектно ни најавува дека стиховите ќе бидат „жив опис“ на сликите од циклусот на Глигор Чемерски, а истовремено песната ќе биде поетски опис на живописот на светителот.

Исто така, во согласност со Лесинговите согледби од студијата *Лаокон, или за ģранициите меѓу ģоезијата и сликарството*, според кои предметот на сликарството се телата (елементи наредени едни до други), а на поезијата – дејствата (елементи поставени едни по други), оваа песна на Ѓузел уште со поднасловот ни покажува дека кога поетот опишува една слика, дескрипцијата (живиот опис) спонатно се проникнува со раскажувањето приказна, овој

¹ Богомил Ѓузел (1939 – 2021) е поет, раскажувач, драмски писател, есеист, преведувач. Завршил студии на Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“ во Скопје. Ги превел делата на Шекспир, В. Х. Оден и Т. С. Елиот. Прв претседател (и еден од основачите) на здружението на Независните писатели на Македонија, како и долгогодишен главен уредник на нивното списание „Наше писмо“. Во повеќе наврати ја извршувал улогата на член на Советот на СВП, директор на СВП, а беше актуелен член на Советот за Златен венец. Добитник е на угледните награди на Меѓународните поетски средби во Загреб, во 2002 год. и „Босански стекач“ на Сараевските денови на поезијата 2018. Дела: „Медовина“ (1962), „Алхемиска ружа“ (1963), „Миросоци“ (1965), „Одисеј во пеколот“ (1969), „Бунар во времето“ (1972), „Тркало на годината“ (1977), „Стварноста е сè“ (1980), „Опсада“, (1981), „Празен простор“ (1982), „Мрак и млеко“ (1986), „Рушејки го сидот“ (1989), „Одбрани песни“ (1991), „Гол живот“ (1994), „Хаос“ (1998), „Она“ (2000); есен: „Историјата како маштеа“ (1969); проза: „Куќа цел свет“ (1975), „Митостории“ (три драми) (1982), „Легенди“ (1984), „Одбрана поезија“ (1962 – 2002), (2002), „Опстанок“ (2003), „Песочник“, (2008), „Остров на копно“ (2008), Собрани дела во 7 тома.

² Лилјана Дирјан (1953 – 2017) е поетеса, писателка, есеистка, уредничка. Дипломирала на Филолошкиот факултет во Скопје. Била на студиски престој во Париз како стипендист на француската влада и Фондацијата „Губелкијан“. Поезијата на Дирјан е преведувана на многу јазици и е застапена во антологиите на македонската современа поезија. Долги години работела како главен уредник на списанието „Жена“. Била една од основачите и член на Друштвото на независни писатели на Македонија, како и уредник и еден од основачите на регионалното списание за литература „Сараевски тетратки“. Нејзиниот творечки опус ги опфаќа книгите „Природна појава“ (1980), „Жива мера“ (1985), „Пелин поле“ (1989), „Тешка свила“ (1997), „Приватни светови“ (2007), „Саѓи врз снегот“ (2007), „Светот мојот брат“ (2008), „Снег за двајца“ (2011), За своето творештво е наградена со признанијата „Студентски збор“ и „Браќа Миладиновци“.

пат поврзана со тема преземена од сликарството. Притоа, статичната, неподвижна слика како да оживува, како да се раздвижува, па стиховите почнуваат да ни го доловуваат дејството од минатото. Во оваа песна на Ѓузел, имено, позицијата на лирскиот субјект ја зазема токму насликаниот светител, кој во стиховите е прикажан како човек „од крв и месо“, човек со сомнежи и стравови, кој низ стиховите ја раскажува (преку глаголски форми за минато време) својата средба со ламјата: *Не знаев ни сам кај ме води коњоѝ / (на како ненадејно се најдов јавнаѝ врз неѝо).*

Сцената која мошне живописно вербално ја доловува Ѓузел, се одвива во зимски амбиент, а лирскиот субјект во снежната виулица се чувствува како да се смрзнува *од сѝрав и очај*. Овие поетски слики од првата строфа несомнено асоцираат на митските и архетипските интерпретации во кои јунакот, всушност, со своето херојско дело треба да го заокружи претходниот (студен) и да го пробуди, да го најави следниот (нов, пролетен) циклус.

Таа атмосфера на хаос и грозоморност е засилена уште повеќе во следната строфа во која на студот и снегот му се придружува најпрвин мракот (*Огеднаш се смрачи*), а потоа и огнот (*а некој оѝан небесен / ѝи фрлаше саѝиѝе и искриѝе оѝашесѝи*), со што со речиси филмска суспензија се најавува доаѓањето на ламјата. Во втората строфа од песната на Ѓузел среќаваме поетска слика која упатува едновременно на две тандемски ситуации: 1) поетот ги создава поетските слики според сцената од сликата на Чемерски и 2) лирското Јас (светителот) го добива своето оружје (копјето) од небото (имплицитно од Бога) за да биде подготвен за мегданот со ламјата: *низ рака ми ѝомина молњаѝа / (иѝѝо ѝосле осѝина во коѝје).*

Во третата строфа е загатната уште една тандемичност поврзана со иконографијата на Свети Ѓорѓија како во средновековното сакрално сликарство така и во сликите на Глигор Чемерски: како и кај повеќето митски или историски јунаци, субјектот во оваа песна е прикажан на коњ. Но, за разлика од храбрите митски коњи, или коњите опеани во јуначката епика, во песната на Ѓузел токму коњот е искористен за да се упати на стравот кој се шири од средбата со ламјата (*ѝобеле за миѝ од сѝаросѝи и ѝак сѝѝана бело жсдребе*), за потоа за да се најави клучната визуелна преобразба, преку контрастот меѓу црно-белите слики од првите две строфи и појавата на боите, како истовремена најави и за буђењето на пролетта и за

победата. Всушност, лирскиот субјект го раскажува ненадејното чудо (коњот постепено позеленува), како алузија за будуњето и на вегетацијата, а *коијейѿо ми ѿрсна во виножѿиѿо од разни бои*. Оваа преобразба истовремено би можела да се чита и како алузија на колоритот од платната на Чемерски.

Во таа насока, особено е индикативно финалето на песната, кое ја потврдува носечката идеја, најавена уште со насловот на песната – дека смртта на ламјата е неразделна од канонизирањето на победникот од мегданот. Лирскиот субјект како да сочувствува со својата противничка:

*на ламјайѿа куѿѿра ѿ ѿукнаа зрѿкиѿѿе,
цркна или само клајна ѿайсана
(чунки беше осудена од Виѿниѿѿѿѿ) на вечен бесѿѿокој
а ѿоследнайѿа ѿ сѿѿрујка крв од усѿайѿа
ми ѿо шѿѿркна околу ѿлава овој ѿламен ореол.*

Финалните стихови од песната на Ѓузел одново ефектно ги тематизираат и двата тандеми, така што овој жив опис на настанувањето на ореолот околу главата на светителот би можеле да го читаме и како 1) свест за добивањето на статусот на јунак и светител на лирскиот субјект токму преку смртта на ламјата, но и како 2) екфразис за настанувањето на сликата на Глигор Чемерски, која се заокружува токму со ореолот околу главата на Свети Ѓорѓија.

Таа удвоена и умножена тандемичност би можеле да ја забележиме и во песната „Ламјата на Свети Ѓорѓија“ од Лилјана Дирјан. Во интервју водено од страна на Лидија Капушевска Дракулевска, поетесата го открива процесот на настанувањето на нејзината антологиска песна, како дел од циклусот песни од 7 македонски поети кои водат творечки дијалог со еден од најамблематичните циклуси масла на платна и цртежи од Чемерски. Според сведоштвото на Дирјан, токму сликарот ги избрал седумте поети³ од кои побарал да напишат песна за неговата графичка мапа на тема „Свети Ѓорѓија ја убива ламјата“. Тоа што директно ја поттикнало да се посвети на ликот на ламјата, таа го поврзува со фактот дека сликарот ѿ посочил дека таа е „единствената жена“ меѓу избраните седум поети:

³ Покрај Лилјана Дирјан и Богомил Ѓузел, со своја песна поврзана со овој циклус слики на Чемерски учествуваат Анте Поповски, Петре М. Анреевски, Влада Урошевиќ, Радован Павловски и Сашо Гигов-Гиш.

Можеби тоа беше таа „капсула“, тој збор „единствената жена“. Го видов убавиот Свети Ѓорѓија, јунакот, и неа, грдата ламја. Тој се појави некако наконтен, накитен, светкав, дотеран, сакан, опејуван, а таа некако никаква, стара, грда, легната под нозете на неговиот коњ. Во следниот миг, нешто ми кажа, ми „светна“ и наеднаш таа, ламјата, ја видов свесна, зрела, своја, горда, и нејзината сила стана моќна, светкава, посебна. Ламја што зборува и со зборови заведува, и тој, убавиот Свети Ѓорѓија, храбриот, е маѓепсан. Песната потоа се напиша речиси сама, за онолку време колку што природно ми требаше да испишам физички една и пол страница.

Ова сведоштво на Лилјана Дирјан е драгоцено бидејќи ни ги разоткрива и мотивите за изборот да ја истражува на поетски план позицијата на ламјата, но и ни сведочи непосредно за предизвиците на колаборативните проекти. Како единствена поетеса, Дирјан создава песна која ги преиспитува родовите аспекти на легендата, митот и преданијата поврзани со јунаштвото на Свети Ѓорѓија, давајќи ѝ глас токму на ламјата:

Јас сум таа ламја
со седум глави и безброј нозе
што го споулавува твојот коњ
па фрла пена и бес, фака ценом
додека ти така наконтен, со наметка, панцир и
сабја
ми доаѓаш во пресрет.

Оваа екфразиска песна на Дирјан е артикулирана како драмски монолог, во кој лирската персона е ламјата, а адресатот е токму Свети Ѓорѓија (*наконџен, со наметка, панцир и / сабја*). Обраќањето на ламјата како да го има предвид и имплицитниот читател, кој вообичаено полесно се идентификува со улогата на јунакот. Но оваа песна ни ги нуди токму гледните точки на ламјата (*седум љоїлеги*), како фокализациско множување од кои е набљудуван јунакот:

Голем јунак си, на љас
убав си
сѝроен и
млад
коњої љо збоднуваш, 'ржи љој до небеса

Те їледам онака сїружена одоздола
со седум њоїледи ње оїфакам
и од сїїе сїїрани си, совршен
еднакво убав
сїїроен и
млад.

Низ говорот на ламјата е артикулирана една субверзивна и бунтовна позиција, која му предочува на соговорникот (Свети Ѓорѓија) дека соодносот со ламјата не би морал по автоматизам да значи само непријателство и убиство, дека тој би можел да се движи дури и во спротивната насока, алудирајќи дури и на љубовен однос. Ламјата, имено, го потсетува на убавината во пролетниот пејзаж, која тој не ја ни забележува, наполно обземен од својата спасувачка улога:

Која би знаел да гледаш наоколу
која би ти видел пролетиња, водања во извори
црцороти, бојања на иладнеи
која би знаел од кој да се симнеш
поинаква би била.

Овој бунтовен прекор на ламјата кон јунакот, имплицитно ја покажува и ја потврдува нивната тандемска улога: тој ја игра улогата на спасител, а таа – на олицетворение на злото. Како што за валцер се потребни двајца, така и во ова митско-иницијациско сценарио јунакот не би бил јунак без лајмата. Песната на Дирјан ја одбива таа упростена, закостенета логика и дури навестува сосема поинакво „сценарио“:

Но ти си јунак над јунаци
(од коњ не се симнуваиш, на нејо јагеш, на нејо
сѝиеш)
си решил ѝреку мене мрѝва во жиѝише
а ниѝу еднаиш ѝраво не си ме ѝоѝледнал
семне ѝвоеѝо срце, умира од сѝрав
викаиш во сон, ѝаѝаиш од коњ
во мојаѝа ѝреѝраѝка.

Низ стиховите на Дирјан, ламјата постепено се преобразува во едно палимпсестно суштество поврзано со илјада и една друга приказна од различните раскажувачки традиции:

*Прашај ме
имам седум приказни за кажување
седум сона сонам
седум мачкини живојми
на колку ли нозе ѝајам
колку ојан исфрлам
колку зелено блујам
колку бисери чувам
колку за Злајнојмо руно знам
колку шехерезади сокривам
која ми, најросјо, покрај мене минуваш.*

Во одредницата за стихозбирката *Тешка свила* (1997) од Лилјана Дирјан, поместена во дигиталната „Енциклопедија на македонската книжевност“, Лидија Капушевска Дракулевска со право истакнува дека оваа антологиска песна „го пресвртува вообичаениот хипертекстуален урнек од апокрифната легенда, па во улогата на лирското Јас се појавува демонизираната женска пожелност и безмалку еротска опседнатост од младоста, убавината, складноста, јуначката снага, стројноста и совршената машкост на Свети Ѓорѓија. Правејќи оригинална метатеза на епските улоги на јунакот и ламјата, Дирјан предочува еротизација на ламјата како уште еден креативен облик на оспорување на културните стереотипи за жената“.

Хаику тандем: Теа Конеска и Дејан Василевски (пред мајсториите на шаховската игра)

Еден од највпечатливите примери за тандемска поетска соработка во рецензната македонска книжевност, особено во доменот на хаику поезијата, е хаику-трилогијата од соавторските поетски збирки на Теа Конеска⁴ (која во овој проект пишува под името Теа

⁴ Теа Конеска-Василевска (1985) е асистент-истражувач во областа на комуникациите и медиумите на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања (ИСППИ) при Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“ во Скопје. Во поглед на професионалната дејност, има и долгогодишно работно искуство во областа на медиумите и издаваштвото

К.) и Дејан Василевски⁵ (Гето Руди). Трилогијата е сочинета од три поетски книги чиешто наслови алутираат на шаховската игра, која во суштина секогаш подразбира двајца соиграчи. Книгите имаат шаховски наслови: *Партија шах* (2011), *Реми* (2018) и *Шах-мај* (2025). Од нив читателот лесно може да насети дека за двајцата автори предизвикот да создаваат хаику песни низ дијалог и игра кореспондира со некои од клучните правила на шаховската игра.

Сите три книги се направени врз истиот принцип: сите имаат по две предни корици на кои стојат фотографии на шаховски фигури, така што веднаш помислуваме дека и секоја од овие книги е еден вид преобразена шаховска табла, во кои хаику-песните имаат статус на „одигран потег“, така што секоја песна има свој „одговор“, секое хаику има свој „партнер“ и дека не станува само збор за случајно собрани песни од двајца автори туку за творечки дијалог.

На пример, едно хаику на Теа К. го тематизира присуството на другиот автор како соговорник, „соиграч“, но и некој со кого го дели десертот: *Црно-бел колач / како шаховска ѓабла / Ти си на ѓоџеџе*. (Теа К.) Во едно друго хаику се отвора и перспективата на тандемичноста низ призма на ремизирањето како можен исход на шаховската игра: *Ја искршија / ѓаблајџа на два дела. / Ремизираа*.

Секако, натпреварувачкиот (агонистички) аспект на соодносот меѓу противниците е исто така загатнат во некои од стиховите, во кои се навестува крајот на играта преку победа на едниот: *Една фигура / ѓордо сџои на ѓабла. / Веќе е шах-мај?* (Теа К.), или, *Иј-раме шах. Се / луџиџи која ѓубиџи. Ти / ѓоџуџиџам... Шах-мај!* (Гето Руди). Интермедијалниот аспект на оваа поетска трилогија не се ограничува само на црно-белите визуелни решенија на кориците на книгата туку и на вештата алузија и преземање на елементите од шахот во доменот на поезијата. Интермедијалните постапки

како координатор, уредник, јазичен коректор и рецензент. Хаику поезија има објавено во неколку книжевни списанија. Застапена е во антологијата на македонскиот краток расказ, „Џинџуе во земјата на афионите“ (Темплум, 2022). Заедно со Дејан Василевски објавила три збирки хаику поезија.

⁵ Дејан Василевски (1975), познат и како Гето Руди, дипломирал на студиската програма по македонски јазик и литература на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, а потоа магистрирал во областа на комуникациите. Работи како лектор. Дебитирал на книжевната сцена во 2017 година со збирката раскази, „Можеше да биде и реми“ за која ја освоил наградата „Новите!“ . Покрај тоа, своите поетски творби ги објавувал во разни списанија, а застапен е и во антологијата „Нов македонски хаику-бран“. Три негови кратки раскази се застапени во антологијата на македонскиот краток расказ, „Џинџуе во земјата на афионите“ (Темплум, 2022). Заедно со Теа Конеска објавила три збирки хаику поезија.

подразбираат симулирање или преземање на теми, стратегии или материјали од други медиуми, кои, според Павао Павичиќ, можат да бидат преземени и од неуметнички домени, а таков е случајот и со оваа трилогија.

Од друга страна, овој тандемски проект на Конеска и Василевски на мошне ефектен начин алудира на лудистичкото потекло на хаикето како лирски канонизиран облик, кој токму низ заедничката поетска игра ренга потекнува од поделбата на јапонската куса песна танка или вака (со верзификациска матрица 5/7/5/7/7) во две покуси песни: хоку (5/7/5) и агеку (7/7). Поетите успеваат во сите аспекти од животот да ги препознаат кодовите на играта. На пример, едно хаку на Гето Руди гласи: *Ирам шах со / времето. Повторно љубам. / Не носам чадор*. Игрите кај овие поети се одвиваат и на планот на жанровското иновирање и експериментирање (од римувани стихови до хаку со наслови), но се препознаваат и во клучната игра за секоја поезија, играта со јазикот, како во алитерациското хаку на Теа К: *Гавраниџе љи / љреџи љолиџе љранки. / Гракаџи љласно!*

Хаига дијалог: Александар Прокопиев и Маја Стефановска
(пред тајните на скопскиот пејзаж)

Уште од своите почетоци, и поезијата и сликарството, со различни *средства* на подражавање, кажано со речникот на Аристотеловата *Поетика* (едната со зборови и сиот репертоар на реторички фигури, а другата – со боите, формите, контрастите и композициските решенија) имаат порив да ги овековечуваат пејзажите. Преку идиличните стихови и поетски слики поетите не само што доловувале најразлични сцени од целата планета туку и создавале имагинарни пејзажи.

Во хаку поезијата, уште од нејзините почетоци, па сè до денес, силно нагласен е афинитетот за вербално портретирање на природата, на најразличните предели во сите годишни времиња. Во современото македонско хаку, како еден од предводниците, Александар Прокопиев⁶ посветува особено внимание на урбаниот пеј-

⁶ *Александар Прокопиев* (1953) е писател, поет, есеист, книжевен преведувач. Автор е на над дваесет дела (збирки раскази, новели, есеи и еден роман), а нивните преводи на балкански и светски јазици се уште побројни. На пример, на српски јазик досега се објавени дури осум преводи на негови дела (најмногу во издание на „Геопоетика“).

заж, а во тандемската книга *Скојско хаику* (2023) поетот влегол во дијалог со ликовната уметница Маја Стефановска⁷, која низ серија експериментални цртежи нуди ликовна транспозиција на поетските слики. Но тандемичноста не завршува само на вербално-визуелен план. Покрај тандемот Прокопиев (писател) и Стефановска (сликарка), ова двојазично издание ни нуди и еден друг тандем: секоја песна напишана во оригинал на македонски (Прокопиев) стои во јукстапозиција со својот препев на англиски јазик, изведен од страна на британската писателка и преведувачка Фиона Сампсон.

Едноставноста на изразот, својствена за хаикото, Прокопиев ја практикува во секој од пејзажите поврзани со Скопје и неговата околина. Поетот-пејзажист ни покажува дека некогаш зборовите се во расчекор со тоа што го видел: *Гола Планина. / Обрайно од имейџо / – шума насекаге*. Тој парадокс е доловен и во сликата на Стефановска, во која црно-белиот контраст ни доловува огромни планински (светли заднински) пространства проткаени со дрворед (со темни и сини нијанси) во предниот план од делото. Шетајќи низ урбаниот простор, поетот неретко шета и низ сопствените спомени, па во едно носталгично скопско хаику констатира: *Ова дрво некогаш / можев да ѝ објрлам / со гејска гланка*. Вметнувањето на детската перспектива преку реминисценцијата од минатото, вкрстена со временската дистанца, доловена преку алузијата на растот на дрвото, во илустрацијата на Стефановска е доловена преку актуализација на визуелни решенија својствени за детскиот ликовен израз. Таков временски скок на возрасниот поет во пределите на детството (визуелно доловен и со илустрацијата) среќаваме и во хаикото: *Баба ми, / верував ѝојаш, беше аџел / со бела коса*.

Во 2000 година Енциклопедија Британика ја истакна неговата книга на хибридна проза „Антипатства за лична употреба“ како едно од најинтересните годишни изданија од Југоисточна Европа. Во 2011 година, за книгата бајки за возрасни „Човечулец“ ја доби угледната меѓународна награда „Балканика“ (претходно, во 2007 година, неговиот роман „Сиркачот“ влезе во најтесниот избор за истата награда). Во 2022 година, во најновото издание на обемната, реномирана француска историја на европските книжевности „Les Lettres Européennes“, неговата проза е анализирана во поглавјето „Тенденции и современи фигури 1989 – 2021“. Освен доживотната опсесија со читање и пишување, Прокопиев имал успешни креативни периоди и во рокенролот, алтернативниот театар, сценаријата за анимирани филмови итн.

⁷ Маја Стефановска (1972) е современа македонска уметница. Таа завршила Средно училиште за применета уметност „2-ри Август“ (1990) и дипломирала на Факултетот за ликовни уметности во Скопје (1996). Стефановска е активна во современата уметничка сцена, фокусирајќи се на различни групни проекти, вклучувајќи меѓународни изложби на видеоуметност („Проектирани визии – видеоуметност на Балканот“) и Биеналето на млади уметници во Скопје. Таа има изложувано интернационално во градови како Брисел, Букурешт, Стразбур и Солун.

Една од стожерните одлики на традиционалното хаику е сочувството, емпатијата со сите форми на живот од флората и фауната, а Александар Прокопиев во скопскиот зимски пејзаж слика една замрзната птица: *Зимска скулптура: / Ластовичка / зајрена во мраз*. Кога ја читаме оваа песна во книгата *Скопско хаику*, погледот спонтано ни лизга и кон ластовичката насликана од страна на Стефановска, но и кон преводното решение на Фиона Сампсон, која скаменувањето на ластовичката го транспонирала во еден вид метаморфоза: *Winter sculpture: / a swallow / turned to ice*. Поинаку кажано, Прокопиев како поет, Стефановска како илустраторка на стиховите и Сампсон како нивна преведувачка, заедно ни приредуваат тројно доживување на пејзажите: низ македонската хаику-песна, нејзин „превод“ во слика (експериментален цртеж) и нејзин англиски „двојник“. Тоа удвојување или умножување на пејзажите е плод на творечкиот дијалог и на интермедијалната транспозиција.

Чинот на цртање Прокопиев го тематизира и во природата: *Сенки од лисја / врз соседното дрво / цртаат хаиџа*. Затоа, во поговорот од оваа илустрирана хаику збирка, Дарин Ангеловски со право поентира: „и хаику песната и хаиџа цртежот се израз на наситено естетско доживување што се случува насекаде, во секој миг, како што се случува сега и овде и со секое наредно отворање на оваа книга на апстрактни концепти кои можат да се осмислуваат и во возбудливоста на нивната обратна врска: како визуелни хаика – лирски хаиџа“. (2023, 40).

Киберпанк поезија и глич-арт: Зориа Петкоска и Симон Калајџиев **(пред дистописките слики на мегалополисот)**

Урбаниот хронотоп е една од клучните заеднички нишки на тандемскиот проект *Дистопио* (2024) на поетесата Зориа Петкоска⁸ и ликовниот уметник Симон Калајџиев⁹, кои веќе една

⁸ Зориа Петкоска Калајџиева (1988) е полиглот, поетеса и културен уредник, позната по својот урбан и визуелен поетски израз, како и по методата „Поетска археологија“. Таа е уредник за култура во The Japan Times, главна уредничка на списанието [Ш] и дел од уредништвото на Tokyo Poetry Journal. Нејзината поезија и визуелни дела се инспирирани од јапонската култура и cyberpunk естетика, а нејзината книга „Зборигами“ ја прикажува Јапонија преку хаику-песни во форма на знаци.

⁹ Симон Калајџиев (1985) е дипломиран ликовен уметник, кој од 2016 година живее и работи во Токио како архитектонски илустратор. Неговите дела ги надминуваат границите

деценија живеат и работат во јапонската престолнина. Станува збор за библиофилско издание во кое се вкрстуваат доживувањата и визиите на авторите преточени во современи книжевни и ликовни облици и најавени со неологизмот во насловот – *Dystokyo*, како алузија на дистопијата како жанр, но местото на топос стои името на конкретниот град – Токио. Како паратекстуална одредница се напоменува дека поезијата на Зориа К. Петкоска го носи епитетот кибер(панк) – Cyber(punk), додека ликовните остварувања на Симон Калајџиев би можеле да се разгледуваат како глич уметност (Glitch Art). Поетските визи и дигиталната уметност во оваа книга се обединети и преку дизајнот на книгата зад кој стои токму Калајџиев.

Дека станува збор за тандемски кохерентно идејно и програмски осмислен мултимедијален проект сведочи заедничкиот вовед, во кој се прибележани клучните авторски позиции како во еден вид компримиран проглас, заеднички „манифест“. Би издвоиле неколку значајни елементи кои се сигнализираат на воведните страници од оваа книга:

- 1) Градот Токио е идентификуван и како „инспирација“ но и како место на настанување „студио“ на песните (киберпанк поезијата на Зориа) и сликите (глич артот на Симон).
- 2) Авторите истакнуваат дека нивните творби се настанати „во движење“ низ огромните пространства на токискиот хронотоп.
- 3) Од оваа позиција, авторите се свесни дека создаваат еден вид навидум противречен утопиоско-дистописки „коктел“, така што еден вид клучни зборови на овој проект се футуризам, еуфорија, припаѓање, хиперкапитализам, отуѓеност, зависност од интернет.
- 4) Авторите истакнуваат дека иако песните и сликите се настанати одделно, тие набргу ја уочиле нивната комплементарност, што е секако клучен мотив оваа книга да ги обедини и вербалните и визуелните дела.
- 5) Во палетата техники кои Калајџиев ги користи поаѓајќи фотографски урбани пејзажи во прв план се истакнати деконструкцијата, дезинтеграцијата, повторувањата, умножувањата, истегнувањата на сликите и рефлексивната.
- 6) И во песните на Петкоска како да се применети на вербален план сродни „глич“ стратегии како на лексички план (неологизми,

на архитектурата и претставуваат визи на светови инспирирани од урбаните пејзажи на Токио и Сеул. Автор е на проектот Araknights Gothika и книгата Verlossen, која ги спојува неговите илустрации со текстови од повеќе автори.

јазични очудувања) така и во типографските решенија, од кои некои асоцираат не нејзиниот претходен проект *Зборијами*.

7) Авторите се наполно свесни дека *Дисџокио* е природно надоврзување на неколку нивни претходни проекти, како што се *Ситиџирафија* од 2014 г. (серија слики на платно) или проектот „Токуо City Slice“ како начин сликарот да го прикаже „културниот шок“.

8) Токму во лавиринтите и френетичното темпо на живеење во метрополисот, уметниците се определиле за еден вид создавање уменост „во движење“: делата на Калајџиев се целосно направени со помош на паметен телефон: од фотографирањето до постпродукцијата. Битно е да се напомене дека отука еден од клучните елементи на неговиот ликовен јазик е токму движењето и неретко се добива впечаток дека сите објекти на неговите слики се во движење. Како што и самиот забележува: „Зградите се топат, испаруваат, се размножуваат – а сето тоа се случува на неподвижна слика“.

9) Притоа, забележлив е парадоксот што иако Токио е еден од најголемите градови на планетата со приближно 30 милиони жители, во сликите на Калајџиев луѓето ги нема, како визуелна метафора за осаменоста на современиот човек во огромните градови.

10) Мошне сродни постапки среќаваме и во киберпанк поезијата на Петкоска, во нејзиниот тематски круг доминираат топосите на nelaгодноста, осаменоста, отуѓувањето, но и новоста, технологиите, прелевањето меѓу утописките и дистописките хоризонти.

11) Елиптичноста на песните и експериментирањето со јазикот неретко се поврзани со современата интернет-комуникација, со научната фантастика и со смелоста авторката да ни долови во кои насоки ќе се одвива нашата вербална комуникација во иднината, меѓу кои секако е и мултилингвизмот, својствен за сите метрополи.

12) Со оглед дека во големите градови речиси е исчезната категоријата „слободно време“ авторите го користат секој слободен миг во метрот или во возовите за да се посветат на творештвото.

Да ги илустрираме и овие поетички позиции и автореференцијални согледби макар со неколку примери од книгата. Во кружно вообличениот глич-арт портрет на Токио, сочинет од Калајџиев, со кој се отвора серијата песни и слики е поместено едно интертекстуално хаику од Петкоска, кое е алузија на една од најпознатите песни на Мацуо Башо, во која во Кјото поетот копнее по Токио,

слушајќи го певот на кукавицата. Песната на Петкоска гласи: *И во Токио / којнеам ѝо Токио – / Сѝаница Телејорѝ*.¹⁰

Ова хаику почива врз очигледен, но мошне моќен парадокс, да се копнее по некој простор во истиот простор. Или, навидум истиот, бидејќи можеме да насетиме дека градот толку бргу се менува што можеби поетесата е носталгична по истиот град, но во некоја друга верзија. Ова хаику е можеби еден вид вербално „резиме“ на сцените од глич-пејзажите на Токио, во кој градот е прикажан во постојана, непрекината, френетична метаморфоза. Во сликите на Калајџиев облакодерите како да растат и се претопуваат, така што неговите композиции, токму следејќи го декомпонирањето на архитектонските градби, неретко наликуваат на апстрактни дела. Освојувањето на просторот, не само во хоризонтала ами и во вертикала, е тематизирано и во песната на именувана „Кибер(панк) хаику 3“: *Токио – / сал ѝоре да ѝледаш во / асфалѝно небо*.¹¹

Особено впечатлива тема, од оваа визура, е и темата на судирот меѓу чувството на припадност и отуѓеност во градот, која би можеле да ја илустрираме со следниве стихови на Петкоска¹²:

*Градов е ѝвој.
Твојата ДНК зајечена во нејовиот бейѝон,
ѝвои сѝајки на месѝиот на случајоѝ.
Овој консѝанѝно ѝроменлив ѝрад е ѝвој
сеѝа,
засеѝа.
ако само ѝо сврѝиш ѝоѝледоѝ за миѝ
ке измуѝира во оѝѝуѓен сѝвор
од слеѝи улици и ѝпревозни јазови.
Ќе ѝе оѝфрли како сѝрано ѝшело – она шѝѝо и си.*

Токму преку безбројните творечки нишки со градот и поетесата и сликарот, стануваат дел од неговиот бесконечен мозаик, како во песната „Дисхармонија“¹³:

¹⁰ Стиховите на англиски се: *In Tokyo too, / I long for Tokyo - / Teleport Station*. Преводот е на авторот на овие редови.

¹¹ Стиховите на англиски се: *Tokyo -- / nowhere to look but up / at the asphalt sky*. Преводот е на авторот на овие редови.

¹² Песната изворно е напишана на англиски, а потоа е препеана на македонски од страна на авторката.

¹³ Песната изворно е напишана на англиски, а потоа е препеана на македонски од страна на авторката.

Никаде веќе нема да е дома
 Како сред оваа какофонија од распар згради
 Објрнати во неон, флуоресценција и мрак.
 Токио блеска, ја рика, ја преге
 од секој звучник, лифт, ескалатор,
 од повознички и од мейрот фучи
 Токио е толку среќно што се враќаш
 што во радоста ќе ти искрсна очи.

Како што веќе напоменавме, авторите забележуваат дека новите (дигитални) технологии се веќе неразделен дел од современото живеење, а и дека мултилингвизмот од метрополите веќе се населува и во уметничкото творештво, а тоа би можеле да го илустрираме и со песната „Одлогирање насушно“ од Петкоска:

Одлеј ми ја оваа дигитална екран-којрина
 од озрачениве зеници,
 веќе ми се луѓат слоеви кожа од хартија
 енамелот од курчоазија се распушта од забиве
 и за цел еден ти ја јолесна се имуѓувам меѓу нивоа и нивоа
 Токиски реалности
 заживеани, изживеани
 еден куј прагови разпракани
 いらっしゃいます!
 за да ти чуеш јасно.
 まもなく... (На следната станица...) време е ти да бидеш
 ти.

Од посочените примери јасно се гледа дека тандемот Петкоска-Калајцев успеал да сочини книга во која и рецепентот ги удојува улогите: де гледаме де читаме, де ги монтираме сликите кои сме ги виделе или прочитале. Иван Дургутовски ја забележува таа доследно спроведена стратегија: „Меѓусебната игра на поезијата и вцасувачката сликовност ги замаглува границите меѓу гледачот и читателот, наново преобразувајќи го едниот во другиот“. Проникнувајќи ги своите визији вдохновени од урбаниот хронотоп и брзите промени во начинот на живеење поврзани со новите технологии, Петкоска и Калајцев ги споиле силите создавајќи впечатлив мешан визуелно-вербален дискурс преку патување од стотина

глич-слики и триесетина киберпанк песни, кои заедно градат една неразделна целина. Низ оваа перспектива, индикативна е критичката оценка на професорот по јапонска литература Џордан А. Ј. Смит, кој истакнува дека оваа заедничка книга на Петкоска и Калајчиев наполно го сублимира духот на современиот мегалополис: „Отсега, кога луѓето ќе ме прашуваат како е да живееш во Токио, јас ќе ги упатувам кон оваа чудесна книга.“

Заклучни согледби

Врз основа на анализираните примери би можеле да заклучиме дека во современата македонска поезија постојат различни модели во кои тандемското творештво се артикулира преку: а) песни кои влегуваат во интертекстуален дијалог поради заедничкиот интермедијален извор, односно кореферирање (како песните на Л. Дирјан и Б. Ѓузел); 2) стихозбирки во кои песните од двајцата автори го градат заедничкиот ракопис врз основа на жанровските претпоставки, но и договорената концептуална рамка (како песните на Т. Конеска и Д. Василевски); поетски книги во кои преку транспозиција на напишаното песните се интерпретирани на ликовен начин (како песните на А. Прокопиев и сликите на М. Стефановска) и заеднички вербално-визуелни проекти во кои проникнувањето на сликите и текстовите е втемелено врз сродни постапки и поетички совпаѓања во два различни медиуми (како песните на З. К. Петкоска и глич-сликите на С. Калајчиев).

Во сите посочени примери творечкиот дијалог едновременно се одвива и на авторско, интерсубјективно рамниште и на интермедијално рамниште, продлабочувајќи го дијалогот меѓу поезијата и ликовните уметности.

Користена литература

- Дирјан Лилјана (1997) *Тешка свила*, Скопје, Матица македонска / Независни писатели на Македонија.
- Дирјан Лилјана (2008) *Светиот, мојот брат* (избор Шелева, Елизабета), Битола, Микена.
- Ѓузел Богомил (2008) *Осиротен на којно* (избор Соња Стојменска Елзесер), Битола, Микена.
- Калајџиев Симон (2023) *Верлосен* (арт-зборник), Скопје, Филип Бук.
- Капушевска-Дракулевска Лидија (2021) *Авијорот во оiledало*, Скопје, Полица.
- Конеска Теа и Руди Гето (2011) *Партија шах*, Скопје, Магор,
- Конеска Теа и Руди Гето (2018) *Реми*, Скопје, Арс Либрис.
- Конеска Теа и Руди Гето (2025) *Шах-мат*, Скопје, Чудна шума.
- Мартиновски Владимир, прир. (2006) *Ut Pictura Poesis: современата македонска поезија во дијалог со ликовните уметности*, Струга: Струшки вечери на поезијата.
- Прокопиев Александар и Стефановска Маја (2023) *Скојско хаику*, Скопје: Филип Бук.
- Petkoska K. Zoria / Kalajdjiev Simon (2024) *Dystokyo*, Tokyo: Tokyo Poetry Journal Publications.

Интернет-извори

Енциклопедија на македонската книжевност
<https://mke.iml.edu.mk/Home/Delo/166>

проф. д-р Кристина Николовска
Филолошки факултет „Блаже Конески“ при УКИМ во Скопје
k.nikolovska@ukim.edu.mk

ПОЕТИКАТА НА АНТЕ ПОПОВСКИ

Почитувани семинаристи,
учесници на 58. Летна школа на Меѓународниот семинар за
македонски јазик, литература и култура при УКИМ,

Имам чест да се удостојам и да ви се обратам со пленарно предавање за великанот Анте Поповски, кој годинава го чествуваме како јубилар на 59. Летна школа и на 5. Меѓународна научна конференција на МСМЈЛК при УКИМ.

Грандиозното дело на Анте Поповски е златоврв на современата македонска книжевност, кој гордо се извишува и во врвовите на светската поезија. Анте Поповски е не само македонски, туку и светски поет на УНЕСКО чија поезија спаѓа во најрепрезентативната елитна колекција на светската поетска ризница. Еден од столбовите на современата македонска книжевност, чија монументална мисија во македонската, европската и светската книжевност има врвни размери, Анте Поповски цел животен век високо ја извиши македонската поетска и филозофска реч, македонскиот јазик кон кој има сакрална почит и восхит, македонската култура и за навек ги врежа и возвиши на светската културна мапа.

Поетички особености

Во оваа пригода, се прашуваме: кои се поетичките особености на Антевиот поетски дискурс, кои тематски доминанти се водечки во неговиот опус, како се појавуваат и каква е нивната суштинска синергија, но и процес кој ги води неговите поетско-филозофски пориви кон совршенството на неговите ремек-дела остварувања, како што се, на пример, „Две тишини“, „Света песна“ и многу други кои секако заслужуваат да бидат во фокусот на нашето внимание како врв на македонската и светската поезија.

Поетичката патека на Поповски е високо индивидуална, посебна, своја. Иако постојат слични тематски доминанти со класиците на современата македонска поезија, сепак, Антевата посвета

на Македонија, татковината, македонскиот јазик, родот, тишината, *Ars Poeticata* – е монументална. И по идеја и по зафат и по достигнувања.

Македонскиот јазик – сакрална вредност

Македонскиот јазик, Македонија, македонството – се „срцето“, срцевината, средето на Антевиот поетски поход. Тие раскошно се раскрилуваат и „разденуваат“, покревајќи со себе цел спектар теми како што се: речта, писмото, словото, татковината, патриотизмот, родот, семето, реч за речта, итн. Длабоко и суштински внурнат во татковинските теми, пред кои секогаш гради монумент, Поповски поведува прекрасна содржинска „лепеза“, спектар од теми кои прекрасно ги оркестрира околу носечките темати. Тие снажни темати се водени од величествени поетски идеи кои поетски ги вообликува поетскиот гениј на Поповски.

Македонскиот јазик е на врвен тематски и вредносен пиедестал во поетиката на Поповски. Околу него се окрупнува и расте тематски „грозд“ кој „раѓа“ нови и нови плодови. Поетот говори со возвишена восхит и длабока искрена љубов кон мајчиниот македонски јазик и целата негова поезија е химна и ода на македонскиот јазик. Околу тоа стебло, околу тематот македонски јазик, величествено се разгрануваат и темите за речта, словото, посланието, аманетите.

Како што и самиот најубаво ќе каже: „Јазикот на еден народ е негов златен штит, негова татковина и најголема духовна вредност. Пеев уверен дека она што го пеам на ниеден друг јазик не може да се испее, освен на јазикот на големата судбина на Македонците. Тие, чија адреса е запишана во Библијата, кријат некоја тајна за иднината на светот: зашто тие се сеќавање на свеста, на вековите кои одминале. Оган – кој не згаснува.“

Поетот, величествено и свечено пее за „топлото семе на својот јазик“:

Ене го долу, меѓу два брега,
во тишината меѓу два збора,
топло семе на својот јазик,
потпрен на својата сенка
чека ништо и – никого.

Таму и ќе остане... поетот, демијургот, Богот на јазикот, поетот... долу, значи меѓу оние кои го говорат јазикот, меѓу два брега – генијалните мисли и достигнувања секогаш се меѓу два брега, тие се патување кое расте.

И конечно, генијалната мисла, вековна мисла Антева – „тишината меѓу два збора“, онаа најсуштинската, онаа која ги осмислува световите, универзумите и значењата. Онаа која обновува, која ги расте и од која растат – сите значења, онаа која ги преосмислува и животите на луѓето, која се развива од молкот, оној совршениот молк меѓу два човека, два света, меѓу два универзума. Универзуми на значењата, на толкувањата...

А кој е „потпрен“ на својата сенка? – Кој е асполутот кој не чека ништо и никого?

Бог ли, проповедникот ли, поетот ли, демијургот ли?..

И од тоа совршенство од песна, песна без наслов, но со ремек-дело „тело“, расте и расте оваа генијална промисла Антева – дека поетот е таму некаде – меѓу два збора, секогаш меѓу „две тишини“, во творечки, креативен, осмислувачки и преосмислувачки чин.

Одата за мајчиниот јазик, во стихозбирката „Две тишини“ е опеана маестрално:

Во пределот меѓу два збора,
во преминот од едниот до другиот
е крајот. Тишината претходи а потоа
со мојот мајчин јазик
сраснат за мене како близнак
заедно ќе ја паметиме
оваа светлина –
нашето место на раѓање.

Зборот

Во својата поезија, Анте Поповски го извишува и му гради монумент на – зборот:

Не постои ништо што не е збор.
Дури ни вечноста, дури ни минливоста.
Жив остаток од епохата на создавањето

зборот продолжува да создава живи светови
наспроти пустините во душите ни.

Зборот – е апсолут. И навистина, не постои ништо што не е збор. Сè е – збор. Ова грандиозно филозофско толкување, овааа раскошна поетска херменевтика го устоличува зборот – како крал. Крал на сè. Именувано и она што допрва ќе се именува. Крал на тишините и нетишините. Крал на значењата кои од зборот извираат како врукот. Врукот кој врие, „раѓа“ нови светови, кој осмислува, преосмислува и крунисува со значење.

За тоа пее поетот, за тоа филозофски возвишува стих. Така, за навек го удостои сè именувано и неименувано, сè што некогаш било, што е, и што ќе биде – з б о р.

Македонија

Македонија – тема над темите. Љубовта кон Македонија. Историјата на Македонија. Страданијата, искушенијата и борбите на – и за Македонија.

Величеството Македонија – за која поетот и есеист Анте Поповски извиши монумент.

Речиси и да нема поетска фаза во кој централно и најважно место, заедно со тематот за македонскиот јазик, зазема – Македонија.

Таа е водечки мотив во Антевата поезија, највисока можна љубов, причина за постоење, радост, опсесија, суштина на неговиот живот и на неговата поетска и филозофска мисија.

Низ раскошни песни и периоди на творештво, Поповски умее да ја развее химната за својата сакана Татковина, за најмилата Македонија, која низ стих и низ мисла, ја следи, анализира и разбира – низ вековите.

Македонија е поттик, Македонија е завет, Македонија е мајка на брилијантни стихови, како истоимената грандиозна и антологиска песна:

МАКЕДОНИЈА

1.

Стиснете ги тревките
неа ќе ја исцедите.
Наслоните се врз каменот
името ќе ѝ го чуете.
Симнете се во рекине
дното со неа ќе ве почести.
Легнете да починете
и ноќта со неа ќе ве покрие.

2.

На овој даб името ќе ти го напишам
дождовите да го симнат
жедните в земја
да ги напоиш.
На оваа нива грутка од тебе ќе посеам
класатка да никне
со неа внучињата да ни ги храниш.
На овој рид ќе те оставам
и кога ќе заминам
пак да те гледам
Голема.

3.

Еве ја таа проста земја
од дволичен камен
и сонце
Децата уште незаодени каде откопуваат
лобањи по градините
Еве ја таа проста земја
од пајажина
и од води
Мудро слободата кај што ги запишува
селските имиња
Место икони по црквите
И каде летото како судбина
Трае до последниот возанат

Еве ја таа проста земја
од заморено дишење
и од молк
Низ која времето одминува
и пак се враќа
Со неа да го сподели лажното траење.
О, еве ја таа проста земја
од грч
и од чекање
Што ги научи и свездите да шепотат на македонски
А никој не ја знае.

4.

Се искачија маглишта по ридон нагоре
– И месечината ќе ја украдат.
Долу по рекана,
Горе по добравана,
Одсива полено којзнае кој век
Во војнички цокули обуено.

5.

За рик волчји и уплав на небињата мојата земја е создадена
Без чемпреси и без божилак
До капка, три дена пред да се покаже над мојата земја
Гробишта облакот го исцицуваат
И црна сенка од нож место крст каменот што те покрива го
сени
За вечни времиња.
Зашто ништо друго не му прилега на ова диво билје и црно-
горица
Освен да го чека недојденото.

6.

Се изнагледав месечина. Како капка мојата изгорена душа
Те испи за три животи напред и пак горам.
Истеков со сите реки и празни корита им донесов на
морињата
– И за шпионот во твои меса ако се криел болка ме пече

Зашто, ти од малена нè научи
Така просто, така јасно да си се разбираме
Тој нож што нема – среќа нема.

7.

За неколку нови чекори недостижност
ме остави утринава зад тебе.
Чинам се делиме:
Твојот пат нагоре
мојот пат кон тебе води.
Стапни ме, во твоите корени скри ме
никојпат да не се поделиме.

Татковината

На врвен пиедестал во поезијата на Поповски е омилената тема – татковината. Татковината, за која се грижеше како за родена ќерка, да не ја обесчести никој. Татковината, која е извор на бескрајна и бесконечна љубов кон сè што е татковинско, свое, најсвое...

Татковината е нешто најсвето, најдрагоцен во неговиот поетски опус. Таа е опеана на брилијантен поетско-филозофски начин.

Од друга страна, фасцинантно е како Поповски, покрај доминацијата на татковинските теми, е на полно отворен кон и кон другите култури, јазици и литератури.

Космополитски вредности

Татковинските теми се особен квалитет на неговата поезија, особено затоа што тој е докажан космополит, светски поет кој преку сета своја македонствувачка творечка мисија, и влог во јазикот, но и како културен придвижник, успеал, заедно со Гане Тодоровски и една група поети и културни дејци да ги помакедончи култните „Струшки вечери на поезијата“, да гради мостови меѓу културите, да посева македонистичко „семе“ преку стих и мисла, насекаде низ светот.

Родот, семејто

Поезијата на Поповски развива длабинска врска со родот, семејството.

Таа е длабински срасната со традицијата.

Родот е голема тема во поезијата на Анте. Ја развива на неколку плана, воден од големи идеи.

Коренот, традицијата

Кон темата за родот, длабински, се отвора подлабок слој кој всушност е длабоко свесен за вредноста на коренот, на традицијата. Ни целиот свој опус, елементите на традицијата се присутни, и на места доминантни. Оттаму, прашањата за потеклото и корените како значајна доминанта на неговиот опус.

Етногенезата

Прашањата за етногенезата се длабоко вкоренети во неговата поезија. Како вонсериски ерудит со енциклопедиско знаење, и особено со студиозни научни познавања за потеклото на Македонците и на македонскиот ентитет низ вековите, Поповски, на сјаен начин, и во маестралната поезија и во извонредните, а сè уште неоткриени од критиката – есеи, гради своја теорија и херменевтика. Таа интерпретација е заснована на планини и планини научна литература, низ која тој „патува“ или како што самиот вели „ќе шетаме“ низ писмото и историјата.

Оттука, токму оттука почнуваат сите походи на неговиот извонреден, брилијантен есеистички опус, кој е во суштинска симбиоза и синергија со – нејзиното величество – поезијата.

Тој грамаден, масивен, вековен процес на создавање и развој на определена етничка група како што е македонската, онаа на Македонците, Поповски го опеа на маестрален поетско-филозофски начин преку ремек-дела. Сложениот и комплексен процес на етногенезата на Македонците, Поповски ја следи таа „река“, тој раст низ вековите, кои уште од зорите на цивилизациите бележат македонски семи, низ Античкиот период, низ мугрите на сесловенската и македонска писменост, па низ сите фази на преродба, национална еманципација – сè до денешен ден, Поповски будно и

драматично ја следи и опишува таа драма на македонската етногенеза.

Низ таа историска, фактографска призма, која е во постојан процес на откривање и самооткривање, Поповски ја следи македонската вистина, македонскиот опстој низ вековите, во кој суштинско место има – *македонскиот јазик*, како столб и суштина на *македонскиот национален идентитет*.

Еволуцијата на македонскиот јазик е длабоко врасната во поетичките особености на поезијата на Поповски. Освен тоа, македонскиот идеализам, грандиозните идеи за македонството – се големиот поход на светскиот поет Анте Поповски, по кој ќе не памети историјата, светот, вистината, потомците и иднината...

Ars Poetica темат

Позијата на Анте Поповски, уште од првите стихови, од првиот поетски прозбор има арспоетичка определба. Таа речиси „расте“ од Ars Poetica-та, подавајќи се кон темите кои се суштина на овој ентитет: реч за речта, слово за словото, јазик за јазикот, песна за песната, уметност за уметноста, итн. Тоа е бескраен поетски „океан“ кој се „разбудува“ во разни творечки етапи од грандиозниот опус на поетот Поповски. Тоа е сјајна оркестрација на духот, на поривот и на мислата која копнее по совршенствата, која „љуби“ да ѝ се обраќа на поезијата – со поезија, на речта со реч, на словото со слово...

И во таа постапка, во тој грандиозен поход, поетот и филозоф е маестрален, свечен и вечен.

Животот

Во една прекрасна песна, поетот Анте Поповски ќе развие грандиозни мисли за животот:

Книгите недочитани,
Соништата недосонувани –
тоа ли беше животот?

Секој со своето врзопче време
нагоре-надолу, натаму-наваму,

сè дури не се пресоздадовме себеси
во саркофаг зборови,
во една бела тишина...

Книгите недочитани,
соништата недосонувани,
тоа ли беше животот?

И да се потсетиме на ремек-дело песната „Проповедникот“
од култните „Две тишини“, во која поетот вели:

Никогаш и никаде Тој не спомна нешто
што ние живите *јо јоимаме* како време,
и ете, во суштина, ние
се разликуваме од Проповедникот
не сакавме или пак *не можевме*
да сфатиме дека нам *не ни одминува*
времејџо, туку –
живојџојџи.

И точно, нам не ни мине времето, туку животот бидејќи жи-
вотот е осмислено време, а не само избројано време.

И кога пее за животот, во друга песна, поетот маестрално и
свечено, аманетно ќе рече:

(...) Таму некаде
ќе си легнеме сами,
зашто ние на животот му подаривме
само нешто свое,
а на смртта – сè...

Така и ќе се поздравиме и во себе, и со нас, преку песната *Си*
лејна со зборот:

Не е тој тука,
замина.
(...)

Си избра трогателна постела
и си легна со зборот
и сега никој не знае
дали молчи или – сонува.

Не е тој тука,
замина.

Аманетна поезија

Поезијата на Анте Поповски има аманетна вредност, но и аманетна интонација. Сета настројба на неговиот поетски глас, особено во последниот, најзрел творечки период, како што е култната ремек-дело книга „Две тишини“, којашто е постхумно објавена, е во таа химнична, аманетна настројба, во тој поетски вознес којшто е глас на нашите предци по перо, по дух, по семе, глас кон нас како „родот свој, семето свое“, глас кој патува кон нас и кон потомците ни, глас – македонски, семакедонски, глас кој се умножува во вечно ехо...

Ехо на вистината, на историската ни вистина која никогаш не ја заборава од картата на историјата, но и од „историјата на вечност“, што би рекол Борхес, не ја заборава Светата Мајка Македонија – за која Анте извиши монументи, возвиши света песна и сакрални пеења, а сето тоа како аманет, како златен аманет кој ние како потомци, треба да сме му достојни и рамни да го чуваме. И не само да го чуваме, туку и да го негуваме, растеме и милуваме – како најсвето нешто. Токму со онаа „милост“ за која говори великанот на македонската култура и филологија Крсте Мисирков, милост кон јазикот, кон родениот ни македонски јазик.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО БАЛКАНСКИ КОНТЕКСТ (јазични тенденции)

Македонскиот јазик, како генеалошки словенски јазик поради разни надворешно јазични околности се нашол на периферијата на словенскиот јазичен свет. Територијата на којашто се нашол, подолг период била контролирана од римското, византиското влијание, а најдолг период од Отоманската Империја. Народите и јазиците со коишто стапил во интеракција на истата територија, генеалошки биле не толку сродни (латино-романски, грчки, албански, подоцна турски...). Сето тоа го принудило македонскиот јазик постојано да се адаптира, да иновира, да еволуира со цел да постигне поеднозначна комуникација како меѓу говорителите на македонски јазик, така и со говорителите на другите јазици на таа територија. Кај македонскиот јазик, токму таа моќ за адаптација овозможила целосен континуитет низ сите периоди. Иако тој се карактеризира со доцна стандардизација, неговиот континуитет е неспорен, бидејќи преку дијалектите тој опстанувал и еволуирал без оглед на непостоењето на некакви општествено политички рамки (автономност, држава, институции, норма,). Гледано од лингвистички аспект, токму таа слобода во развојот на живата комуникација овозможила забрзување на јазичните еволутивни процеси. Така, во долговековниот развој на македонскиот јазик, тој бил во постојана интеракција со другите балкански јазици и се обидувал со нив преку јазикот да ја споделува истата концептуализација на светот и да се адаптира на околината на сличен начин.

Тоа најмногу се огледало западните македонски дијалекти (особено југозападните говори) при што таа слобода во развојот на живата комуникација овозможила забрзување на јазичните еволутивни процеси (Фридман: 2001). По континуираниот развој на македонскиот стандарден јазик во периодот по неговата кодификација, во периодот на последниве дваесетина година, сведоци сме на низа промени на повеќе јазични нивоа. Тие промени пред сè се должат на зголемување на комуникациските можности, технолошкиот напредок, зголемениот број печатени, визуелни и електронски

медиуми, а секако, и на зголемената миграција село – град. Исто така, македонскиот современ јазик е подложен на низа промени и забрзан развој и поради раслојување на дијалектите и поради потребата за адаптација на туѓојазичните влијанија. Така, на пример, главниот град Скопје, со скоро половина жители од вкупниот број во Македонија, губи дел од своите дијалектни карактеристики, и прераснува во своевиден социолект и носител на она што може да се нарече современ разговорен македонски јазик. Тој ги апсорбира и дијалектните и туѓојазичните карактеристики и ги прилагодува во правец пред сè на појасна и поеднозначна комуникација.

Ќе се обидеме да ја покажеме таа забрзана еволуција на современиот македонски јазик преку анализа на раслојување на синтетизмот во именскиот систем, особено кај личните и роднинските имиња. Делумно ќе биде разгледан и заменскиот систем (особено кај дативот) и преминот на постпозитивни падежни показатели во препозиција, како и испуштање на дативните клитики (кратките дативни заменски форми) при таканареченото удвојување на дативниот објект. Овие карактеристики, вградени во македонските дијалекти, навлегуваат во современиот македонски јазик, го збогатуваат и ја забрзуваат неговата еволуција.

Македонскиот јазик во долг период од својот развој се оддалечувал од наследената словенска јазична структура, а од друга страна се доближувал до јазичната структура на другите балкански несловенски јазици. Секако, во долг период, тоа поместување се одвивало на дијалектно ниво, при што македонските дијалекти станале главно жариште на ширењето на стекнатите структурни карактеристики. Доколку го разгледуваме македонскиот јазик во однос на другите словенски јазици, се наложуваат две големи разлики: од една страна, т.н. упростување на именскиот систем, односно пренесување на морфолошките постпозитивни падежни показатели во препозиција, а од друга страна т.н. усложнување на глаголскиот систем со голем број временски и модални категории. Сепак, на формален план, и во двата система (именскиот и глаголскиот) се случува континуиран процес на намалување на инвентарот на показателите, а притоа постојано се зголемува нивната функционална зона. Сето тоа се должи на многувековниот развој на македонскиот јазик во балканската јазична средина, при што процесите на адаптација биле пред сè мотивирани од потребата за обезбедување појасна комуникација меѓу говорителите на различни

ните јазици и дијалекти. За да се обезбеди тоа, низ развојот јазикот ги поместувал наследените показатели на одредени категории на едно појасно и потранспарентно ниво.

Сличен процес се одвива и на дијалектно ниво, каде што народните говори се раслојуваат и се губат разликите меѓу градските и селските говори. Се појавуваат регионални заеднички карактеристики кои овозможуваат полесен трансфер во разговорниот македонски јазик. Говорителите во својата секојдневна комуникација ги внесуваат своите дијалектни (и регионални) карактеристики и со тоа постојано го збогатуваат современиот разговорен македонски јазик.

Во балканистичката научна средина е познато дека повеќето балкански јазици (а пред сè нивните дијалекти) делат одредени заеднички структурни карактеристики како што се постпозитивниот член, двојно определување на објектот, делумно или целосно отфрлање на постпозитивните падежни показатели, доближување на функционалните полиња на (просторните) предлошките системи, реструктурирање на глаголските категории, воспоставување на слични модели во рамките на модалноста, доближување на моделите за изразување идност, дистрибуција на перифрастичните конструкции со *esse* и *habere*, како и многу други...

Гледајќи од дијалектна перспектива, и македонскиот и ароманскиот и албанскиот (целосно или делумно) го имаат префрлено членот во постпозиција. Имено, се работи за тројниот член во македонскиот, карактеристика која ја нема во другите словенски јазици. Но, доколку погледнеме во албанскиот и во ароманскиот, можеме да забележиме дека сличностите меѓу нив се уште поголеми:

Македонски:

член:	човек – човекот (-ов, -он); жена – жената (-ва, -на); дете – детето (-во, -но)
албански:	mik – miku; shok – shoku; zog – zogu, bari – bariu; vajzë - vajza
аромански *Фаршероти:	pork - porku; korb – korbu, andži – andžiu; fetă - feta

Во однос на двојното определување на објектот (или удвојување), повторно имаме скоро идентичен модел:

мак.	Го гледам човекот.	Му зборувам на човекот.
алб.	E shoh njeriun.	I thash njeriut.
аром.	U ved pi omu.	Lji dzāk al omlui.

(дури и кај првобитно непреодни глаголи)

макед. Го седнаа на столот. Го легнаа на креветот. Го станаа од столот.

аром.. U šădzură pi s'kamnu. U bă'gară pi kăr'vet. U sku'lară di s'kamnu.

алб. E ulën në karrike. E shtrinë në dyshe'me. E ngritën nga karrigja.

Во рамките пак, на показателите на динамичните просторни односи, во рамки на дијалектите, охридско-струшките говори воспоставиле ист модел со локалните аромански говори:

U skosh shporetu di sum skār.

Го истадов шпоретот од_под скали.

Tărku văr shă njă li l'o lemăli di daninte ali kasi.

Помина некој и ми ги зеде дрвата од_пред куќи.

Neg la pazari.

Mi tor di la pazari.

Одам на_пазар.

Се вратив од на_пазар.

Neg la jatur.

Mi tor di la jatur.

.

Одам на_лекар.

Се враќам од на_лекар.

Aist peshch njă l'ăps'eshti ti la jatur.

Овие риби ми требаат за на_лекар.

Во современиот македонски (разговорен стандард) сè почесто се среќаваат вакви конструкции:

1. Професионалните војници се повлекоа од пред Владата;
2. Видов две мали нозе како сиркаат од под автомобилот.
3. Секој ден купувам леб од кај Миле.
4. Стигнав до пред зградата.
5. Децата се подготвуваат за на училиште, се чувствуваат пријатно,...
6. Македонија е подготвена за во НАТО.

Овие тенденции ни покажуваат како одредени карактеристики го преминуваат прагот на локалното и стануваат препознатлив јазичен белег на поширок ареал. Сржта на мотивацијата за пошироката употреба на овие карактеристики лежи во потребата на говорителите за што појасна и поеднозначна комуникација. Елементите на јазикот како комплексниот адаптивен систем во својата интеракција постојано воспоставуваат нови заеднички модели кои ја подигаат транспарентноста на повисоко ниво, а во случајов се работи за воспоставување на надредени показатели на динамичните просторни релации.

мак.: Имам цвеќе за на тераса.

алб.: Kam lule për në terasa.

аром.: Am laliche ti la terasa.

Во меѓусебните контакти, интерференции, а со цел за појасна комуникација меѓу различните говорители, јазиците на Балканот ја изместуваат својата структура и ја поместуваат (најчесто со свои јазични средства) во правец каде што семантиката е главниот фактор на тие процеси. Јазичните системи се адаптираат, и пред сè, се доближуваат и се поклопуваат семантичките полиња на различните балкански јазици.

Средствата, елементите, на тој комплексен адаптивен систем, се длабоко вградени во дијалектите на македонскиот јазик. Таму седат и наследените словенски елементи, и стекнатите балкански елементи. Системот постојано ги црпи и ги вклучува во нови јадра, создавајќи нови врски што резултира со покондензиран, поеднозначен и појасен јазичен израз.

Нешто слично може да се види преку примерите за начините на образување идност во балканските јазици. Повторно, гледајќи од перспектива на наследените словенски карактеристики, македонскиот јазик се адаптирал во однос на околината и преку интеракцијата со албанскиот и ароманскиот воспоставил сличен модел со овие јазици;

мак.: Утре **ќе** (да) одам на пазар.

алб.: Nesër **do të** shkoj në pazar.

аром.: Măni **va să** neg la pazari.

Македонскиот го отфрлил формантот **ga** како показател на субјунктив, иако во дијалектите се наоѓаат остатоци од контракцијата на **ќе** и **ga**:

Дебарски (галички): ка ода
Јужни говори: жа ода, за ода

Тука е интересно што сите јазици го партикуларизирале глаголот ‘сакам’ (voi < volere, do < dua) и го свеле на маркер за идност. Секој јазик ги користи своите јазични средства за да обезбеди појасна комуникација меѓу своите говорители, но исто така на повисоко ниво го користи истиот модел за да се доближи до разбирањето со говорителите на други јазици.

Како што спомнавме погоре, една од балканските карактеристики на македонскиот јазик во именскиот систем е напуштање на синтетичката деклинација и нејзината замена со аналитичка при што како главни маркери за падежните односи се појавуваат препозитивните показатели (најчесто предлози).

Западното наречје, особено македонските западни периферни говори, во најголема мера ги зачувале постпозитивните морфолошки падежни показатели. Тоа пред сè се должи и на континуираниот контакт со несловенските балкански јазици и дијалекти, пред сè со албанскиот и ароманскиот. Постпозитивните падежни показатели во најголема мера се зачувале кај личните и роднинските имиња, а исто така и во заменскиот систем. Според основните дијалектни карактеристики кои ги наведува Видоески (Видоески: 1998), ќе ги наведеме овие карактеристики како разликувачки меѓу западното и југоисточното македонско дијалектно наречје.

Западно наречје	Југоисточно наречје
– Употреба на синтетички дативни форми кај личните и роднинските имиња: <i>Сѿојану, Марко(в)е</i> или <i>Маркоѿу, Пеѿре(в)е</i> или <i>Пеѿреѿу, Илију, Мари</i> или <i>Маре, ѿаѿко(в)е, ѿеѿки - ѿеѿке</i> .	– Употреба на предлогот <u>на</u> како дативен маркер кај личните и роднинските имиња: <i>рече му на Сѿојан, на Марко, на Мара; на браѿ му;</i>

– Покрај номинативната, се јавува и општа форма (casus generalis) кај личните и роднинските имиња од машки род што завршуваат на консонант, на -о и -е: <i>Сѿојан – со Сѿојана, Марко – на Марка, ѿаѿко – на ѿаѿка му, Крсѿе – на Крсѿеѿа, баѿе – од баѿеѿа</i>;	– Се генерализира номинативната форма (casus absolutus) кај личните и роднинските имиња од машки род што завршуваат на консонант, на -о и -е : <i>Јован – на Јован, сос Јован; Марко – на Марко; Миле – на Миле</i>;
– Употреба на синтетички дативни форми во системот на заменките: <i>мене ми, ѿебе ѿи, нему му, нејзе – нејзи ѿ (је), нам ни, вам ви, ним – ними им, кому, некому, никому, дем. овему, онему</i>;	– Употреба на предлогот <u>на</u> како дативен маркер во системот на заменките: <i>на мене ми, на ѿебе ѿи, на неѿо му, на нас ни, на коѿо му рече</i>;

Процесот на поместувањето на постпозитивниот дативен показател во препозиција во современиот македонски јазик би изгледал вака: *Му рече Сѿојану* (дативна наставка) – *Му рече **на** Сѿојана* (акузативна наставка – casus generalis) – *Му рече **на** Сѿојан (**на** како препозитивен дативен показател + номинатив на именката)*

Како пример на говори од западното наречје кои останале во континуиран контакт со другите балкански говори (пред сè со албанските), ќе ги земеме дебарските говори. Кај нив сè уште се чува дел од синтетичката деклинација кај личните и роднинските имиња, а исто така се чува и синтетичката деклинација во рамките на заменскиот систем. Дебарските говори го чуваат тројниот член и имаат систем од три демонстративни заменски форми: *ножов, ножон, ножоѿ; овја нош, оња нош, ѿој нош*. Лична замена за 3 л. е *ѿој*. Дативниот однос кај заменките се изразува синтетички: *мене ми, ѿебе ѿи, нему му, кому, некому, овому, оному* итн. И овие говори познаваат цел систем заменски форми со демонстративно-посесивно значење: *овоѿов, оноѿов, ѿоѿов*. Дативната форма кај личните имиња од машки род на -о се образува со наставката -оѿ (-ове, -оје), а кај имињата од женски род со наставката -е : *Му рече Маркое (Маркове, Маркоје), је рече Цвеѿе*. Дативните форми за женски род се *овоје, оноје* и за машки *овому, оному*; акузативниот облик на демонстративните заменки за м. р. е *овоѿо, оноѿо, ѿоѿо*;

Личните и роднинските имиња од машки и женски род ги имаат следниве форми:

Номинатив: *Сѿојан Марко Миѿре Никола Цвеѿа*
 Датив: *Сѿојану Марко(ј)е Миѿреја / Николу Цвеѿе*
Миѿрее /
Миѿрейѿу
 Акузатив: *Сѿојана Марка Миѿреѿа Никола Цвеѿа*
 (општа падежна форма)

Од друга страна пак, во дел од дебарските говори (областите Поле и Жупа) паралелно со синтетичкиот датив се употребуваат и аналитички форми: *му рекол на Аврама, му викнал на Салеѿа, му дал сѿо банки на Никола*. Често се среќава и аналитичко искажување на акузативот со предлогот *на*, сп. *ѿо видел на Сареѿа, ѿо ѿведе на Исл'ама, да ми ѿо оѿерѿи на деѿеѿо, ќе а држѿи на невесѿаѿа* (Видоески: 1998).

Предлогот *на* со вакво значење се употребува главно со лични и роднински имиња, поретко со други одушевени именки, но не и со неодушевени. Ова ограничување на неговата употреба со одушевени именки укажува и на процесот како ја проширувал тој својата граматичка функција и како станал општ граматички знак за одушевениот објект во поширока смисла на зборот. На дебарскиот терен се среќаваат следниве модели за искажување на објектот:

дативен објект:	акузативен објект:
а. <i>му рече Сѿојану</i> <i>му рече на деѿеѿо</i>	а. <i>ѿо виде Сѿојана</i> <i>ѿо виде деѿеѿо</i>
б. <i>му рече на Сѿојана</i> <i>му рече на деѿеѿо</i>	б. <i>ѿо виде Сѿојана</i> <i>ѿо виде деѿеѿо</i>
в. <i>му рече на Сѿојана</i> <i>му рече на деѿеѿо</i>	в. <i>ѿо виде на Сѿојана</i> <i>ѿо виде на деѿеѿо</i>

Граматичката диференцијација меѓу дативниот и акузативниот објект ја вршат кратките заменски форми. При такви околности предлогот *на* добил признак на препозитивен граматички показател и тоа му овозможило да ја прошири својата функција и за искажување на директниот (акузативниот) објект.

За да ја илустрираме ситуацијата во западното македонско наречје (особено западните периферни говори) ќе наведеме приме-

ри од Ерминијата на Дичо Зограф (Ерминија 2019) која датира од 1844 година. Текстот на Ерминијата во најголема мера е пишуван на родниот мијачки говор на Дичо Зограф кој е роден во 1817 година во селото Тресонче. Според дијалектната поделба на Видоески (Видоески: 1998), селата Осој, Гари, Лазарополе, Сушица, Росоки, Селце, Галичник и Тресонче спаѓаат во областа Мала Река и ги сочинуваат малореканските (галичките) говори. Малореканските говори пак, заедно со реканските (областа Горна Река), дебарскиот говор (градот и околината), како и дримколско-голобрдските говори (областите Дримкол и Голо Брдо во Албанија) ја сочинуваат поголемата група дебарски говори.

Примери:

Општа падежна форма

1. Го ковет на-крст воините **Христа...**
2. А во стреле света Богородица **со Христа.**
3. Едни гледаат **коде Лазара**, други **коде Христа.**
4. И **зат Каина** имат огон...
5. Сакаше да благословит **сина си.**
6. Се наведе при **татка си** да го благословит.
7. Каин си тепат **брата си** Авела
8. Доведох **сина моего** при тебе.

Дативна падежна форма

1. А мајка му стана, му рече **Јакову...**
2. Појасот му го дават **тому апостолу...**
3. И жената му се поклони **светому Харалампиу.**
4. А свети Харалампие му вели **Исусу...**
5. Шест крила **единому**, шест крила **другому**
6. Христос седи на skut **мајке си...**
7. Направи му **таткове** ти, направи му манжа.

Во овие примери од текстот на Ерминијата на Дичо Зограф од 1844 година може да се забележи употребата на општата падежна форма (акузатив) за сите зависни падежни односи, а и посебна дативна падежна форми кај личните и роднинските имиња. Примерите ни покажуваат дека во периодот кога е пишуван текстот на Ерминијата, односно во втората половина на 19-тиот век,

во западните периферни говори, а особено во малореканскиот, сè уште силно се чувала не само општата падежна форма кај личните и роднинските имиња, туку и редовно се употребувала и дативната падежна форма. Меѓу другото, тоа значи и дека Дичо Зограф се потпираше и на црковнословенската традиција во којашто биле вградени синтетичките падежни форми, а и на специфичностите на својот роден малорекански говор.

Втората група примери се однесува на состојбата во градскиот охридски говор кон средината на 19-тиот век и ја прикажува употребата на синтетички падежни форми кај личните и роднинските имиња во еден говор на Григор Прличев од 1866 година. Говорот е пишуван на народен јазик со грчко писмо и ја отсликува дијалектната ситуација на охридското градско јадро – Варош во втората половина на XIX век. Во говорот се застапени голем број јазични карактеристики кои осветлуваат одредени сегменти од историскиот развој на македонскиот јазик. Оригиналниот говор, во форма на текст напишан од Прличев се чува во Архивот на МАНУ и е заведен под бр. II-4./1-2 заедно со голем број други рачно пишувани текстови кои се содржани во Фондот Григор Прличев.

Примери:

Општа падежна форма

1. Зашчо госпот не рече пулиго **другого**, туку чувајсе себе си.
2. Адам со радосни солси пофали **господа**...
3. И разумот ни велит “чувајго **ового сиромаша**“...
4. Чувајсиа таткојната и љубиа неа појке от сфе потем **господа** и потем **цара**.
5. Адам го загуби рахатот, и се одалечи от **господа**.

Дативна падежна форма

1. Ако сториш добро **другему**, сам себе се чуваш.
2. А ние **господу** метаниј не падинаме, а на калугери шчо не слекфат, им падинаме.
3. Каде знаеше Адам оти студот можит зло да сторит **чоеску**...

И од оваа група примери може да се забележи дека во процесот на премин од синтетичка кон аналитичка деклинација, односно

на префрлање на падежните показатели од постпозиција во препозиција, во охридскиот говор според текстот на Прличев, не само што се чува акузативната падежна форма, туку има и примери каде што сè уште постои и дативната падежна форма.

Сето оваа во голема мера ја отсликува дијалектната ситуација во западните периферни говори во 19-тиот век и јасно ни го покажува процесот на премин од синтетизам кон аналитизам во рамките на личните и роднинските имиња.

Преглед на ситуацијата во современиот македонски јазик:

Доколку се осврнеме на денешната ситуација, во рамките на именскиот систем, во современиот македонски јазик се јавува целосен аналитизам кај личните и роднинските имиња. Така, номинативот станува *casus absolutus*, а падежните постпозитивни показатели кои биле пропишани од нормата сосема се изгубиле. Па така, наместо – *Го видов Сџојана, Марка, ѿаѿѿка, баѿеѿѿа...*, се јавува номинативната форма во сите падежни односи: *Го видов Сџојан, Марко, ѿаѿѿко, баѿѿе,...* ; *Му кажав на Сџојан, Оѿѿидов со Марко,* Во однос на заменскиот систем, нормата исто така ги пропишува синтетичките форми кај дативните конструкции: *мене ми, ѿѿебе ѿѿи, нему му, неѿѿе ѿ, нам ни, вам ви, ним им.*

Во рамките на повоената македонска книжевност, може да се забележи употреба на општата падежна форма кај личните, а особено кај роднинските имиња. Следнава група примери го покажува чување на општата (акузативна) падежна форма кај роднинските имиња во романите на македонските писатели од 20-тиот и почетокот на 21-иот век.

Примери:¹

1. Јас кога размислив подлабоко, дека вујко ти е причина за смртта на **татка ми**,...
„Антица“ – Ристо Крле (1940)

Примерите се од корпусот на Дигиталниот речник на македонскиот јазик (<http://drmj.eu/>)

2. Ќе ги дотерам **татка ѝ, брата ѝ** мајка ѝ, сета нејзина роднина пред неа...
„Калеш Анѓа“ – Стале Попов (1958)
3. Па синот се решил за средината: скришум си земал од грнето на **татка си**...
„Луман арамијата“ – Мето Јовановски (1954)
4. Го земаа коженото палто од **татка си** и го свртеа наопаку.
„Било едно дете“ – Глигор Поповски (1959)
5. Тогаш последен пат го видов **татка**.
„Пиреј“ – Петре М. Андреевски (1983)
6. Јас потскокнувам по **татка** и по мајка, а умот ми е дома.
„Небеска Тимјановна“ – Петре М. Андреевски (1988)
7. Оваа нова рожба го најде **татка ми** во дотогаш најтешка положба.
„Времето на козите“ – Луан Старова (1993)
8. Јас сето тоа го слушав и ги држев колената на **татка**...
„Захариј и други раскази“ – Михаил Ренцов (2004)

* * *

1. Суло ага се разнежи кога се сети оти четири години не го видел **сина си**...
„Крпен живот“ – Стале Попов (1953)
2. Воденичарот малку се двоумеше; потоа ја грабна ластегарката и се испречи пред **сина си**.
„Кловнови и луѓе“ – Славко Јаневски (1956)
3. На тргнување, Карче му го даде на **сина си** последниот совет: – Внимавај, охриѓани се луѓе салтанатлии...
„Бојана и прстенот“ – Иван Точко (1959)
4. Пропаднаа бабините илузии да го види **сина си** крај амбасадорот Али Фетхи Окјар во Париз!
„Амбасади“ – Луан Старова (2009)
5. Додека сестра ми на **сина си**, моето кумче, веднаш му купи лоз...
„Црни овци“ – Катица Ќулавкова (2012)

Од примерите може да се забележи дека во рамите на македонската убава литература се чувала оваа јазична особеност, а особено кај роднинските имиња. За разлика од дијалектите, каде што раслојувањето одело побрзо на пошироката јазична терито-

рија (освен во западните периферни говори), во јазикот на македонската книжевност синтетичките падежни форми кај личните и роднинските имиња се зачувале.

Во современиот македонски јазик (особено разговорниот), овие синтетички форми (за лични имиња) сè помалку се употребуваат и речиси сосема отпаднале од редовната употреба.

Би можело да се каже дека процесот на премин од синтетизам во аналитизам е речиси скоро целосно завршен. Според она што може да се следи низ историскиот развој, а особено низ развојот на дијалектите, јасно се гледа дека процесот одел во правец од дативна кон акузативна наставка која станала општа падежна форма, а потоа и таа форма отпаѓа отстапувајќи ѝ место на номинативната како општа форма за сите падежни односи. Тој процес кај личните имиња можеме да го покажеме со следнава низа:

Датив: *Му рече Сџојану* > *Му рече на Сџојана* > *Му рече на Сџојан*

Акузатив: *Го виде (на) Сџојана* > *Го виде Сџојан*

Што се однесува до роднинските имиња, во современиот македонски јазик може да се забележи нивна специфична употреба, особено во одредени медиумски текстови кои пред сè однесуваат на одредени немили настани. Имено, се работи за рубриката *Црна хроника*, каде што овие форми може да се сретнат пред сè во насловите на соодветните текстови. Со следните примери ќе го илустрираме тоа.

Примери од медиуми (наслови во *Црна хроника*):

1. Син го убил **татка си** во скопската населба Бутел
2. Го заразил **сина си** со ХИВ за да не плаќа алиментација
3. Брат го убил **брата си** и го закопал во дворот од семејната куќа

Наслов: Со нож го усмртил **брата си**

Текст: Педесет и петгодишен тетовец сам се пријавил во полицијата откако претходно по расправија **со братот** го усмртил со нож.

Наслов: Го пронашол телото на **татка си** во бунар

Текст: Г. Р. (38) од село Арачиново вчера во полиција пријавил дека го пронашол телото на **својот татко** Н.Р. (68) во бунар во близина на куќата во Арачиново.

Од претходните примери може да се заклучи дека во современиот македонски јазик, особено во медиумите, синтетичките падежни наставки, односно општата (акузативна) падежна форма кај роднинските имиња се зачувала само во мал сегмент на јазичната употреба и има стилска функција, а особено во насловите од *Црна-иџа хроника*, каде што овозможува пренесување на информацијата во пократки форми.

Забрзаниот процес на еволуција го води македонскиот јазик кон сè поизразен аналитизам, без оглед на рестрикциите што ги наметнала нормата и граматиките. Покрај во именскиот систем, таа тенденција може да се види и во заменскиот систем, каде што во тек е намалување на инвентарот и постепено губење на синтетичките дативни заменски форми. Тие сè почесто се заменуваат со акузативните заменски форми и со дативниот препозитивен падежен показател (предлог) **на**: *на мене ми, на шебе ѝи, на нејо му, на неа ѝ/на нејзе ѝ, на нас ни, на вас ви, на нив им.*

Овој процес сè уште се одвива во рамките на современиот разговорен јазик, но сепак многу брзо навлегува и во стандардот. Тоа е засилено и со употребата на такви аналитички форми скоро на целата територија на југоисточното македонско наречје (каде што имаме целосен аналитизам во именскиот и заменскиот систем) со што се овозможува полесен влез во современиот јазик. На тој начин, **на** станува препозитивен маркер за дативен падеж и затоа долгата стара дативна заменска форма (*нему, нејзе, нам, вам, ним...*) се заменува од соодветната акузативна (*нејо, нас, вас, нив...*) која всушност, слично како и во системот на личните имиња, станува *casus generalis*, т. е. општа падежна форма. На тој начин се доведуваат во корелација формалните показатели и во системот на личните имиња и во заменскиот систем. Значи од денешен аспект, би можеле да ги споредиме конструкциите од типот: *Му рече на Ситојан – Му рече на нејо.*

Примери од современиот македонски јазик:

1. Истото и **на мене ми** го кажаа.
2. Ми вели, ви верувам само **на тебе** и на Мето.
3. Потоа **на него му** се нафрлија двајца од ограбувачите со секири во рацете.
4. **На неа ѝ** се случуваат и физички и психички последици.
5. **На нејзе** не **ѝ** било дозволено да се гледа со мајка си.
6. Можеби тоа **на нас ни** се чини како долг период.
7. Дали и **на вас ви** се случува истото?
8. Во судот **на нив им** се обраќаат со изразот „Чесен судијо“.

Во поново време може да се забележи уште една подлабока тенденција, а тоа е тенденцијата за губење и на кратките заменски форми (дативните клитики), при што повторно целата тежина на носител на дативната падежна информација паѓа на препозитивниот показател (предлогот) *на*. Слично како и со аналитичките форми на долгите заменски форми, така и делумното губење на кратката дативна заменска форма (особено во разговорниот македонски јазик), може да се поврзе со нерегуларно удвојување на индиректниот објект во југоисточното македонско наречје.

Примери:

а) со повратни глаголи:

1. **Се поклонувам на** хероите кои во услови на немаштија....
2. **Се заблагодарувам на** сите навивачи на Јувентус.
3. Прво **се јавив на Чарлс**, а потоа веднаш и на тренерот...

а) со неповратни глаголи:

1. Подгорица ќе помага **на Скопје** на патот кон алијансата.
2. Каталонската полиција веќе откажа послушност **на Мадрид**.
3. Манчини рече „да“ на Италија.

Од примерите може да се види дека и по испуштањето на кратката заменска клитика, информацијата дека се работи за дативен падежен однос е зачувана. Таа информација на површината на текстот се пренесува преку формантот *на*, кој целосно ја презема улогата на препозитивен падежен показател за датив.

Во однос на глаголскиот систем, особено во рамките на сложените минати времиња, македонскиот јазик исто така во голема мера отстапил од наследената словенска ситуација и се доближува до балканските несловенски јазици. Имено, се работи за перифрастичните конструкции со *esse* и *habere*. Од една страна македонскиот јазик го наследил т.н. словенски перфект (*сум* + глаголска л-форма) ... (*сум работѝел, си носел, ...*), а од друга страна, во интеракција со другите балкански јазици почнал во својот систем да го внесува и перфектот од балкански тип, односно конструкциите со *имам* + н/т партицип (*имам носено, имам работѝено, имам дојдено...*).

Во западните периферни македонски говори, овие конструкции во голема мера го истиснуваат наследениот *сум* + л-ѝерфект и го поместуваат во зоната на модалноста. Тој процес е скоро завршен во крајните југозападни говори, а во тек е во западните периферни говори. Така, во охридско-струшките говори, конструкциите со *имам* + н/ѝи ѝарѝиѝиѝ се вообичаени за изразување еден вид општ претерит:

1. Тој порано **имат живеено** во куќана од Алија.
2. Пред една недел'а **имат купено** кола.
3. Тој **имат морано** да се качит на кровон.
4. Тој **имат мислено** дал' да купит кола.
5. Не сум знаел, тој да ти **имат бидено** фризер.

Ширењето на конструкциите со *имам* + н/ѝи ѝарѝиѝиѝ во современиот македонски јазик е сè произразено при што може да се каже дека употребата на **има-консѝрукциѝиѝе** е сè позачестена и веќе станува основна конструкција за изразување на општа минатост и резултативност без изнесување на личниот став на говорителот. Најважно е дека се работи за минато дејство (без оглед дали има релевантност во однос на моментот на зборување, во однос на временска определба или засведоченоста). Сите тие карактеристики се во втор план, додека на прв план избива дека се работи за минат факт (силна увереност) и за неутрален (несубјективен) однос. Примери:

1. На ревиѝиѝе **има носено** модели на ѝознаѝи креаѝиѝиѝи.
2. Колку ѝаѝиѝи **имаме** заедно **седено** на чардакоѝ од неѝоваѝиѝа куќа.
3. Мноѓу ѝаѝиѝи **имам мислено** на ова.

Од анализата на преминот од синтетизам кон аналитизам во именскиот систем, особено кај личните и роднинските имиња, може да се заклучи дека и покрај рестрикциите на нормата, тој процес продолжил во текот на развојот на современиот македонски јазик. Во однос на синтетичките (постпозитивни) падежни наставки кај личните имиња, може да се каже дека тие делумно се чуваат во македонските западни периферни говори, додека во современиот македонски јазик веќе сосема исчезнале, особено во разговорниот и во јазикот на медиумите. Што се однесува до роднинските имиња, дијалектната ситуација покажува дека и тука има делумно зачувување на овие синтетички форми, во македонското книжевно творештво се зачувани (често и во стилска функција), а во современиот јазик полека излегуваат од употреба.

Од сите словенски јазици, македонскиот покажува највисок степен на балкански јазични конвергенции, особено во неговите западни дијалекти. Во однос на контактната лингвистика и концептот на јазична заедница, или лингвистичка област, македонскиот е најважниот словенски пример. Опкружен со грчки, српски и бугарски, како и во контакт со албански, аромански, цудезмо, ромски и турски, македонскиот има единствена позиција на современиот Балкан. Гледано од сегашна перспектива, македонскиот јазик е неверојатно интересен, комплексен, адаптивен систем и феномен во пошироки рамки. Тој во својот систем ги зачувал голем дел од наследените словенски карактеристики, а истовремено ги вградил и стекнатите балкански карактеристики. И во својот ‘балкански’ развој и во својот сегашен самостоен развој, македонскиот јазик ги користи сите овие средства со цел на што поеднозначен начин да ја артикулира концептуализацијата на светот кој постојано се менува и да обезбеди појасна комуникација меѓу говорителите.

Користена литература

- Видоески Б. 1998. *Дијалектните на македонскиот јазик, Том 1*. Скопје: МАНУ.
- 1999. *Дијалектните на македонскиот јазик, Том 2 и 3*, Скопје: МАНУ.
- Конески Б. 1981. *Грамајика на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- 1982. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.

- Ерминија од Дичо Зограф (1844 г.).* приредил Сашо Цветковски. 2019. Едисија културно наследство, Скопје: Каламус.
- Асенова П., 1989. *Балканско езикознание. Основни проблеми на балканскиот јазиков сјуз*, Софија: Издателство Наука и изкуство.
- Илиевски, Хр.П., 1988. *Балканолошки лингвистички сјуѓии*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески, Б. 1966. „Еден говор на Григор Прличев од 1866 година“, *Македонски јазик* 17/6, стр. 205–215. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Марковиќ, М. 2020. „За дијалектните особености во Ерминијата на Дичо Зограф од 1844 година“, *Прилози на Одделението за лингвистика и литературна наука*, МАНУ, XLV, 1–2, 2020 [во чест на 80-годишнината од раѓањето на акад. Ѓ. Поп-Атанасов], стр. 217–224. Скопје: МАНУ.
- Марковиќ, М. 2021. „За некои дијалектни особености во говорот на Григор Прличев од 1866 година“, *Преродба и ѝона: (Григор Прличев, Димитрија Чувовски)*, стр. 37–42. Скопје: МАНУ.
- Фридман, В., 2001, „Граматицизацијата на балканизмите во македонскиот јазик“, *Македонски јазик* 51–52, стр. 31–38. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- 2011. *Македонистички сјуѓии*, Скопје: МАНУ.
- Friedman A.V. 2015, *Macedonian Studies* 2. Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts.
- Sandfeld, K., 1930. *Linguistique balkanique*. Paris: Klincksieck.
- Topolińska, Z., 2012. “The Balkan Sprachbund from a Slavic perspective“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 53/1: 33–60. Нови Сад: Матица српска.
- Topolińska, Z., Markovikj M. 2016. “An insight into the history of Balkan Slavic languages. Macedonian perspective”. *Linguistica Copernicana*, Vol. 13, pp. 35–65. Toruń.

проф. д-р Илина Јакимовска
Институт за етнологија и антропологија
Природно-математички факултет при УКИМ во Скопје
ilina@pmf.ukim.mk

ЕТНОЛОГОТ КАКО ПИСАТЕЛ: ПИСАТЕЛОТ КАКО ЕТНОЛОГ

Апстракт: Етнологијата, антропологијата и книжевноста имаат една заедничка, а потценета карактеристика – сите тие раскажуваат приказни кои се релевантни за отсликување на човечката состојба, во различни епохи и култури. Предавањето има за цел да укаже на вредноста на архивските теренски материјали, етнографските интервјуа кои се чуваат во дигитализирана – аудио и пишувана форма – во Архивот на Институтот за етнологија и антропологија, за регистрирање и промовирање на ваквите животни студии. Истите потоа можат да станат основа за експериментални авторски дела од различни жанрови, со што новите генерации се ставаат „во кожата“ на вистинските луѓе и нивните судбини. Истовремено, тие се скапоцен извор на сознанија за јазикот, дијалектите и нивната еволуција, со што стануваат материјал и за настава по македонски јазик и литература.

Клучни зборови: етнологија, антропологија, книжевност, автобиографии, креативно пишување

Доаѓајќи од семејство на писатели и преведувачи, пораснав опкружена со книги. Уште од рана возраст сакав да создавам приказни и бев охрабрувана како талентирана во пишувањето. Сепак, не ми се допаѓаше идејата да студирам литература, мислејќи дека тоа може да ја одземе забавата од читањето и креативноста од пишувањето. Наместо тоа, решив да бидам етнолог-антрополог – некој што се обидува да го разбере светот преку слушање и толкување на сеќавањата и животните наративи на другите луѓе.

Почнав да предавам етнологија и антропологија на универзитетско ниво во 2009 година, додека продолжував да пишувам поезија и кратка проза, кои честопати вклучуваа искуства поврзани со места и луѓе раскажани за време на интервјуа и теренски истражувања. Покрај тоа, повеќе од 15 години редовно пишувам блог за културата, Bookbox (www.off.net.mk/bookbox) на порталот офф.нет – книжевни и филмски осврти и вести од областа на културата. Создавам и аудио-документаристички подкаст, „Обични луѓе“ (www.obicniluge.mk), со досега 40 епизоди, во кои низ вакви-

от медиум пренесувам стории за необични луѓе и професии, како, на пример, сагата за руското семејство Малахови во Македонија, приказната за Бети, чистачка на гробиштата Бутел или затворскиот воспитувач во Идризово, Александар.

Обидот да се комбинираат овие два дискурса, книжевниот/ новинарскиот, со академскиот, честопати е дочекуван со nelaгода – како вториот да е предаден (дури и исмејуван) со користење на „лежерен“ јазик наместо веродостојно, објективно презентирање на „факти“. Ова чувство на несоодветност, во комбинација со стравот дека моите истражувачки трудови ќе бидат отфрлени од рецензентите врз основа на тоа дека се „премногу импресионистички“, во случај да содржат интроспекции и елементи типично поврзани со „убавото“ пишување, во минатото често беше извор на стилско самоцензурирање и фрустрација.

Сепак, ова го разгоре мојот интерес за различни облици етнографско пишување и за начините на кои тие би можеле да се промовираат без да се загрозат „јасните стандарди за верификација“. Почнав да се прашувам зошто антрополошки релевантна проза и поезија не е вклучена во наставните програми. И обратно – зошто повеќето антрополози одбегнуваат да излезат од рамките на конвенционалното пишување и избираат само да известуваат за факти наместо да комуницираат со чувства и искуства, со што создаваат нешто што во книжевна смисла би можело да се нарече „мртва проза“.

Хибридните жанрови како наставен метод и креативен поттик

Во мојата потрага, сфатив дека не сум сама во ваквите дилеми. „Западната наука исклучи одредени експресивни начини од својот легитимен репертоар: реторика (во име на „едноставна“, транспарентна ознака), фикција (во име на фактот) и субјективност (во име на објективноста)“, напиша Џејмс Клифорд во „Култура на пишување: Поетика и политика на етнографијата“, објавена во сега далечната 1986 година. Оваа збирка претставува најдетална и најинтроспективна анализа на етнографските конвенции досега. Сепак, се чини дека дискусијата за поетиката на нашата дисциплина и нејзината врска со другите начини на размислување добива на интензитет. Друга книга есеи, опишана како „смело експериментална“, „Стуткан хартиен чамец: Експерименти во етнографското пишување“, објавена од Дјук Јуниверзити Прес во 2017 година, се обидува да ја оживее креативноста на современите антрополо-

зи, преку промовирање на фикција, мемоари, поезија и филм, како релевантни етнографски изрази. Друга, „Фикцијата како метод“, објавена од Sternberg Press (2018), ги третира приказните, романите, песните и теориите не како „измислици“, туку како реални нешта во светот, кои затоа треба сериозно да се земат предвид од страна на истражувачите од општествените и хуманистичките науки, и како изворен материјал и како метод на истражување и предавање.

Во оваа смисла, во периодот март – јуни 2019 година во Скопје се одржаа серија работилници под наслов „Етнологот како писател: писателот како етнолог“. На неа учествуваа 31 студент, и тоа од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Катедрата за македонска книжевност и јужнословенски книжевности, Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици, Катедрата за општа и компаративна книжевност и Катедрата за англиски јазик и книжевност, како и од Институтот за етнологија и антропологија и од Институтот за физика при Природно-математичкиот факултет. Проектот беше осмислен од страна на проф. д-р Илина Јакимовска од Институтот за етнологија и антропологија при ПМФ и проф. д-р Јасна Котеска од Катедрата за македонска книжевност и јужнословенски книжевности при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, а беше реализиран на волонтерска основа.

Работилниците се состоеја од теориски и практичен дел. Во теорискиот, учесниците проследија пет предавања на следниве теми: „Три пристапи во дефинирањето на книжевноста (врз примери од Блаже Конески до Зигмунд Фројд)“ (проф. д-р Јасна Котеска), „Што работат етнологите?“ (проф. д-р Ана Ашталковска), „Границите на стварноста: автобиографија или автофикција: анализа на романот *Девејтиџе круџа на ѝеколот* од Александар Алексиев“ (м-р Ѓоко Здравески), „Книжевност и 5 историја; фактот и фикцијата во творечките постапки на Смилевски, Ќорвезириска и Дракулиќ“ (м-р Александра Стојковска) и „Истории/раскази: календоскопот од човечки гласови кај Светлана Алексиевич“ (Андреј Јованчевски).

Во практичниот дел, на учесниците им беа понудени 12 оригинални архивски материјали, односно теренски интервјуа архивирани во Архивот за етнолошки и антрополошки ресурси при Институтот за етнологија и антропологија или во личните архиви на истражувачите, со широк опсег на теми. Избирајќи како основа

еден или повеќе од нив, тие требаше да создадат свое оригинално дело, без оглед на жанрот: расказ, песна, лажен теренски дневник, патопис, епистоларна литература, драма, стрип, а предвид доаѓаа и експериментални мултимедијални форми. Низ меѓусебни дискусии и анализи на првичните скици, беа создадени 24 трудови поместени во збирка, објавена од издавачката куќа Табахон во 2020, промовирана во текот на пандемијата на КОВИД-19 во Кинотеката на Македонија. Тие ја истражуваат тенката граница помеѓу фактот и фикцијата, етнографскиот метод и книжевната постапка, претворајќи ги реалните соговорници од теренските интервјуа во книжевни ликови, но истовремено поттикнувајќи ги студентите-автори да се стават на нивно место и да ја (ре)обмислат животната приказна на овие луѓе. Така, документарниот материјал се претопи во замисленото, доживеаното и почувствуваното, и резултираше со нов квалитет – текстови кои премостуваат времиња и актуализираат честопати тешки судбини на луѓе чии гласови инаку не би биле слушнати. Бевме во можност да ја проследиме животната историја на првата рибарка баба Наде Мешурева Каневчева од Охрид низ перспективата на нејзиното кајче, а таа стана лик и на замислена епизода од серијата и книга „Игра на тронови“. Еден рокенрол бенд од Крива Паланка, активен во времето на поранешна Југославија, доби своја лажна Википедија страница која ги содржи информациите добиени од соговорниците – некогашните членови на групата. Студентите се изразија и низ медиумот на стрипот и теориските есеи, доведувајќи ја во врска охридската урбана легенда Чекушот со психоаналитичарот Лакан.

Овој стремеж за вдахнување нов живот во антрополошката и етнографската проза не треба да се маргинализира како ексцентричност, туку да се промовира на начин што би имал длабоко влијание врз создавањето нови генерации антрополози кои нема да се воздржат од стилско експериментирање. Курсевите по етнографско пишување по дефиниција треба да вклучуваат читање и анализа на релевантна поезија и фикција и да го поттикнуваат изразувањето на студентите преку овие форми на литературна антропологија. И обратно, подучувањето книжевност треба да ги земе предвид погоре спомнатите животни стории од прва рака. Постигнувањето рамнотежа помеѓу романтичната желба за емпатија, учество и обединување и научното инсистирање на одвоеност, набљудување и неутралност е клучно прашање на овој жанр – за-

бележува Мајкл Џексон во својот есеј „По фактот: Прашањето за верноста во етнографското пишување“, вклучено во гореспоменатата збирка „Стуткан хартиен чамец“. Сепак, советот на големиот англиски романтичарски поет Вилијам Вордсворт се чини навремен, и за писателите и за антрополозите – „Исполнете ги вашите трудови со здивот на вашето срце“.

Користена литература (латинично писмо)

Clifford, James, and George E. Marcus (eds.): *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, Berkeley: University of California Press, 1986. Pandian, Anand, and Stuart J. McLean, eds.: *Crumpled Paper Boat: Experiments in Ethnographic Writing*, Durham, NC: Duke University Press, 2017. Shaw, Jon K., and Theo Reeves-Everson (eds.): *Fiction as Method*, Berlin: Sternberg Press, 2017.

Користена литература (кирилично писмо)

Гирц, Клифорд: „Анѿројолоѿиј како ѿисаѿел“, Табахон, 2016. Јакимовска, Илина и Котеска, Јасна (ур.): „Еѿнолоѿиј како ѿисаѿел: ѿисаѿелоиј како еѿнолоѿ“, Табахон, Скопје, 2020.

ЗА ИСТОРИСКИОТ ПОДВИГ НА СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ: ОД СЛОВО ДО ИДЕНТИТЕТ

„Во почетокот беше **Словото**, и **Словото** беше во **Бога** и **Словото** беше **Бог**. Тоа во почетокот беше во **Бога**. Сè преку Него стана и без Него ништо не стана, од она што постана. Во Него беше **животот** и **животот** им беше светлина на луѓето. Светлината свети во темнината и темнината на ја опфати. Имаше еден човек, испратен од Бога, по име Јован; тој дојде за сведоштво, да сведочи за Светлината, та сите да поверуваат преку него. Тој не беше **Светлината**, туку дојде да сведочи за Светлината, вистинската **Светлина**, која го осветлува секој човек, што доаѓа на светов...“¹

Свети Климент и Словото

Воведните библски зборови според Евангелието на Јован, најдобро го изразуваат христијанското поимање на Словото, поистоветено со самиот Бог, како зародиш на животот. Словото всушност ја сочинува сушноста на постоењето, преку кое се спознава животот и со тоа самиот Бог.

Затоа, кога Охридскиот архиепископ Теофилакт кон крајот на 11 и почетокот на 12 век, се зафатил со составување на Животописот за Св. Климент – великиот Охридски отец, втемелувачот на Охридската книжевна школа и заштитникот на Охридската архиепископија – на самиот почеток се осврнал токму на Словото. Слово создадено од Светите Константин – Кирил и Методиј. Притоа, Теофилакт го поставил Словото како животно самоспознание преку вербата во Бога:

„...Филозофот отиде и, следејќи ја својата стара навика, се предаде на молитва заедно со своите други соработници. Слушајќи ја молитвата на Своите слуги, Бог наскоро му се јави. И веднаш Константин состави букви и почна да го пишува јазикот на Евангелието, односно: „Во почетокот беше Словото, и Словото беше со Бога, и Словото беше Бог“. Императорот се израдува и заедно

¹Јован 1:1–9.

со своите советници го прослави Бога. И го испрати Константин со многу дарови, откако го напиша следното писмо до Ростислав: „Бог, Кој сака сите луѓе да дојдат до познание на вистината и да се издигнат на повисок степен, ја забележа вашата вера и вашите напори, и сега, во наше време, уреди да ја исполни вашата молба и да открие писмо за вашиот јазик, кое не постоеше на почетокот, туку само во подоцнежните времиња, за да можете да бидете вброени меѓу големите народи што го слават Бога на својот јазик. Затоа ви го испраќаме оној на кого Бог му го откри ова, почитуван, побожен и многу учен човек, филозоф. Затоа, примете го овој дар, кој е поголем и повреден од сето злато и сребро, скапоцените камења и минливите богатства. И трудете се ревностно со него да го зацврстите неговото дело и со сето свое срце да го барате Бога.“²

Теофилакт го поистоветил Словото со словенското писмо, креирано од личната објава на Кирил од самиот Бог, за словенските народи се приклучат кон „големите народи кои го фалат Бога на својот јазик“. Со други зборови, за да бидеш народ, треба да поседуваш свое писмо, за да можеш преку својот јазик да се самоизразуваш себеси и да го спознаеш животот преку вербата во Бога.

Токму во тоа се состоела суштината на мисијата на Светите Кирил и Методиј во создавањето и ширењето на словенската писменост од Македонија во Европа. Во тој контекст, Теофилакт длабоко проникнува во мисионерскиот подвиг, пренесувајќи ја полемиката на Свети Кирил со тријазичниците во Венеција во 862 година:

„Зарем дождот од Бога не паѓа подеднакво врз сите? И зарем сонцето не сјае исто така врз сите? И зарем сите не дишеме воздух на ист начин? Зарем не ви е срам да споменувате само три јазици и да заповедате на сите други народи и племиња да бидат слепи и глуви? Кажете ми, дали го правите Бога немоќен, дека Тој е неспособен да го даде ова? Или завидлив, дека Тој не го посакува ова? Знаеме за многу народи кои имаат писмо и Му принесуваат слава на Бога, секој на својот јазик... Ако дојдам кај вас и ви зборувам на непознати јазици, каква полза ќе имате од мене, ако не ви соопштам или по пат на откровение, или знаење, или пророштво, или поука? ... ако со јазикот не изговарате разбирливи зборови, како ќе се разбере што зборувате? Ќе зборувате во ветер. Во светот има кој

² *Vita Constantini* 14, во Marvin Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints and Princes* (The University of Michigan, Ann Arbor, 1983), 66–67.

знае колку разни гласови, и ниеден не е без значење, или, ако не го познавам значењето на говорот, ќе му бидам варварин на оној, кој зборува; а оној кој зборува, ќе ми биде варварин мене. Така и вие, бидејќи покажувате ревност за духовните нешта, настојувајте да ги имате во изобилство за надградба на црквата! Затоа оној кој зборува на јазик, нека се моли за да може да го толкува. Зашто, ако се молам на непознат јазик, мојот дух се моли, но мојот ум останува без плод. Што значи тоа? Ќе се молам со духот, но ќе се молам и со умот; ќе пеам со духот, но ќе пеам и со умот. Зашто ако ти благословуваш со духот, како неупатениот ќе рече: „Амин“, на твоето благодареење, кога не знае што зборуваш? Зашто, ти навистина благодариш, но другиот не се надградува. Му благодарам на Бога дека зборувам повеќе јазици од сите вас; но во црквата повеќе сакам да речам пет збора со мојот ум, за да ги поучувам другите, отколку десет илјади зборови на непознат јазик“.³

Со овие добро познати зборови, Св. Константин – Кирил застанал во одбрана на правото на рамноправност на словенскиот јазик, спротивставувајќи се на тогашната исклучивост на тројазичноста на еврејскиот, грчкиот и латинскиот, како единствени јазици со кои „достојно се славел Бог“. И се изборил, заедно со братот Методиј, за признавањето на словенскиот јазик, со официјалното изведување на богослужба во црквите во Рим во 863 г.⁴

Повикувајќи се на животната заложба на Светите Кирил и Методиј за правото на словенските народи за свој јазик и писмо, Теофилакт констатирал дека тие, како и Свети Климент како нивни ученик, всушност го поседувале Словото на животот:

„Многумина сметаат дека нашето време не содржи ништо од тоа коешто било во древноста, дека минатите времиња блескале со чуда и биле украсени со животите на мажи кои, иако имале тела, живееле речиси бестелесно, а на нашата генерација не ѝ било дадено ништо слично од Бога. Затоа, тие луѓе, коишто слабо и премногу несигурно ја познаваат реалноста, на беден начин се покажаа неспособни за праведен живот, бидејќи сегашната природа не ги воспримала. Суштината на природата е иста и не се променила, и Господ зачувал и во нашево време многу мажи кои, без да ги свијат колената пред никого од смртните, блескале со светлината

³ *Vita Constantini* 16, во Kantor, *Medieval Slavic Lives*, 70–71.

⁴ *Vita Constantini* 17, во Kantor, *Medieval Slavic Lives*, 77–78.

на својот живот за слава на нашиот небесен Отец, станувајќи светилник на светот, имајќи го во себе Словото на животот“.⁵

Во житието за Свети Климент, Теофилакт го користи Словото за да упати на „поучителноста“, што обезбедува „светлина на знаење над праведниците“, претставува „ројба на духовна благодет на вистинска апостолска душа“, ги изразува „божествените знаења“ и принесува на Бога „совршена и света жртва од народите“. Тоа е Слово на животот создадено од рамноапостолните Кирил и Методиј, изнедрено од говорот на македонските Словени. Затоа тој ги претставува како светители кои блескале со учењето и со чудата и се покажале „силни пред Бога со животот и словото“, оставајќи трајно наследство.

Климент како ученик на Методиј во Македонија

Климент потекнувал од Македонија, бидејќи „уште од рани години“ го придружувал својот учител Методиј, за време на управувањето со „словенско кнежевство“ во поранешната македонска Склавиџија лоцирана на тогашната граница на Византија, во пограничниот појас на темата Тесалоника, меѓу реката Стримон и Брегалница, наспроти Бугарската држава. Тоа се констатира во Житието на Методиј, каде што се пренесуваат зборовите на византискиот император Михаил III, кој препознавајќи го остриот ум на Методиј, му даде словенско кнежество да владее. И јас велам дека тој, како да предвидел дека ќе го испрати како учител и прв архиепископ на Словените, посакал тој да ги научи сите словенски обичаи и постепено да се навикне на нив.⁶

Преку мобилизацијата на македонските Словени во кнежевството, Методиј и неговите ученици, како Свети Климент, работеле на јакнење на одбраната на византиските погранични области од бугарските продори.

Оттаму, Климентовата пофалба за својот учител Кирил, најдлабоко проникнува во односот кон традициите и наследството:

⁵ Теофилакт Охридски, *Житие на Св. Климент* 1.2, Александар Милев, *Грчките житија на Климент Охридски* (София: БАН, 1966).

⁶ *Vita Methodii* 2, во Marvin Kantor, *Medieval Slavic Lives of Saints and Princes* (The University of Michigan, Ann Arbor, 1983), 107–109.

„... да биде блажена твојата уста, о блажени оче Кириле, од неа на мојата уста се источи духовна сладост. Блажен го наречуваме твојот многугласен јазик од кој му огреа на мојот народ светлина на триж вечниот Бог. Ти го разгони мракот на гревот. Блажено да е твоето пресветло лице озарено од Светиот дух, од него на моето лице богоразумен блесок сјае и многубожечката измама се искорени. Блажени да се твоите златозрачни очи кои го одзедоа неразумното слепило од моите очи и ми огреа богоразумна светлина. Блажени да се твоите ангеловидни зеници озарени од божествената слава, тие ми го разгонија слепилото на срцето и го просветија со боговдахновни зборови. Блажени да се твоите пречесни раце, од нив му слезе на твојот народ богоразумен облик и ги напои со божествена роса нашите срца изгорени од сушата на гревот. Блажени да се твоите богодвижни прсти, тие му ја напишаа на мојот народ слободата од гревното иго. Блажена да е твојата златозрачна утроба од која му истече на мојот народ животворна вода одозгора дојдена со твоите молитви“.⁷

Климентовиот подвиг

Светите Кирил и Методиј го оставиле во наследство Слово-то коешто Климент продолжил да го заживува со Божја промисла. Затоа Теофилакт и Хоматијан го претставуваат Свети Климент како достоин следбеник на Светите Методиј и Кирил, и „Христов служител“. Испраќањето за учител во Кутмичевица, Теофилакт го толкува како „промисла која Бог му ја внел на Михаил-Борис“, за да му се овозможат „сите услови за вршење на Божјото дело“. Климентовата надредена и супериорна позиција над тогашните световни власти, се рефлектирала преку „послушноста во сè“ од управникот на областа, кој му служел на Свети Климент како помошник „во реализирањето на неговите одлуки“. Климентовите ученици не плаќале ништо на кнезот, бидејќи „му служеле на Бога и биле поставени Нему да му платат, поточно да му се оддолжат“. Световните почести за Климент немале никаква вредност, туку биле само средство за „иницијација на неговиот подвиг во поучувањето и во проповедничката ревност“. И функцијата словенски епископ на Дреговица или Велика, која Климент ја извршувал од

⁷ Климент Охридски, „Пофалба на нашиот татко и учител словенски Кирил Филозоф“, во Вера Антиќ, *Свети Климент Охридски* (Битола: НУ Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, 2008).

893 година, најверојатно кај Брегалница, била за „црквата Божја“, а не за световни почести или богатства.⁸

Со својата пожртвувана активност Свети Климент му дал смисла на Словото и со зборот ја вдахнувал христијанската вера на своите сонародници во Кутмичевица, меѓу охридјаните, кај Брегалница, ширум неговата родна Македонија. Преку неговата книжевна школа во Охрид на 3.500-те ученици, Свети Климент го отелотворил Словото на животот во Живот на Словото.

Свети Климент и наследството

„Можеби сакате да знаете што е наследство? – Словото Божјо, кое е многу попосакувано од златото и скапоцените камења и мудроста, чие стекнување е повредно од богатствата од злато и сребро ... Не плашете се од моќниците на денот, ниту од оние што го убиваат телото, но не можат да ја уништат душата. Освен тоа, поддржете ги другите да го чуваат залогот што го добивме од апостолиите и навреме од отците и коешто ќе го побараат од нас на денот на одмаздата ... Погледнете колку внимателно треба да одите, не како немудри, туку како мудри и со сета своја будност чувајте ги своите срца и срцата на своите браќа, зашто ќе поминете низ замки и ќе се движите по врвовите на градот утврдувања, бидејќи и по мојата смрт жестоки волци ќе влетаат меѓу вас, не штедејќи го стадото, да го привлечат народот по себе. Силни во својата вера, им се спротивставувате. Павле ви го заповеда тоа преку мене. Бог и Отецот, кој е над сите, и Синот, кој од него се роди без страсти пред вековите, и Светиот Дух, Кој излегува од Отецот, ќе ве научи на сета вистина и ќе ве претстави непорочен пред мојата пофалба во Христовиот ден.“⁹

Всушност Теофилакт, пишува за наследството на Свети Климент како сведоштво за „човекољубието и богатата Божја“, кое „останува со нас и ќе биде со нас во сите дни дури до крајот“.

Тоа е наследство дарено од Бога, генерациски сочувано меѓу охридјаните и во Охридската архиепископија. Наследство на светецот, кое било неспоредливо по својата сушност и значење со Теофилактовото современе. Затоа Теофилакт ќе порача

⁸ Теофилакт, *Житие на Св. Климент* 20.62.

⁹ Теофилакт, *Житие на Св. Климент* 6.22.

„дојдете деца, послушајте ме, дојдете сите кои се плашите од Бога, и јас ќе ви кажам за да осознае и следната генерација, синовите кои ќе се родат и народ кој се создава да го слави Господ“.¹⁰

Охридскиот архиепископ, Димитрија Хоматијан го произнесува сето величие и неизмерната вредност на наследството на Свети Климент:

„Додека беше жив, како од небесна и висока светилка, тој ги расфрлаше зраците на ова учење меѓу неговите ученици и кога се пресели во радосниот живот меѓу блажените, го остави својот свет гроб како непроценливо богатство на своето паство и како имот вреден колку целиот свет ... ни ги остави спомениците и светите книги во Охрид – сопствени дела на неговата возвишена мисла и рака – кои се почитувани и уважувани од целиот народ како плочите на Мојсеј напишани од Бога“.¹¹

Вечното наследство, кое го оставил Свети Климент како продолжувач на изворното дело на неговите учители Светите Кирил и Методиј, не се мери со злато и скапоцени камења, туку со мудрост и силна вера се негува и брани. Свети Климент го пренел на охридјани и меѓу сонародниците во Македонија сето духовно богатство и традициите на Светите Кирил и Методиј. Затоа, Климент се смета за вистински водач, двигател на својот народ и пастир на својата Црква, поради што и го вдахнал Животот на Словото како учител во својата Охридска школа и светител на Самуиловата црква – Охридската архиепископија.¹²

Климент и македонскиот идентитет

Култот на Свети Климент настанал и се негувал во неговиот Охрид и во Охридската архиепископија. „Тој нè направи поблиски

¹⁰ Теофилакт, *Житије на Св. Климент* 1.1.

¹¹ Хоматијан, *Житие на Св. Климент* 8.7–10, Александар Милев, *Грчките житија на Климент Охридски* (София: БАН, 1966).

¹² Mitko B. Panov, *The Blinded State: Historiographic Debates about Samuel Cometopoulos and His State (10th-11th Century)* (Leiden/Boston: Brill, 2019); Mitko B. Panov, “Ohrid Archbishopric and Ecclesiastical Identity in Byzantium,” *Proceedings of the 8th International Symposium on Byzantine and Medieval Studies “Days of Justinian I”: Religion, Skopje, 13–14 November, 2020*, ed. Mitko B. Panov (Skopje: Institut za nacionalna istorija, 2021), 82–92.

од другите и ние секогаш бевме со него“ – ќе истакне Теофилакт – поставувајќи се самиот во улога на следбеник на Климентовите традиции, нераздвојно поврзани и негувани од Охридската архиепископија.¹³

За тоа сведочат и најстарите сочувани ракописи, фрески, икони со неговиот лик низ црквите во Охрид, Преспа, во ареалот на Охридската архиепископија, со доминантна распространетост во Македонија.¹⁴

Свети Климент бил генерациски почитуван, негуван и одржуван токму таму каде што изворно бил негуван неговиот култ – во Македонија и Охридската архиепископија. Затоа Охридскиот светец е заштитникот на Македонската православна црква – Охридска архиепископија.

Архиепископот Доситеј, возобновителот на древната Охридска архиепископија во лицето на Македонската православна црква, го вброил охридскиот светител Климент, меѓу „големите Божји угодници, учители и просветители на својот македонски народ“, кој вечно блеска над македонското небо меѓу „јарките свезди на нашиот духовно-национален небосклон“.¹⁵

Архиепископот Доситеј ќе го акцентира и фактот дека во Македонија „се палеше огинот на слободата со буквите и духот на славниот македонски светител и првоучител Свети Климент Охридски“.¹⁶

¹³ Теофилакт, *Житије на Св. Климент* 18.58.

¹⁴ Цветан Грозданов, *Портрети на светителите од Македонија од IX до XVIII век* (Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на култура, 1983); Грозданов, *Животописи на Охридската архиепископија: Сџудии* (Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2007), 295–316. Grozdanov, “Mesecoslov Asemanovog jevandjelja i starije zidno slikarstvo u Makedoniji,” *Zbornik za likovne umetnosti* 21 (1985) 13–27. Mihailo St. Popović, “Saint Clement of Ohrid: His Life and Aftermath between Sofia and Skopje,” in *Homage to Tibor Živković*, ed. R. Cvijanović (Beograd: Institute of History, 2016), 77–82; Цветан Грозданов, Сашо Цветковски, *Св. Климент Охридски 190 години* (Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2024).

¹⁵ „Беседа на интронизацијата на архиепископот Доситеј за поглавар на автокефалната МПЦ,“ *Возобновителот: Споменица во чест на архиепископот охридски и македонски Доситеј* (Скопје: КОВЗРГ, 2021), 109–112.

¹⁶ „Слово на започнувањето на прославата по повод 1050-годишнината од смртта на Свети Климент Охридски 1966), *Возобновителот: Споменица во чест на архиепископот охридски и македонски Доситеј* (Скопје: КОВЗРГ, 2021), 104–106

Воедно, архиепископот ќе проникне длабоко во сушноста на македонското културно-историско наследство, истакнувајќи:

„Големите дела не ги создаваат големите народи, туку народи што имаат голем дух, народи што се способни да дадат големи жртви за својата слобода, народи што не сакаат да бидат робови на туѓинецот. Еден од тие народи е и македонскиот народ, кој даде големи жртви за својата слобода и независност. И денес, на денешен ден, нашиот македонски народ... создаде едно големо дело, ја обнови старата и славната Охридска архиепископија и со тоа создаде ново поглавје во историјата на македонскиот народ. Јас, најсрдечно ви го честитам овој голем ден и им се молам на Свети Климент и Свети Наум и останатите светители охридски, ова ваше дело да го благословат. Голема љубов ни укажавте и голема доверба ни дадовте во изборот за прв архиепископ на обновената Охридска архиепископија и за Митрополит македонски и со тоа нè поставивте за чувар на најголемата светиња на македонскиот народ“.¹⁷

За наследството на Свети Климент, како нераздвоен дел од идентитетот на македонскиот народ, Блаже Конески ќе напише:

„Св. Климент е единствен од светците што има оставено таков жив спомен во нашиот народ, таму кај што работел, во Охрид, и тоа самото сведочи за она воздејствие што го оказала неговата личност на народот. Зашто нему, на ученикот на Кирила и Методија, му се падна во дел да обележи цела една епоха, кога тука во Македонија, на крајната јужна граница од славјанскиот свет, требаше да се настави борбата за самостојна славјанска писменост и да се утврди делото што Кирил и Методи го започнаа меѓу Славјаните...“¹⁸

Притоа, Конески ќе упати на длабоката и нераздвојна проникнатост на Свети Климент во идентитетската самосвест на Македонците и заложбата како Климентови потомци да го

¹⁷ „Говор при изборот на поглавар на МПЦ“, *Возобновителот: Споменица во чест на архиепископот охридски и македонски Доситеј* (Скопје: КОВЗРГ, 2021), 104–106.

¹⁸ Блаже Конески, „Св. Климент Охридски и славјанската просвета,“ во *Целокупни дела на Блаже Конески, т. VII: Кирилометодијевската традиција од IX до XIX век. Прилози за јазикот и културата од кирилометодијевскиот и црковнословенскиот период*, ред. Катица Кулакова (Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2020), 15–17.

чуваат наследството како национален израз на самостојната културна акција:

„...Тихите кандилца пред иконите на Св. Климент гореле низ вековите само во нашиот регион, изразувајќи и молитва и надеж и човечка солидарност. Само со македонската традиција е ликот на Климент Охридски сврзан толку интимно. Не случајно овде нему во минатиот век му давале дури и централно место на иконите во композицијата на Седмочислениците. Само нам ни е тој толку близок. Ние се идентификуваме меѓу себе, каде и да се наоѓаме во широкиот свет, во неговиот лик. Климент Охридски спаѓа во редот на оние малубројни фигури, околу кои се случува самата кристализација на нашата национална свест. Па и меѓу тие малкумина тој сигурно зазема предно место. Тоа го чувствуваат живо Климентовите потомци, поставени уште еднаш, заедно со него, да бараат признание за својата самостојна културна акција и за својата национална независност“.¹⁹

¹⁹ Блаже Конески, „Ликот на Климент присутен во свеста и судбината на народот,“ во *Целокупни дела на Блаже Конески, т. VII: Кирилотеодиевската традиција од IX до XIX век. Прилози за јазикот и културата од кирилотеодиевскиот и црковнословенскиот период*, ред. Катица Кулавакова (Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2020), 37.

ДЕЈНОСТА ВО СВЕТИ КЛИМЕНТОВАТА ОХРИДСКА КНИЖЕВНА ШКОЛА

Вовед во предавањето

Основната когнитивна метафора со која може да се определи дејноста во Охридската книжевна школа е ДЕЈНОСТА Е ПЛОД, извлечена од библиското спознајно сценарио „Дејноста дава плод“, т. е. плодни дела, што се надоврзува на текстот на Евангелието, на Апостолот и на другите црковни и литургиски книги, особено Псалтирот, но и на Пространото житие на Свети Климент Охридски од Теофилакт Охридски. Оваа метафора, поставена во дијапазон, или на историска фреквенција, од богослужбената литература до когнитивната лингвистика, е во согласност со основните postavки на филозофијата на јазикот (од Вилхелм фон Хумболт преку идеалистичката лингвистика на Бенедето Кроче и естетската лингвистика до Карл Фослер до современите пристапи во дијахрониската лингвистика на Еугенио Косериу итн.). И сосема илустративно се вклопува во пристапот кон сеопфатно проучување на дејноста на Климент Охридски.

Тезата дека „јазикот е динамична дејност“ е антитеза на „јазикот е дело, еднаш засекогаш дадена). Се разбира, за нас примарна е тезата на Свети Кирил Филозоф, која се потпира на исказ на Апостол Павле, а е разработена од Климент Охридски низ неговата јазична практика, наспроти претходното тврдење на тријазичниците. Со други зборови, низ дејноста на Климент Охридски за првпат свечено (низ словенскојазичното времепространство прострујува синтезата: јазикот литературен го создаваат големите луѓе на народот, а народот го обработува нивниот јазик низ различни литературнојазични стадиуми и стилски формации). Јазикот на Климент Охридски, особено матефизичкиот јазик, како возвишена парадигма и ден-денес е активен слој во македонскиот јазик, како и во други словенските јазици. Во таа смисла, најилустративен е зборот (концептот): милост, да не инсистираме на: завист. Всушност,

лексичката дихотомија доблести : пороци линеарно претставена и структурно вмрежена во книжевното дело на Свети Климент Охридски е динамично активна и денес низ сите функционални стилови на македонскиот јазик.

Од аспект на општата лингвистика, врз досегашните наши проучувања, слободно истакнуваме дека еволуцијата на филозофско-лингвистичката мисла за јазикот (како појава сврзана за човекот) се развива низ специфична дијалектичка тријада, која во македонскиот културен контекст добива филозофскојазична интерпретација уште во Свети Климентово време: се побива тезата дека јазикот е дело еднаш засекогаш дадено (според тријазичната интерпретација на Библијата) и се афирмира тезата дека јазикот по својата природа е динамична, непрекината дејност на човечкиот дух (*energeia*). И сето тоа е убаво образложено на фреквенција од филозофијата на јазикот (Хумболт) до општата лингвистика (Фердинанд де Сосир).

А македонскиот јазик литературно се развива непрекинато од Свети Климентово време до денес. Од Охридската книжевна школа до современата македонска медиумска стварност.

Денешното предавање е замислено како актуализација и логистика на книжевното дело на Климент Охридски и дејноста на Охридската книжевна школа токму на самиот нивни извор: Плаошник, преку панорамско вживување во нивниот влог во словенската писменост, но и со реминисценции на задлабочените проучувања на Климентовиот животен пат и дејноста на Охридската книжевна школа од почетоците на славистиката до денес.

Во таа смисла, ова предавање не е обично навраќање кон дејноста на Свети Климент Охридски и непрекинатото функционирање на Охридската книжевна школа низ спознајнообновливата енергија на глаголичкото писмо и незапирливиот пробив на особеностите на македонскиот народен јазик низ континуитетот на македонската варијанта на црковнословенскиот јазик, туку поставување на Климентовиот книжевен подвиг и обемната писменотворечка активност на Охридската школа на широка општо-лингвистичка подлога, од филозофијата на јазикот до когнитивната лингвистика, при што основно се наметнува создајбата дека: Климент ги носи јазикот словенски и неговото изворно писмо (глаголицата) и словенската богослужба со основните црковни книги во себе и со себе (јазикот, азбуката, црковните текстови и ритуали,

исповедите, молитвите, како системи од знаци). Доаѓа на плодна земја (богата митологија и претхристијанска култура, во земјата на Деволските земјоделци, со култ кон житото и рибата). Неговите ученици го прифаќаат неговото дело и заветно го продолжуваат. И сето тоа трае до денес низ различни форми.

Но, да се вживееме во клучната отсечка од Климентовиот животен пат:

КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ ДОАЃА ВО ОХРИД ШТО НЕКОГАШ БИЛ ЛИХНИДОС, ОД КОЈ ОДАМНА НЕМА НИКАКВА ТРАГА, ОСВЕН ПОИМ, Т. Е. КОНЦЕПТ ШТО ТАИНСТВЕНО СЕ ПРОВЛЕКУВА НИЗ ИСТОРИОГРАФИЈАТА. (ПОД КОДНО ИМЕ „АНЕГДОТА“).

А во концептот ЛИХНИДОС се сокриени најмалку три значења:

1. Светлина
2. Камен (Кукуле). Сп. камен белутрак
3. Коноп (кукол): фитил

Од кои произлегува когнитивно сценарио што го преточуваме во тријада: камен – коноп – светлина: ОД КАДЕ ДОАЃА СВЕТЛИНАТА: ОД БЕЛИОТ КАМЕН (мермерот) и конопот?

Бездруго, станува збор за пагански осмислена игра меѓу светлината, каменот, водата и конопот (житото) и тој ритуал во голема мера овозможува прифаќање на христијанските ритуали, но и неотфрлање на паганските. Во тоа е и специфичноста на македонската култура. Со други зборови, особено е значаен митолошки супстрат:

КАМЕН (СКУЛПУРА, ИДОЛ, ГЛИНА. (Спореди: Александар Потебња, Едвард Сапир, но и Блаже Конески), ЖИТО, РИБА на кој се надоврзува религиозен супстрат пресликано во соодветни приказни:

1. Сказната за Јона (апокрифно вметната во апокрифот „Солунска легенда“)
2. Вода од камен (од „Битие“ низ фолклорни интерпретации)
3. Излезе сејач да сее (најкоментираната библиска параболла).

Овие концепти се во тесна врска со библиската (параболична) синтагма: два леба и пет риби.

Ако направиме стилска синтеза меѓу овие концепти, слободно заклучуваме:

Староцрковнословенската писменост стамено навлегува во светоста на црковната богослужба со концептот СЛОВО, го повикува словенскиот род со концептот СОБОР, го христијанизира со концептот МОЛИТВА и го просветува низ концептот СВЕТИНА.

Па нашиот заклучок би гласел:

КЛИМЕНТ ДООГА ВО МАКЕДОНСКИОТ ОХРИД, А НЕ ВО АНТИЧКИОТ ЛИХНИДОС, ВО ГРАДОТ НА КАМЕН ОД КОЈ СЕ ОДБИВА СВЕТИНАТА ВО ВОДАТА И ВОЗДУХОТ.

Во секој случај, називот „Охрид“ е во најтесна врска со концептот КАМЕН.

Во Охрид, оформувајќи ја Охридската книжевна школа, ја зацврстува лозата на словенската писменост (сп. ЈАС СУМ ЛОЗА) и отвора широко двера (ЈАС СУМ ДВЕР) на словенската книжевност, преку

-
1. СТИЛСКИ СИНТЕЗИ: молитва и благослов
 2. СТИЛСКИ АНТИТЕЗИ: клетва и благослов
 3. ОБРАБОТЕНИ КОНЦЕПТИ: доблести и пороци
-

И го продолжува делото на апостолите од библиско време до своето, седмочисленичко, време, токму врз концептот КАМЕН, или според Асемановото евангелие: НА СЕМЪ ПЕТРЪ (Матеј 16.18), когнитивно разгранет во параграфот „Нивната мудрост ќе ја прикажуваат народите и црквата ќе им искажува похвали, зашто тие беа нејзини цврсти следбеници и непоколебливи столбови, основани врз **цврстиот камен на верата**, следбеници на преотците со верата и со подвигот, нивните дела и нивните напори самите ги окончаа. (Свети Климент Охридски „Похвално слово за Свети Кирил и Методиј“ врз интертекстуална подлога од библиската книга „Мудрост Сирахова“)

И се издвојува како писател – медиум, личност – парадигма на своето време, хипостасна јазикотворечка личност – писател, преведувач, педагог, преведувач, епископ.

Предавање:

Убаво е ова место (манастир Св. Климент и Пантелејмон, Плаошник) бидејќи токму овдека се одвивала дејноста на Свети Климент и токму овде до времето на Отоманската Империја се одвивал христијанскиот живот во Охрид и токму од овде се раши-

рувала дејноста на Охридската книжевна школа. А некаде во XV век нејзиното средиште се префрла во црквата Света Богородица Перивлепта, каде што се пренесува и гробот на Свети Климент. Во таа црква долго време се чувале старите ракописи, и византиски и македонски, црковнословенски. Нив во 1845 година ги видел Виктор Иванович Григорович 1865 година, зел што зел, две децении подоцна оние што останале, ги видел архимандрит Антониј, на почетокот на XX век и Никодим Кондаков, а 1937 година ракописите што останале во еден сандак, ги видел Харалампие Поленаковиќ, еден од првите професори на Филозофскиот факултет, основач на Катедрата за македонска книжевност, значи прв член на Катедрата за македонски јазик и книжевност. А потоа 48-та година истите тие ракописи ги виделе и студентите на нашите две групи: тука спаѓаат Гане Тодоровски, Александар Спасов итн. Овдека слободно можеме да додадеме дека таа црковна, па и научнокнижевна дејност била жива до наше време (особено во врска со прославата во чест на Свети Климент Охридски во 1966 г.).

Кога зборуваме за дејност, сакам да го објаснам овој поим од аспект на Библијата, тоа значи нешто што дава плод или го имаме концептот плодни дела што се среќава и во Евангелието, но и особено во Апостолот. Од Апостолот овој концепт на плодни дела во смисла на плодни книжевни дела го преземаат речиси повеќето писатели што се потпираат на средновековната, односно античката книжевност во јужнословенските земји. Кога велиме дека станува збор за дејност, јас ќе ве потсетам на онаа позната дефиниција од Вилхелм фон Хумболт дека јазикот е дејност, функционира како систем и тука ја имаме онаа теза за јазикотворечки личности кон којашто ние го приопштуваме и Свети Климент Охридски. Свети Климент Охридски е јазикотворечка личност што според теоријата за хипостасни личности е полиграф, значи пишува во повеќе форми и во повеќе жанри. Имено, тој е епископ, тој е педагог, тој е преведувач, тој е автор на различни книжевни дела како што се похвалите, поуките, житијата итн. Кога велиме школа, имаме предвид дека станува збор за учење во определено место и време. И тоа учење започнало од овој терен каде што се наоѓаме денес. Светиклиментовото учење, во своето време, се спротивставило на дејноста на Преславската книжевна школа, па меѓу нив на извесен начин се јавила една симбиоза, од една страна преку јазични судири, а од друга страна преку јазични контакти. Се разбира, овде

ги имаме предвид проучувања во славистиката, особено во првата половина на XX век.

Од друга страна, кога зборуваме за епохата на Свети Климент Охридски во науката, можеме да зборуваме за еден подолг период од 1845 година, кога се вкрстуваат теренските проучувања, од една страна, на Виктор Григорович, а од друга страна, библиотечните проучувања на Вукол Ундолски. Значи, имаме два тека научни коишто се составуваат во една целина во проучувањата на архимандритот Алексеј Горски којшто докажува токму во тоа време дека и Кирил и Методиј навистина постоеле, па се зацврстува во науката и претстава дека и Климент Охридски навистина постоел, а не е мит.

Овдека слободно можеме да кажеме дека во Охрид и во Македонија отсекогаш сме го знаеле тоа, имено дека навистина постоел Свети Климент Охридски, што му било познато и на Партениј Зографски, инаку воспитаник прво на Димитрија Миладинов, а отпосле и на А. Горски, а охриданиецот Ѓорѓи Баласчев го промовира Свети Климент Охридски сред македонската емиграција во Софија и воопшто пред бугарската научна јавност, во она време (последната деценија на XIX век, кога веќе во Русија тој е особено познат преку делото на повеќе проучувачи, вклучително и на Петар Лавров со кого што се заокружува кирилometодиостиката во таа императорска руска славистика. Кога го споменуваме овдека Петар Лавров, кој веднаш се огласува по излегувањето на книгата на Баласчев за Свети Климент Охридски, само ќе споменеме и тоа секогаш го кажуваме на предавањата, кога станува збор за него, дека тој е еден од менторите на нашиот Крсте Петков Мисирков.

А предавањата на Семинарот се наша виртуелна реалност. Вживување во охридското минато, по стапките на Свети Климент Охридски, на Григор Прличев...

И сега кога ви го кажувам сето ова, јас не зборувам за историја, зборувам за нешто што е современост и ќе ви отворам една тема, а вие имате неколку такви предавања на Семинарот:

1. Што е ново во македонската литература?
2. Што е ново во македонистиката?
3. Што е ново во македонската култура ?

Јас сега ќе ви ги отворам овие три теми, почнувајќи од: што е ново во Охрид и Македонија овие шест недели или во овој летен период оваа 2025 година. И ќе ги поставам на фонот на дејноста на Свети Климент Охридски и неговото време.

Прво, ќе ви го посочам плакатот на Струшките вечери на поезијата што можете да го видите на интернет и веројатно претпоставувам ќе одите во Струга и ќе го видите тој плакат. Таму ни е дадена една стилизација на глаголицата, кога велам стилизација, сакам да истакнам дека според оние проучувања на Михаил Бахтин, стилизацијата е во основа она што Јакобсон го нарекува актуализација или освежување. Нам на сите ни е позната глаголицата, ја гледаме како *лејла* според оние познати стихови во патристиката дека буквите летаат и сето тоа можеме да го видиме едноставно денес на еден современ плакат.

Колку и да не ја знаеме глаголицата, таа отсекогаш била жива во Македонија низ различни форми. А автор на плакатот за 64-тото издание на „Струшките вечери на поезијата“ во 2025 година бил графичкиот дизајнер Лазе Трипков, а самото издание и визуелниот концепт беа тематски посветени на глаголицата:

Второ што сакам да ви искажам и што било овие денови актуелно во Македонија, ако читате македонски весници, тоа вам ви е познато, тоа се откривањето и обновата на наколните живеалишта: **„Во Охридското Езеро, кај Лин, археолози ја пронајдоа најстарата подводна населба на континентот од 6 до 8 илјади години“ (Тим 24 18.7.2025)**

Прво, повеќе од вас сте биле на Заливот на коските, каде што е реконструирано наколно живеалиште во Охрид веројатно од пред антиката, а оваа година на албанска страна во близината на Лин се откри уште едно наколно живеалиште за коешто се тврди дека е од вториот век пред нашата ера.

Димче Коцо, нашиот професор по историја на уметност којшто инаку го открил овдека гробот на Свети Климент и прв започнал со откопување на Плаошник за време на Втората светска

војна заедно со Кирил Прличев, синот на Григор Прличев, открива наколни живеалишта во Струга и ги поврзува со митот за Свети Ѓорѓи и ламјата, мит што бил особено популарен во Македонија во XIX век. Во лингвистиката пишува дека нема народ што го нема овој мит (како когнитивно сценарио врз архетип: херојот го спасува светот од чудовиште) во својата митологија, па овој мит е и еден од основните што се предмет на интерес на антропологијата.

Третото што сакам да ви го спомнам годинава, најмасовно се прослави Денот на рибарите. Спореди: По повод Петровден, рибарите се собираат на Охридското Езеро, како што налага вековната традиција. Звукот на песната, трепетот на водата и мирисот на рибата ја оживуваат душата на Охрид. (mak.event.aus. 12 јули 2025). Оваа манифестација се одржува веќе шест години под наслов „Староградска пловидба“.

Е сега ние имаме два дена на рибарите, едниот е зимски, Свети Јован, спроти Свети Јован, а вториот од годинава особено се прослави низ цела Македонија за Светите Петар и Павле. А вие токму знаете од Библијата дека тие биле рибари. Според видеозаписот, по езерото има кајаци во кои со песна се прославува токму овој празник.

А во Охрид ритуалната риба (пастрмка) што се подготвува за деновите на Свети Петар и Павле се именува „кресница“. Насликана е на „Болоњскиот псалтир“.

Овдека сега можеме да отвориме и една клучна тема за естетската, односно изолативната функција на прославите, тема што во основа ја отвора и Јан Мукаржовски, и што особено се потпира на онаа позната теза на Фердинанд де Сосир дека и ритуалите претставуваат систем, а системот постојано се обновува. Сакам да истакнам дека сите тие системи што постоеле во времето на Климент Охридски на извесен начин и денес функционираат во прославите и особено во литературата. Ако не во иста форма, тогаш во обновена, како обновлив извор. И во секоја прослава, т. е. културен настан, има по нешто во смисла на семантичка екстензија (проширување на опсегот) или адиција, или според когнитивната лингвистика: концептуален бленд, т.е. според теоријата за номинација: композитна полиномија.

И сега слободно можеме да заклучиме дека во Охрид од Свети Климентово време до денес се носи глаголицата во себе и со себе, но и паганските ритуали врзани со езерото од времето на на-

колните живеалишта, онака како што се носи јазикот, азбуката, ритуалите, системите од знаци, според предавањата на Фердинанд де Сосир. Независно дали се функција на минатото (културата) или на иднината (туризмот).

И сега овдека повторно можеме да се навратиме на жртвени-те ритуали, повторно да се навратиме на *Свети Ѓорѓи и Ламјалиа*. Според Димче Коцо, во тоа наколно живеалиште во близина на Струга, веројатно се играло ова когнитивно сценарио и како драмска претстава. И имаме уште еден пример кога Афанасиј Метвеевич Селишчев бил во Полог и кога ја слушал песната *Свети Ѓорѓи и ламјалиа*, сите плачеле, односно се вживувале во претставата во онаа смисла во којашто тоа го кажува и Блаже Конески. Со други зборови, иако сите го знаат текот (на раскажувањето, т. е. редоследот на секвенците според познатото когнитивно сценарио), сите исто реагираат...

Кои се тие клучни текстови на Свети Климент?

Чинот (Службата) над исповеданикот за којшто се смета дека е настанат во Моравија, а овдека е доработен и *Молиџвајќи на Свети Трифун*.

Очигледно молитвата на Св. Трифун е настаната токму во овој крај.

На книжевната традиција на Свети Климент Охридски веднаш се надоврзува „Житието на Свети Наум“, кое бездруго ја продолжува традицијата житија на Свети Кирил и Свети Методиј (ако го имаме предвид податокот дека нивни автор е Свети Климент Охридски). Во Житието на Свети Наум е нагласено дека е составено на денот на смртта на Свети Климент (916 г.).

Св. Климент ја носи глаголицата и ги составува своите похвали и поуки текстови. Во тоа е и основната дејност на Охридската школа. Притоа, треба да имаме предвид дека тој доаѓа на плодна земја, значи не носи само плодни книги туку доаѓа и на плодна земја. А овде, во Охрид и во Македонија, како и во словенските народи постои култ кон житото, култ што е добро обработен во литературата, но треба да имаме предвид дека во Охрид постои и култ кон рибата.

А траги од култот кон житото и рибата можат да се најдат и во една приказна под наслов „Господи брани од женска белја“, за „ма-

жот што наоѓа риби на нива“ што би имало реална подлога ако се има предвид дека своевременно канали од Охридското Езеро имало до Косел, исто како што и речиси целото Струшко Поле некогаш било под вода и таму слободно можеле да се најдат риби на тој дел. Истото што важело за Охридското Поле, значи се однесувало и за Струшкиот Регион којшто некаде на извесен начин е исчистен од инсекти од 20-тите години, па дури и до 60-тите. Оваа животнотворна панорама, соодветна на атмосферата во повеќе псалми (на пример, Псалм 1) ја надополнуваме и со претставата на бувот на Самуиловите Кули и пеликаните по охридските канали (псалм 101). Пеликаните и ден денеска ги имате на Преспанско Езеро. И сè се тоа мозаични фрагменти што го упатуваат Охрид на Ерусалим од библиско време.

И сега да му се вратиме на Свети Климент Охридски: доаѓа во Охрид што некогаш бил Лихнидос.

Името на Лихнидос, според локалното население, има 3 значења од коишто едно е само светлина, а второто е камен, бел камен и третото е коноп од којшто се прави фитил. Тој коноп, според сликите што ги имаме и претставите во дамаскиот (Киевскиот дамаскин), се вика кукол или какол, т. е. коров од којшто може да се направи фитил што гори, но што е важно, испушта светлина. А карпата што се наоѓа кај манастирот Свети Јован Богослов се вика Кукуљ. Станува збор за своевидна хомонимија, особено честа во раната фаза од развојот на јазиците.

Основниот проблем во литературата е како овој, би рекле, митолошки супстрат станал религиозен апстрат, начин на којшто сега полесно е прифатена христијанската литература во словенските земји и тука веднаш почнуваме со *Сказнаџа за Јона*, т. е. „митот за китот што проголта човек, конкретно, Свети Јона“. Овој мит е дури вклучен и во Солунската легенда во којашто и Св. Кирил престојувал три дена во кит. Можеме овој мит дури да го споредиме и со митот за Свети Ѓорѓија и Ламјата, бидејќи знаеме дека тие што ги голтнала Ламјата, подоцна се ослободени, се разбира, од Свети Ѓорѓија, и тоа живи и здрави, т. е. реинкарнирани.

Концептот ЖИТО е поврзан со библиската парабола „Излезе сејач да сее“, Концептот ВОДА ОД КАМЕН води потекло од сказаната за Мојсеј, а се јавува како мотив и во фолклорот.

Синтеза на концептите ЛЕБ и РИБА, секако имаме во параболата за двата леба и петте риби.

И сè се тоа концепти врз кои се гради староцрковнословенската писменост, која навлегува во светоста на црковната богослужба со концептот СЛОВО, воведен од Свети Кирил, а развиен од Свети Климент Охридски и што трае во текот на целата епоха, особено низ Тиквешкиот зборник. А Свети Климент Охридски го повикува словенскиот род со концептот СОБОР кој преку актуализација она исказ од цар Давид преку Свети Климент Охридски и Ѓурчин Кокале, се вгнездува во поезијата на Гане Тодоровски, за да се автоматизира во: „Колку сме, толку сме, токму сме“.

Словенската писменост се христијанизира со концептот МОЛИТВА и се проширува низ концептот СВЕТЛИНА.

Можеме сега делото на Климент Охридски и воопшто на словенската литература да го претставиме преку неколку основни, би рекле, теориски теми.

Прво, ќе ви ја спомнам темата за стилски синтези, на којашто особено работел Блаже Конески, според кого јазикот го создаваат полиграфи, т. е. полистилисти, јазикотворечки личности што се оствариле низ сите функционални стилови.

Кога зборуваме за сите функционални стилови, пред нас се отвора прашањето: што е споено кај Климент Охридски? – Жанрите. – Кои жанрите? Пред сè, молитвата и благословот.

А синтезата меѓу нив го актуализира Климент Охридски како писател – медиум, но не без жарче на стилизација.

Колку и да се инсистира во литературата за еднавизантиско-германско-словенската симбиоза во почетоците на словенската писменост, одразена во делото на Свети Климент Охридски, од аспект на современата лингвистика, сето тоа можеме слободно да го претставиме како складна стилска синтеза, која ги надраснува јазичните и стилските вкрстувања, во онаа смисла во која житието се инкорпорира во похвалата, или похвалата произлегува од житието. Една проста, но обемна форма се вклопува во една сложена но куса форма, ако се има предвид должината на текстот на Житијата за Кирил и Методиј и похвалите за нив, напишани од Свети Климент Охридски. Споени, би претставувале диптихон, а ги додадеме и канонот или тропарот, што подоцна го составуваат следбениците на Климент Охридски, тогаш се добива тетраптихон, што е основа за полиптихон. Се разбира, црквата не би се сложила со ова, зашто сето тоа, житието, похвалата, канонот, тропарот е едноставно е СЛУЖБА (Песнено последование), но независно од

црковниот контекст, навлеземе ли во други контексти, уметничко-литературни и реторички, тогаш пред нас се отвора една широка панорама од созвучни форми, резултат на стилски синтези врз длабока мотивираност на основните форми.

Полиграфијата на Климент Охридски го има својот никулец и во словата матрици, кои исто може да се определат како подлога за проста (едноставна) форма.

А преку овие Климентови слова – матрици, кај нас е оформен прологот, односно синаксарот.. Импулсот за тоа го следиме од Асмановото евангелие...

Мислата дека Охридската книжевна школа прерасна во Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ е тема што се врти во македонистиката. Тоа е така можеби повеќе во кулоарите на универзитетот, но сепак, убаво е на оваа тема да ѝ се посвети особено внимание. Со други зборови, треба да се има предвид и континуитетот на Охридската книжевна школа со Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Како почетна точка може да се земе мислата дека традицијата продолжува низ стилските синтези, една од клучните теории со којашто Блаже Конески ја заокружи својата теорија за македонскиот јазик – односно за литературните јазици, преку примерот на македонскиот јазик.

Кога зборуваме за темата за учењето на Св. Климент Охридски од неговото време до денес, се соочуваме со огромна библиографија од областа на кирилometодиевистиката. Треба да имаме предвид дека речиси целокупната наука за кирилometодиевистиката во голема мера се потпира врз материјалите на Св. Климент Охридски, односно на Охридската книжевна школа. Треба да спомнеме дека првата библиографија за кирилometодиевистиката ја составил Михаил Попруженко, кој студирал заедно со Крсте Петков Мисирков на универзитетот во Одеса, кај професорот Борис Љапунов. Тоа значи дека извесно влијание врз Попруженко извршил и нашиот Крсте Петков Мисирков. Втората обемна библиографија ја изработил македонистот Самуил Борисович Бернштејн. За оваа библиографија, имајќи ја предвид азбуката, би спомнале дека првонотираната научна книга е од македонски филолог, односно од професорката Вера Стојческа-Антиќ. Имајќи го предвид ова, би истакнале дека учењето на Св. Климент Охридски е парадигма врз којашто опстојува не само славистиката, која првенствено се темели врз односот помеѓу глаголицата и кирилицата, туку и фи-

лологијата, бидејќи тука ја отвораме темата за Магнаурската школа во којашто учел Кирил Филозоф, а не е исклучено дека таму учел и Климент Охридски. Токму во Магнаурската школа, преку Фотиј, е воспоставена синтезата помеѓу антиката и схоластиката. Кога ги имаме предвид нив, можеме да кажеме дека тоа претставува и спој помеѓу легендата и стварноста. Во името на современоста, откако ги споивме филологијата и славистиката, мораме да ја споменеме и лингвистиката, онаа лингвистика која е заснована врз фонологијата и семантиката на принципот плус-минус. Кога ги имаме предвид овие односи, доволно е само да го споменеме семантичкиот однос темнина наспроти светлина, кој нашол свое место и во современата македонска литература. Тука треба да се има предвид и поетиката. Кога зборуваме за неа, се зема предвид функционалноста на јазикот, пред сè, во неговата ритуална функција – она што основно се внесува во делото на Св. Климент Охридски, но да се обрне внимание и на референцијалноста – она што е вистинито во сето тоа искажување.

Имајќи ги предвид сите овие прашања, може да се претстават неколку клучни тези што ги даваме во тријади, во согласност и со тријадите во лингвистиката, но и во други науки, водејќи сметка дека токму со учењето на Св. Климент Охридски се отвораат синтези меѓу голем број науки. Најпозната е синтезата помеѓу поетиката и медицината што успешно може да се претстави преку една современа тема за телесната метафора, која е една од основните метафори во поетиката на Св. Климент Охридски. Што се однесува до современата литература, можеме да ја спомнеме телесната метафора, пред сè, во поетиката на Блаже Конески, каде што среќаваме околу педесет метафоризирани називи за делови од човековото тело. Со сето ова, доволно е само да споменеме дека и Конески е еден од оние поети што прво тргнал по патот на медицината. Тука го додаваме и Анте Поповски, кој го заокружил тој пат, но и дружината на Крсте Петков Мисирков, во онаа смисла што на Македонците кои студирале на руските универзитети, пред сè во Петроград, им се нуделе два избора: да студираат духовни академии за свештеници или да студираат медицина за потребите на руската армија.

Првата теза може да се претстави преку еден исказ, клучен во современата поетика – исказ кој Конески го презема од Осип Мандельштам, кој се сообразува со тезите на Роман Јакобсон, со што

ја заокружуваме лингвистиката која е заснована врз кирилометодиевистиката, односно врз делото на Климент Охридски и пред сè на Охридската книжевна школа. Во таа смисла, ја имаме предвид заложбата на Јакобсон да го проучи делото на Св. Кирил, да се сообрази со неговиот лик, во смисла во којашто ги дава и основните особености на Охридската книжевна школа како школа на македонската филологија.

Со сето ова, ги отвораме темите: откривање на книга – откривање на приказна – откривање на песна. Откривањето на книгата ни ја отвора темата за рушкото писмо и тука имаме две теми поставени во опозиција – откривање на моштите на Климент Римски и откривање на писмо за коешто постои жив зборуваач. Оваа тема отвора и една клучна тема на претсловенска писменост. Интересно е да се отвори и темата за откривањето на приказната за Климент Охридски, односно за почетокот на Моравската мисија, преку еден исказ кој го среќаваме во Житието на Методиј, за коешто науката, без никакво колебање, тврди дека е дело на Климент Охридски, а тоа е еден исказ во којшто недостасува предикацијата (станува збор за елипса), Танат и Дариј, односно го имаме концептот размена со што доаѓаме до еден клучен момент во житијата на Кирил и Методиј – нивната комуникативност, односно полилогичност – дијалозите кои ги имаме во житијата. Житијата на Кирил и Методиј спаѓаат во житијата во коишто доминира дијалогот, што упатува на нивната референцијална вредност, односно на вистините исказани преку нив. Од друга страна, треба да ги имаме предвид и сите патешествија на учениците на Кирил и Методиј, заедно со нив, во коишто се раскажувале голем број приказни. Откривањето на песната е особено значајно за поетиката со концептот нов човек/ нова почва, но и ново писмо. Ако ги бараме овие теми во делото на Климент Охридски, ќе ги најдеме во две дела за коишто во науката се тврди дека во нивното составување учествувал и Климент Охридски. Станува збор за колективни дела, тема што се повторува во литературата ако излеземе надвор од темата за Климент Охридски и навлеземе во темата на светската книжевност. Тоа се зборува, пример, и за драмите на Шекспир од коишто произлегува англискиот јазик, а ако се вратиме на нашиот Климент Охридски, ја имаме предвид Молитвата на исповеданикот што се јавува и во Брижинските споменици, но и во македонските ракописи, односно

во Молитвеникот, а од друга страна да се земе предвид Молитвата на Св. Трифун што се врзува и со македонската почва.

Вториот концепт кој нè интересира е концептот: оформување книжевност – оформување поетика – оформување реторика. Кога ја имаме предвид тезата за оформување книжевност, треба да го имаме предвид и концептот време. Што се однесува до македонскиот јазик, и воопшто до Житието на Методиј, тука треба да ја имаме предвид употребата на предминатото време во коешто се раскажува од други позиции. Тоа значи дека во овие житија наторот го менува местото, и ѝ пристапува на односната тема од различни позиции. Кога зборуваме за оформување поетика, пред нас се отвора клучниот поим на вкрстување, пред сè на паганската и христијанската литература за подоцна да имаме предвид дека темата за јазичното вкрстување, водејќи сметка дека ако зборуваме за еден ист јазик којшто ја опслужува и паганската, но и христијанската сфера, воведува во себе и стилски диференцијации, можеме да имаме предвид дека оваа тема подоцна е преземена во современата лингвистика, а основните материјали ќе ги најдеме во делото на Св. Климент Охридски. Доаѓаме до клучниот термин, кој заслужува особено внимание – стилската синтеза, имајќи ја предвид клучната реченица која денес станува предмет на интерес во голем број современи науки: „Успеал ли некој да напише беседа на вода?“ – исказ од Житието на Кирил. Тука навлегуваме во неколку приказни. Прво ја имаме предвид Рибарската приказна, којашто започнува со апостолите, од која се зема предвид основниот податок дека водата помни, но и тоа што сè се напишало во почетокот на македонската литература во основните дела или кои се првите текстови со коишто започнува бележењето на македонската нарација. Овде треба да имаме предвид и една песна, запишана во Битолскиот триод, но и еден поетски запис „Блуди, блуди иноче“ што го открил прво архимандрид Антонин во Слеченскиот ракопис. Со овој поетски запис почнуваат т.н. вест-песни во коишто се дава определена информација, а „Блуди, блуди иноче“, според толкувањето и на самиот Антонин, го дава пренесувањето на славењето на Божик во наредната година, ситуација што ја имаме денес. Тоа значи дека пишуваачот на некој стар текст, го забележал тој момент кога славењето на Божик во православниот свет се префрлило во следната година.

Имајќи го ова предвид, може да се вратиме на основната тема за Климент Охридски во науката и да отвориме три клучни теми: создавање култ – пренесување древности (реликвии) – создавање наука. Важно е да се истакне дека словенската филологија најмногу внимание им посветила токму на овие односи. Сето тоа би се навело во една реченица: Како се случи иконските почитувачи на ликот и делото на Св. Климент Охридски да се сретнат со пренесувачите на древностите поврзани со дејноста на Климент Охридски, но и да се најдат среде проучувачите на неговиот лик и дело? Она што е особено значајно, е врската учител – ученик, односно ученик – учител, бидејќи Партениј Зографски му е ученик на Александар Горски (А. Горски е првиот што докажува дека Кирил и Методиј навистина постоеле, а не се само измислени лица) исто онака како што Константин Миладинов му е ученик на Фјодор Буслаев. Константин Миладинов, Партениј Зографски и Рајко Жинзифов подобро го знаеле класичниот грчки јазик од нивните професори. Се разбира, кога зборуваме за руските научници, се смета дека, во тоа време, архимандрит Антонин бил најдобриот познавач на класичниот руски јазик. Со тоа се отвора и една современа тема, а тоа е дека Константин Миладинов му ги читал иконите на Фјодор Буслаев, а токму од таа тема за семиотиката на иконите, подоцна произлегува и македонската експедиција на Кондаков и, во најново време, произлегува темата за семиотиката на иконата од Тартуската школа.

Следната тема сето ова го претставува на планот на современата лингвистика, т. е. преку односот на јазиците, стилите и поетиките. Токму со делото на Климент Охридски, но и на неговите ученици (да се има предвид и Првото житие на Св. Наум Охридски, кое произлегува од дејноста на комитопулите, односно од Зографскиот манастир) се отвора темата за своевременоста во лингвистиката, или, употребата на сегашното време во нарацијата. Овде, неслучајно се споменува Бенвенист, бидејќи Бенвенист за оваа тема, како што пишува тој, не нашол материјал. Но, таков материјал можеме да најдеме и во постарата македонска литература и во современата литература, како што е тоа во делото на Димитар Солев. Тоа е оној момент кој подоцна ќе го нагласиме преку Крсте Петков Мисирков и којшто гласи: денови – епохи, имајќи предвид дека тој концепт ден – епоха е концепт што го промовирал во науката, меѓу другото, Крсте Петков Мисирков. Илинденското

востание направи епоха во македонската историја, а истото се однесува и на подвигот и на Скопскиот партизански одред, којшто на извесен начин е минимизиран во современата историја. Ова, на своевиден начин, е убаво објаснето во современите толкувања на литературата. Кога зборуваме за стилите, секако треба да се има предвид оној подвиг што во проучувањето на стилите го внесуваат лингвистите Бодуен де Куртене и Хуго Шухарт, коишто ја отвораат темата за демократизација на лингвистиката. Куртене им припаѓа на оние лингвисти коишто тврдат дека за проучување на историјата на јазикот треба да се тргне од современиот момент, односно, од денес, па да се враќаме наназад. Ние, следејќи го Куртене, можеме да ја следиме сета македонска историја од денес до времето на Климент Охридски и да се задржиме на најзначајните моменти од развојот на македонската историја, водејќи сметка дека на секој чекор наназад, ние го следиме македонството што денес пребликнува во современата македонска држава.

Онаа клучна тема на поетиката, во којашто се вклучува Осип Манделштам, следејќи го Роман Јакобсон, а сето тоа го апсорбира Блаже Конески на свој начин, е темата за односот на оркестрација на самогласки и согласки во тајната служба на Константин Филозоф, што е проучување на Роман Јакобсон. Ние можеме да отвориме и една тема што не е доволно проучена во науката, врз стар материјал, а тоа е тема што Осип Манелштам ја отвора врз руската народна поетика, но таа поетика оди по Веселовски. Важно е да се спомене дека Веселовски е ученик на Буслаев, односно соученик на Константин Миладинов и сето тоа претставува едно навраќање кон претходните етапи на македонизмот во науката. Преовладувањето на консонантноста се јавува во „Молитвата на Св. Трифун“ придружено со онаа позната глосолалија, што е клучна тема во лингвистиката, меѓу другото, и на Роман Јакобсон. Ако ги имаме предвид овие теми, тогаш го имаме и тоа одлачување на словенството или на словенската поетика од византиската поетика.

Следната тема е односот говор – писмо – јазик, а за неа, првенствено, треба да го имаме предвид непоклопувањето на крикот со гласот, што можеме да го најдеме во „Молитвата на Св. Трифун“. Потоа, непоклопувањето на цртежот со буквата, а тоа е веќе синестезија, клучна тема што ја отвора патријархот Фотиј. За нас, секако, најважно е концептот јазик да го претставиме преку изгосите што нам ни ги нуди Охридската книжевна школа и поети-

ката на Св. Климент Охридски, а тоа е: непоклопувањето на територијалните со поетичките изоглоси. Оваа тема се надоврзува на некои од тезите на Блаже Конески и Божо Видоески по однос на територијалните изоглоси. Секако, нам ни требаат примери, и, тие примери да ги најдеме на почетоците на средновековната книжевност во Македонија, па да го имаме предвид од една страна и непоклопувањето на дијалектните и манастриските изоглоси по односот меѓу Кратовската и Охридската книжевна школа. Од друга страна, од аспект на поетиката, да го претставиме непоклопувањето на односот на бесовските и црковните изоглоси, нешто што наоѓа свој одраз и во односот меѓу народната литература и уметничката литература. Се разбира, таа литература во голема мера се надоврзува на литературата што произлегува од Охридската книжевна школа, но не смееме да пренебрегнеме дека и апокрифната литература, по една линија на цар Самуил, се надоврзува на старата традиција во Охридската книжевна школа. Така, пред нас стои огромен фонд на средновековни материјали на коишто може да им се посвети внимание.

Темата што кај нас ја отворил Блаже Конески, а која се потпира врз семиотиката и на проучувањата на Михаил Гаспаров на делото на Пушкин – тема на теоријата на литературата, на литературните јазици. Тоа значи да се постави Св. Климент на фонот на Св. Кирил, а Св. Кирил да се постави на фонот на Фотиј, во онаа смисла во којашто сите тие ѝ припаѓаат на една епоха, независно од тоа по кого ќе се именува таа епоха – тие сите живеат во исто време. Да заклучиме од она што веќе го кажала науката – во Фотиј се фокусираат сите дотогашни духовни, филозофски и книжевни движења и сфаќања во Византија. Фотиј ја преплетува антиката со патристиката, па Климент ја преплетува западната и источната култура, меѓу другото, затоа што учествува во создавањето на „Молитвата на исповеданикот“, која ги поврзува овие две култури. Клучната тема на Фотиј – Улогата на иконата во богословското учење. Фотиј првенствено ја дава онаа литература во која Богородица се претставува со младенецот. Според голем број истражувања, најубавата (најдобрата) икона на оваа тема е од Охрид. Сета македонска средновековна книжевност може да се постави меѓу иконата на Богородица со младенецот и фреската на Седмочислениците, независно како ќе се апсолвира оваа тема, дали од антиката, од темата за Кориолан – подем и пад, што денес нашироко се зборува насекаде,

па дури и во публицистиката, бидејќи повторно се отвора темата за стилските синтези. Треба да се има предвид клучниот момент кај Фотиј – славењето на моментот на повторното почитување на иконите. Фотиј го поврзува тоа со улогата на ликовноста во претставувањето на апстрактните поими, а тие апстрактни поими може да се пронајдат во поетиката на Св. Климент Охридски. Во нив, треба да се има предвид и односот светлина – темнина.

Од овој однос произлегува и просветата, како составен дел од една тријада во која вмрежено врши просветувањето, а сето тоа синтетизирано се јавува во голем број проучувања во однос на Св. Климент Охридски, низ темите за покрстувањето, братољубието и писменоста, кои наоѓаат одраз во епохата на Св. Климент Охридски, којашто дала печат на времето, односно верификација на јазикот.

Ако се направи етимолошка анализа на зборот епоха, што е клучен и во еден проект кој го верификува Блаже Конески, а го започнал Георги Старделов во МАНУ, тоа е дека токму во поимот епоха, етимолошки, ја имаме синтагмата во согласност со кругот, односно окружението, а јазичното окружение е клучната тема во современата лингвистика. Кругот од нас до Св. Климент Охридски се вклопува во темата за епохата, а поимот епоха слободно можеме да го претставиме преку Крсте Петков Мисирков и Илинденското востание (епоха во историјата на македонскиот народ, кое кратко траело, но ја вознемирило Европа во тоа време). Од друга страна, треба да имаме предвид дека идеите на Климент Охридски и денес се живи и во литературата и во науката, водејќи сметка дека првите стилски синтези се токму негови, а стилската синтеза води кон литературен јазик.

Основна литература

- Конески, Блаже (1956), Охридска книжевна школа, Литературен збор, Година III, бр. 1, стр. 1–19)
- Пандев Димитар (2017), Слова за свети Климент Охридски, ПНВ Публикации, 2017 (Скопје : Графо ден) | 158 стр.
ISBN: 978-608-4641-67-4
COBISS-ID: 103701002
- Старделов, Георги (2016), Епоха Св. Климент Охридски : македонскиот јазик и македонската книжевност од епохата Св.

Климент до епохата Блаже Конески: прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, Македонска академија на науките и уметностите, 2016
ISBN - 978-608-203-168-2; 608-203-168-7; 978-608-203-169-9; 608-203-169-5; 978-608-203-170-5; 608-203-170-9
COBISS.MK-ID - 101448714

ЈАЗИКОТ НАШ ВЕКОВЕН – ОД ИСТОРИЈАТОТ НА КОДИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК

Апстракт: Историскиот развој на македонскиот писмен јазик бележи еден континуитет уште од почетоците на словенската писменост и тој е засведочен во големиот број средновековни и подоцнежни ракописи од македонска провениенција расеани низ европските библиотеки и архиви. Просветителските текови, пак, на македонска почва ќе ја наложат потребата за составување и печатење книги на разбирлив македонски народен јазик. Тоа оди паралелно со процесот на народното будење во национална смисла, што резултира со организиран настап на македонското граѓанство за истиснување на туѓите влијанија и на туѓите јазици од образованието и од богослужбата. Со тоа сè поактуелно станува прашањето за литературниот јазик, за неговата народна основа, структура и физиономија. Како што е познато, во периодот на 50-тите и на 60-тите години од XIX век се пројавуваат главно две линии во однос на основата на литературниот јазик: 1. поставување на литературниот јазик на една поширока јужнословенска дијалектна основа, што, во основа, значи оформување општ македонско-бугарски јазик и 2. градење посебен македонски литературен јазик. Но заедничко за двете линии е сè позабележливото настојувањето да се пишува наддијалектно, а идејата за тоа дека основата на литературниот јазик треба да ја дадат западните македонски говори е сè поизразена, т. е. се izdelуваат оние јазични црти што се сметаат за типично македонски и разликувачки во однос, пред сè, на соседните словенски јазици. Таквите пројави се присутни уште кај првите писатели на народен јазик – Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, потоа кај Теодосиј Синаитски, Јордан Хаџи Константинов-Џинот, а наоѓаат свое филолошко научно фундирано образложение во делата на учениот галичанец Партениј Зографски и кај другите дејци од кругот на Димитрија Миладинов (Константин Миладинов, Рајко Жинзифов, Григор Прличев, Кузман Шапкарев). Македонистите, пак, најнапред Ѓорѓија Пулевски, го прифаќаат македонскиот атрибут како за народот така и за јазикот како едно од неговите суштински обележја. Паралелно со тоа се одвива процесот на поедноставување на правописот и изнаоѓање начини за бележење особено на специфичните македонски гласови, што е изразено во списанието *Лоза*, кај Темко Попов и кај другите претходници на Крсте Мисирков. Со својата книга *За македонскиот јазик*, пак, Мисирков нуди еден јасно разработен и конкретно применет проект за литературниот јазик базиран на централните македонски говори, со фонетски правопис и посебни графеми за предавање на специфичните македонски гласови. Мисирковите идеи подоцна ќе бидат прифатени и од генерациите македонски поети и писатели што дејствуваат во меѓувоенниот период, а меѓу нив од Кочо Рацин и особено од членовите на Македонскиот литературен кружок во Софија. Нивната научна

основаност и оправданост ќе дојде до израз во работата на јазичните комисии по ослободувањето и со усвојувањето на македонската азбука на 5 мај и на македонскиот правопис на 7 јуни.

Клучни зборови: македонски јазик, историски развој, западномакедонски говори, просветителско-преродбенски дејци, литературен/стандарден јазик.

Кодификацијата на македонскиот стандарден јазик претставува чин од исклучително значење во националната историја на македонскиот народ, но и остварување на заложбите, обидите и на зафатите за нормирање на литературниот јазик што биле толку силно изразени особено во последните децении на XIX и во првата половина на XX век, но и претходно. Од времето на првоучителите Кирил и Методиј и на нивните ученици Св. Климент и Св. Наум, преку вредните монаси кои посветено ги препишувале словенските ракописи во полуосветлените манастирски ќелии внесувајќи елементи од своите родни македонски говори, па преку дамаски-нарската книжевност и првите печатени книги на народен јазик до првите македонски поети, раскажувачи, граматичари и филолози и до почетните кодификаторски зафати, македонскиот јазик бележи еден континуитет во развојот, во чии рамки особено е значајно да се проследи еволуцијата на идејата за нужноста да се има посебен литературен јазик, кој ќе биде обединувачки елемент и едно од најзначајните обележја на македонскиот национален идентитет.

Зашто не случајно уште таткото на македонската преродба – Димитрија Миладинов, ќе забележи: „Со јазикот се формираат и наравите, а следува од тоа и народноста.“ Неговиот брат, пак, го надополнува со мислата дека „свекој род саде со својот јазик можит побрго да се просветит“. (Корубин 1994: 62). Оттука, пишувањето и печатењето книги на народен македонски јазик станува императив за македонските просветителски и преродбенски културно-просветни дејци од XIX век, кои ја поставуваат основата на образованието на разбирлив јазик, а не на некој туѓ и, пред сè, наметнат јазик.

Овој просветителски дух на македонска почва го оживуваат и го распространуваат уште првите писатели на народен јазик – Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ. Јазикот на нивните книги станува модел и пример за обичниот човек во Македонија за кој се наменети тие. Двајцата автори го коваат оној цврст клуч од железо и челик, да ги парафразираме зборовите на Теодосиј Синаитски,

кои го отвораат срцето на обичниот човек. Ј. Крчовски во своите текстови внесува јазични особености што не се карактеристични само за североисточните македонски говори, односно дури и такви што се типични за западномакедонскиот дијалектен простор, додека пак стилот на Пејчиновиќ е препознатлив по народниот начин на прикажување (Конески 1986: 44). Секако, со оглед на времето во кое дејствувале, разбирливо е што тие ја користат црковнословенската азбука и соодветните норми на пишување (Стаматоски 1986: 22)¹, со одредени локални приспособувања, настојувајќи да го претстават изговорот на македонските гласови.

Јордан Хаџи Константинов-Џинот, пак, пишувајќи, во основа, на својот роден велешки говор со примеси од црковнословенскиот јазик, од рускиот и од соседните словенски јазици (бугарскиот и српскиот), ја одразува тенденцијата забележлива и во делата на другите негови современици (Димитровски 1983: 50). Притоа, тој недвосмислено се изјаснува за поедноставување на кирилското писмо и за исфрлање на оние букви што означуваат гласови чиј изговор се променил или е многу тежок и неприроден. Иако од текстовите на Џинот можат да се насетат неговите сфаќања за литературниот јазик, сепак тоа прашање тој само теоретски го поставил, но не го разработил целосно (Петковска 1996: 16)².

Следната фаза во развојот на филолошката мисла ја означуваат учениците на Димитрија Миладинов. Родоначалникот на македонската преродба, учителствувајќи во неколку македонски градови, ја согледал насушната потреба од изведување на наставата на разбирлив македонски народен јазик, па дури се зафатил со составување на еден *Молиџвеник* на народен јазик за потребите на богослужбата во услови кога во јужните и во југозападните краишта на Македонија, кои се под јурисдикција на Цариградската патријаршија, словенскиот јазик е целосно истиснат од црквата. Еве како гласи неговиот превод на молитвата *Оче наш*: „Татко наш што седиш на небеси. Нека бидит сфетено името твоје со арните работи наши. Нека биди сакането твоје, како на небо, така и на

¹ Во таа смисла, Б. Конески (2021: 428) укажува и на влијанието на руската редакција на црковнословенскиот јазик во ова време.

² Б. Петковска (1996: 16) истакнува дека со Џинот завршува еден период од развитокот на лингвистичката мисла кај нас, која претставува „претходничка алка во развитокот на идејата за установување на јазична норма, за формирање на книжевен јазик, што теоретски ја постави, развијати и ја реализира во своите текстови *Парџениј Зографски*“.

земи. Дај ни го денеска катаднешниот леп наш. И прости ни грехоите наши, како што и мие проштааме фтесфачите наши. И не донеси нè Господи, на пеирасмо. Ами куртулисај нè од лошиот. Амин.“ (цитирано според: Велев 2006: 253).

Во редот на неговите ученици Партениј Зографски зазема посебно место. Тој е еден од најобразованите луѓе во својата средина, но и пошироко во конкретниот период, полиглот³ и личност со широки филолошки познавања. Иако се школува во Русија, а потоа ја добива и позицијата на професор по црковнословенски јазик во Богословското училиште на островот Халки кај Цариград (Поленаковиќ 1989: 14–15), во клучните моменти тој дејствува на почвата на Македонија и е во постојан контакт со најистакнатите претставници на македонското граѓанство. За неговата книжевна дејност, пак, е особено важен периодот од 1857 до 1859 година, кога излегуваат неговите статии во кои го разработува прашањето за литературниот јазик, двата учебника, како и граматиката на црковнословенскиот јазик (повеќе за ова кај Петковска 1996, 21–22 и понатаму).

Во однос на определбата на П. Зографски за народната основа на литературниот јазик, не треба да се потцени и влијанието на претходната книжевна продукција на македонски народен јазик. Но, неговата разработка на ова прашање се карактеризира со особена научна филолошка фундираност. Тој ја застапува идејата за еден општ литературен јазик, во кој подеднакво, „братски“, како што вели, ќе бидат застапени особености и од македонското и од бугарското наречје. Концептот за литературниот јазик, кој П. Зографски го нарекува „бугарски“, може да се толкува како влијание на пансловенските идеи и на идеите за јазични униии што биле присутни во словенскиот свет воопшто во ова време. Но истовремено, фактот што смета дека „за главна негова основа“ треба да се земе македонското наречје, чии претставници се југозападните делови на Македонија, упатува на тоа дека, во суштина, е прашање дали станува збор за некаков јазичен компромис (Петковска 1996: 29). Ова согледување наоѓа поткрепа и во неговата статија *Мисли за болѣарскиот јазик* од 1858 г., во која изнесува 12, односно 13 разлики помеѓу македонското и бугарското наречје, односно, ако го толкуваме тоа со современата терминологија, помеѓу македонскиот и

³ Харалампие Поленаковиќ (1989: 12) наведува дека П. Зографски бил одличен познавач на рускиот јазик, но и познавач на грчкиот, латинскиот, еврејскиот и на старохалдејскиот јазик.

бугарскиот јазик. Оваа негова компаративна анализа на дистинктивните особености на двата јазика во голема мера наоѓа оправданост и во современите лингвистички проучувања, со исклучок на некои неотпорности и непрецизности (повеќе кај Конески 1959: 31–32; Петковска 1996: 36–37).

И затоа не случајно книгите на П. Зографски биле предмет на остри рецензии од страна на претставниците на конзервативниот цариградски бугарски преродбенски круг, кои биле по потекло од Тракија и од Мизија. Како што потенцира Лазар Димитров, биографот на П. Зографски, самата тенденција за прифаќање на „западнобугарското“, како што го определува авторот (т. е. западномакедонското) наречје како книжевен јазик во македонската средина се забележува уште кај првите книжевници на народен јазик – Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, а потоа е прифатена од Јордан Хаџи Константинов-Џинот, но и од Григор Прличев и од Рајко Жинзифов (Конески 1959: 37).

Ова јасно покажува дека изборот на (југо)западните македонски говори како основа за литературниот јазик и кај македонските автори се јавува релативно рано, односно повеќе од еден век пред официјалната кодификација.

Помладиот брат на Димитрија, Константин, пак, за историскиот развој на македонскиот писмен јазик е значаен особено по својата поезија напишана на родниот струшки дијалект, по својата публицистика и преписка, како и по предговорот на Зборникот на народни песни. При изборот на својот поетски јазик, според согледувањето на Б. Конески (1986: 112), К. Миладинов тргнал од традиционалниот израз на македонската народна поезија, насетувајќи го „потребниот спој од каде што ќе се развие идната македонска уметничка поезија“.

Тодор Димитровски (2000: 129), пак, појаснува дека тој си изработил свој писмен јазик, со кој се служи во своето творештво – во својата поезија, во преводната и во оригиналната публицистичка проза, во посветата и во предговорот, во описите и во објаснувањата во Зборникот, како и во преписката. Всушност, писмениот јазик на К. Миладинов е заснован на дел од западните дијалекти (пред сè, на неговиот роден струшки говор и на соседниот охридски говор), но уште поважно е тоа што тој ја проширил неговата дијалектна основа, внесувајќи и јазични особености што не се карактеристични како за струшкиот дијалект така и за најголем дел

од западните македонски говори (Димитровски 2000: 129–130). Притоа, како што укажува Т. Димитровски (2000: 130), „не треба да се мешаат две посебни суштини“, односно писмениот јазик на К. Миладинов и неговиот роден дијалект претставен во големиот број струшки песни во Зборникот. Во таа смисла, авторот укажува дека потпирањето на К. Миладинов врз народната реч не се должи само на неговото несакање да го „изневери“ македонскиот јазик, туку и на фактот што тој како филолог се стремел кон тоа „писмениот јазик на Македонците да не се оддалечува по своите структурни елементи од нивниот народен јазик“ (Димитровски 2000: 131).

К. Миладинов успешно ја завршил и сложената задача да ги препише со словенски букви материјалите од Зборникот првично запишани со грчки букви. Притоа тој понудил поедноставен правопис, настојувајќи колку што е можно поверодостојно да го претстави изговорот на гласовите во народниот јазик. Затоа можеме да кажеме дека со ова К. Миладинов прави чекор напред во процесот на создавањето правопис во чија основа е фонетскиот принцип, многу поизразен во следните децении од XIX век.

По смртта на Миладиновци, учениците на Димитрија биле ставени пред предизвикот да ја продолжат антипатријаршиската борба за истиснување на грчкиот јазик од наставата и од богослужбата, а во прв ред тука треба да го споменеме Григор Прличев. Откажувајќи се од своите лични амбиции, како „достоеен народен син“ (Конески 1991: 211), тој ќе го крене гласот против употребата на туѓиот јазик, а неговите слова ќе го раздвижат охридското граѓанство и ќе имаат значајна мобилизаторска улога во интензивирањето на оваа борба. Прличев во своето слово од 1866 г. им порачува на своите сограѓани да се чуваат себеси, да си ја милуваат татковината, онаа „земја со злато полна“, како што ќе ја опеа народот⁴. Б. Конески за ова ќе запише: „Во Охрид се издигна гласот на Прличев, зазвучи неговата проповед, во која тој со остри и јасни зборови како со 'горчлив илач' ги лекува народните недужи, се бори против простотијата, го посочува примерот на просветените европски народи, повикува на здружување против јадачите, го буди самочувството на народот, ја прославува над сè татковината, сакајќи да го втисне тој поим во срцата на луѓето.“ (Конески 1991: 211). Со словото искажано на Русална среда во 1867 година, пак,

⁴ Мислиме на стиховите од познатата народна песна *Од врв Пирин Планина*, која била особено популарна во градот Охрид.

според Евтим Спространов (1896: 648), тој му го задава најсилниот удар на грчкиот јазик, упатувајќи остар прекор кон своите охридани што си го погазиле мајчиниот јазик и си ги ослепуваат своите деца оставајќи ги да учат на туѓиот и тежок елински јазик.

А независно од тоа како може да се оцени Прличевата идеја за т.н. словенско есперанто, неговата *Крајка словенска ѓрамаѝи-ка* има несомнено важно место во историјата на македонскиот јазик, сведочејќи и за развојот на филолошката мисла на македонска почва. Во својата граматика Прличев внел и редица македонски јазични црти (Пандев 1994: 61–62), и тоа такви што можат да се определат како специфични, со што Прличев се надоврзува на П. Зографски. Д. Пандев (1994: 62) забележува дека Прличев, иако го прифатил традиционалниот правопис, „при претставувањето на македонскиот јазичен материјал, па дури и во оние примери во самиот текст што се извлечени од македонскиот, тој се стреми кон фонетско пишување“. Поради тоа авторот го става Прличев во редот на оние преродбеници што се залагале за упростување на правописот.

Во кругот на учениците на Д. Миладинов значајно место зазема и Кузман Шапкарев, најплодниот македонски учебникар. Тој го прифаќа Партениевиот концепт за општ литературен јазик, но кај него, како што нотира Б. Конески (1959: 52–53), „има еволуција од една книга до друга“, како и кај Партениј, но забележливо е дека неговиот последен учебник *Мајчин јазик* од 1874 г. „се одликува по чистотата на македонскиот јазик од сите други“. Токму поради застапеноста на охридскиот говор во неговите книги тој бил остро нападнат во цариградскиот бугарски печат (Конески 1959: 66) и во повеќе наврати бил оценуван како македонист (Конески 1959: 70–71).

Ваквите околности ја најавуваат следната фаза во културно-националниот развој на македонскиот народ, а со тоа и во развојот на концептот за македонскиот литературен јазик, а тоа е македонистичката. А меѓу македонистите, најнапред треба да го споменеме Ѓорѓија Пулевски. Иако самоук, Ѓ. Пулевски развил широка дејност – како револуционер, учебникар, етнограф, граматичар и сл. Сепак, важно е да се одбележи дека прашањето за литературниот јазик тој го поставува како национално, како едно од суштинските обележја на македонската посебност заедно со обичаите, историјата, традицијата и сл. На ова прашање тој се осврну-

ва во своите речници (*Четиријазичникот* од 1873 и *Тријазичникот* од 1875 г.), во граматиката *Слојница речовска*, во необјавениот ракопис *Јазичница*, но и во обемната *Славјанско-македонска оштина историја*.

Јазикот во делата на Пулевски се вклопува во општата тенденција за оформување стандардизиран македонски јазик врз основа на западномакедонските говори (Ристовска-Јосифовска 2008: 143), особено кога станува збор за неговиот *Тријазичник*. Блаже Ристовски (1996: 12–13) со право го нарекува ова дело „важен меѓник во културно-националната историја“ зашто со него Пулевски прекинува со претходната традиција изразена преку заложбите „за создавање *заеднички* македонско-бугарски литературен стандард“, нагласувајќи и дека за првпат во еден македонски учебник, македонското име е маркирано како национално, а јазикот како македонски, а не како македонско наречје.

Темко Попов, пак, најистакнатиот член на Тајниот македонски комитет основан во 1885 г. во Софија, во своето писмо до Деспот Бацовиќ од 1888 г. го нагласува фактот дека кај Македонците веќе постои високо развиена национална свест. Во својата програмска расправа, пак, *Кој је крив* од 1889 г., тој го изнесува својот став дека македонското граѓанство треба да се потпре на сопствените сили, да го земе повторно во свои раце финансирањето на образованието и да се избори за тоа „на нашите општини да им се даде право да си имат еден свештеник или архимандрит за извршување црквените обреди на мајчинијот ни јазик, која ќе признаа така исто месните митрополити као духовни начелници“. Само така, вели тој, ќе биде можно „да имаме за брзо време наши народни владици и уредни училишта, без да имаме потреба од туги милости, зашто тешко и горко на оној народ, што чека својата душевна храна од тугји раце и ја поверил на такви“. (*Документи* 1981: 287). Оваа негова мисла силно потсетува на паролата што ја истакнуваат идеолозите на Македонската револуционерна организација формирана неколку години подоцна дека и политичката слобода на Македонија треба да се извојува со сопствени сили.

Расправата на Т. Попов е програмска и од јазичен аспект, зашто е напишана на еден наддијалектен јазик, „со јасно определени норми и правила“ (Стаматоски 1986: 102), при што се употребени јазични црти што ги одделуваат македонските говори од соседните словенски јазици (Стаматоски 1986: 98). Како особено значајно

треба да се истакне тоа што Т. Попов користи многу поедноставен графиски систем, правејќи уште еден сериозен чекор напред кон фонетски правопис, но и фактот што не употребил букви од другите словенски кирилски писма за бележење на карактеристичните македонски гласови љ, њ, ќ и ѝ, кои ги предава со диграмите лј, њј, кј, ѝј,

Следејќи ја македонистичката линија, не можеме, а да не ја споменеме Младата македонска книжевна дружина и нејзиното печатено гласило *Лоза*. Ако членовите на Тајниот македонски комитет ги поставуваат основите на македонскиот национален сепаратизам, „лозарите“ од гласноговорниците на стаболовистичкиот режим во бугарската престолнина најдиректно ќе бидат нападнати дека шират македонски сепаратистички идеи, дека користат правопис кој е оддалечен од тогашниот официјален бугарски правопис и дека заговараат создавање на некаков литературен македонски јазик. Остро критикувајќи го јазикот на списанието *Лоза*, овие критичари укажуваат дека ваквите пројави не се единствени и дека биле забележани и претходно. Во овој контекст, значајно е да се посочи дека „лозарите“ имаат „современи сфаќања при изградбата на својот јазичен стандард“ и дека решително се определуваат „за функционален графиски систем, за азбука без старите ненужни графии“ (Стаматоски 1998: 80).

Сите споменати дејци се „јазикотворечки личности, со различни профили: Партениј Зографски стигнува до владика, Константин Миладинов е најмакедонскиот поет, а Григор Прличев – најмакедонскиот беседник. Шапкарев – никогаш докрај јасен, е раскажувач. И над нив се извишува стамено научната фигура на Крсте Петков Мисирков (...).“ (Пандев, Димоски 2023: 63).

А Крсте Мисирков прашањето за македонскиот литературен јазик го смета за клучно и затоа темелно го обработува во својата книга *За македонскиот јазик* од 1903 г. (Ристовски 2005: 42). Така, уште во првата статија од оваа своја знаменита книга, „Што напраиџме и што требит да праиџме за однапред?“, тој вели: „От тука јасно се видит да јет прашаиџ’ето за јазико, особено за јазико во областите со словенско население, једно од нај важните при разрешуаиџ’ето на македонцкото прашаиџ’е.“ (Мисирков 1903: 13). За Мисирков тој општоприфатен македонски литературен јазик треба да биде најважното и најмоќното средство за промовирање на македонската посебност и за постигнување на неопходното нацио-

нално единство. Ова јасно го искажува во предговорот, потенцирајќи: „Како последуач на идејата за полно оддел’аин’е на нашите интереси од интересите на Балканските народи и за самостојно културно-национално развијаин’е, јас и је написаф на централното македонско наречје, које за мене от сега на тамо имат да бидит литературен македонски јазик.“ (Мисирковъ 1903: XI). Иако на прашањето за литературниот јазик тој се задржува најмногу во последната статија, „Неколку зборои за македонскиот литературен јазик“, тој на повеќе места во книгата ја истакнува заложбата дека централното наречје треба да биде земено за основа на литературниот јазик на Македонците: „Македонската интелигенција секогаш, кога јет надвор от своите официјални работи, требит да зборуат меѓу себе на централното македонско наречје (Велешко-Прилепско-Битолско-Охридско), које ќе требит да се воведит во сите религиозни и национални пропагандни и турските сколии, како задолжителен предмет. Тоа наречје имат да бидит литературен јазик на македонците.“ (Мисирковъ 1903: 20–21)⁵. Иако Мисирков скромно забележал дека ќе има одредени неизедначености во јазикот на неговата книга, Б. Ристовски (2005: 42) подвлекува дека „сè до Ослободувањето ние немавме добиено книга со почист, позрел и побогат и јазично поизедначен нормиран јазик“.

Не помалку значаен е Мисирковиот зафат за осовременување на македонскиот графиски систем. Надоврзувајќи се на редицата свои претходници, К. Мисирков се определил за фонетски правопис, кој и практично го применил во својата книга, употребувајќи 29 букви и правејќи отстапка од него само при предавањето на гласовите *s* и *μ* (ги бележи со диграмите *gz* и *gж*). Особено е значајно тоа што за да го прикаже специфичниот гласеж на *љ*, *њ*, *ќ* и *ѝ* во македонскиот јазик, тој ги создал оригиналните графии *л’*, *н’*, *к’* и *ѝ’*, а во списанието *Vapgar* ги доразвил овие нацрти, ставајќи го дијакритичкиот знак за мекост над самите букви.

За жал, како што е познато, токму поради овие идеи, целиот тираж на Мисирковата книга, според достапните дипломатски извештаи, бил откупен и уништен, а самиот автор морал да ја напушти бугарската престолнина под закани и за сопствениот живот.

Но, тоа не го поколебало К. Мисирков, па така веќе во септември 1905 г. во Одеса, во тогашната Руска Империја, тој го подготвил единствениот број на списанието *Vapgar*. Ова е уште

⁵ Цитатот е, исто така, од првата статија.

еден голем настан во македонската културнонационална историја, зашто ако книгата *За македонскиот јазик* е прва научна книга напишана целосно на современ македонски јазик и со современа македонска азбука, тогаш списанието *Вардар* е првото национално научно-литературно и политичко списание подготвено целосно на современ македонски јазик. Истакнувајќи ги задачите што треба да ги исполни списанието, како трета и најглавна задача Мисирков ја истакнува потребата, слично како во книгата *За македонскиот јазик*, да го постави македонскиот сепаратизам на научна основа, со што ќе се покаже дека македонскиот јазик е самобитен, дека тој не е ни српски, ни бугарски и дека е способен за литературно развивање (Вардар 1905: 3).

К. Мисирков наоѓа свои сомисленици меѓу членовите на Македонското научно-литературно другарство во Санкт Петербург, кое според својата програмска и идејна насоченост и структурираност не случајно се смета за предвесник на Македонската академија на науките и уметностите. Дејноста на Другарството се надоврзува на засилената активност на македонската емиграција од крајот на XIX и во почетокот на XX век, но тоа во повеќе аспекти има особено значење во афирмирањето на македонската етничка, културна и јазична посебност. Во својот познат *Меморандум* до Советот на Санктпетербуршкото словенско благотворно друштво од 1902 г., членовите на Другарството недвосмислено се изјаснуваат за тоа дека еден од македонските говори треба да биде издигнат на ниво на литературен јазик, појаснувајќи дека само тоа може да ги отстрани влијанијата и претензиите што ги имаат соседните словенски балкански држави кон Македонија (Ристовски 1978: 336–337).

Периодот што следува е еден од најбурните и најтрагичните во македонската историја зашто по Балканските војни и по поделбата на географскиот и етничкиот македонски простор, како и по Првата светска војна, народот во вардарскиот, во егејскиот и во пиринскиот дел се соочува со три нови државни системи, на кои заедничко им е негирањето на македонската национална посебност и на македонскиот јазик како главно обележје на таа посебност.

Но, и покрај тешките околности, во овој период настануваат редица дела кои имаат исклучително значење за историјата на македонскиот јазик и означуваат значајна етапа во севкупниот негов развој. Во таа смисла треба да го споменеме букварот *Абеџедар*,

објавен пред точно 100 години⁶ во Атина и наменет за македонското малцинство во Грција, како обврска што оваа земја ја презела пред Друштвото на народите. За жал, букварот ја доживува судбината на Мисирковата книга *За македонцкиите работи*, зашто речиси целиот тираж бил уништен. Иако е користено латиничното писмо, значајно е тоа што, и покрај одреден недоследности, *Абегедарот* е напишан на убав македонски народен јазик, поточно на леринско-битолски дијалект, кој покажува голема блискост со современиот македонски стандарден јазик.

Тешките услови во кои дејствувале македонските автори во меѓувоенниот период најдобро можеме да ги илустрираме преку сеќавањето на писателот Владо Малески, кој се потсетува на првите допири со литературата во гимназиските денови во периодот на 30-тите години од XX век: „Македонското книжевно наследство, се разбира, не ми беше достапно. Тогаш и не знаев дека воопшто го имало. Зашто бев објект на најсурова денационализација, асимилација. Сите ние, та и јас... Само народната песна и народната приказка – што ми се пренесувале од уста на родителите и на нивните родители – ќе проструеја во мене-дете како таинствени одсиви на исконското живеење во континуум, што си го обезбедувал и низ ваков вид самопотврда, за да си ги издуши и маките што го мачеле и радостите што го радостеле. Јазикот македонски – во тие држави времиња прогонуван во зандани и логори, претепуван со жандармски кундаци и со сплетени воловски жици... небаре живо суштество... а и беше и е жив тој, јазикот – ме возбуждувал до солзи. Со милозвучноста негова, но и со лексичкото богатство, за мене дотогаш незнајно, тајновито.“ (цитирано според Стаматоски 1986: 133–134).

Но и во тие неповолни услови доаѓа до силно раздвижување на творечки план, и тоа во трите дела на поделената македонска земја. Драмската уметност, чии темели ќе ги постави Војдан Чернодрински, доживува вистински подем преку појавата на повеќе драмски дела (т.н. битови драми) на редица македонски автори (Ристо Крле, Антон Панов, Васил Иљоски и др.), а од сцената на Скопскиот театар ќе прозвучи убавиот македонски збор.

⁶ Токму по овој повод неодамна беше објавено неговото јубилејно издание *Абегедарот – сто години постоа*, Атина 1925 – Скопје 1925, во кое покрај оригиналниот текст на букварот, се дадени и страници транскрибирани со кирилско писмо. Исто така, тоа содржи и текстови на професорките Нада Јурукова, Виолета Ачкоска и Елка Јачева-Улчар.

Мисирковото дело, пак, и покрај сите негирања, и покрај сите забрани и обиди да се потисне во заборав, набргу ќе допре до една нова извонредна генерација македонски поети, писатели и револуционери, кои некаде во предвечерјето на Втората светска војна се здружуваат и ги премостуваат и државните граници, повторно актуализирајќи ги суштинските прашања за литературниот јазик. Неговите идеи се целосно прифатени од членовите на Македонскиот литературен кружок во Софија, чија определба е да создаваат македонска литература, иако поголемиот дел од нив, родени и образовани на бугарска почва, пишуваат на бугарски јазик⁷. Токму затоа тие со радост ја поздравиле појавата на Венко Марковски и на Коле Неделковски и ги читале песните на Кочо Рацин (Ристовски 1982: 255). Еден од истакнатите членови на Кружокот, Димитар Митрев, сведочи за одушевеноста со која К. Неделковски (Митрев 1987: 158), но и другите членови зборуваат за поезијата на Рацин. Меѓу другото, Митрев (1987: 161) го изнесува и ставот на претседателот на Кружокот, Никола Вапцаров, дека има што да се научи од поезијата на *Бели муѝри*, но и „да се сфати нешто големо и претстојно: не е далеку денот кога и ние треба да пишуваме на својот роден јазик“. На ова се надоврзува и согледувањето на Антон Попов, македонски национален деец, новинар и поет, исто така член на Кружокот, дека заедничкиот успех на збирките поезија на македонски јазик што излегуваат во овој период се состои „првенствено во показот на беспорните можности за литературно оформување на македонски јазик“, а Д. Митрев (1987: 160) ја изнесува и неговата категорична констатација: „Македонскиот јазик, со најновите поетски дела, се покажа погоден за изразување на највозвишени чувства и настроенија, а со тоа го потврдува своето право на самостојно постоење.“

Овие процеси само добиваат на интензитет во периодот на НОВ и како што се назира нејзиниот крај, како што соопштува Б. Конески, сè поголема актуелност добива прашањето за тоа во каков конечен облик ќе се установи македонскиот литературен јазик. Со тоа се создаваат услови за конечна кодификација на македонскиот стандарден јазик, која започнува со Решението на Првото заседание на АСНОМ од 2 август 1944 г. за воведување на македонскиот како службен јазик во македонската држава. Ова Решение претставува

⁷ Во оваа смисла, Ѓорѓи Абациев забележува дека бугарскиот јазик бил нивна Ахилова пета (Ристовски 1982: 255).

еден од државотворните акти усвоени на тој исторски македонски втор Илинден. Во работата на јазичните комисии доаѓа до израз фактот дека најважните прашања за литературниот јазик веќе биле недвосмислено изјаснети во претходниот книжевен развиток, како пред војната така и во текот на Народноослободителната борба. Во таа смисла, Б. Конески го нагласува суштествениот факт дека основата на македонскиот литературен јазик ја даваат централните говори и дека врз основа на дотогашната практика било јасно дека фонетскиот принцип ќе се примени при конечното установување на азбуката и на правописот. Но тој укажува и на редица подробности што требало да се разјаснат, како, на пример, кои особености од централните говори треба да се изделат, како и редица прашања поврзани со графијата (Николовска 2017: 3–4).

Конечно, Комисијата за јазик и правопис при Министерството за народна просвета⁸, на своето заседание на 3 мај ја усвојува Резолуцијата по прашањето на македонската азбука, во која се предлага таа да има 31 буква и да се спроведе фонетскиот правопис⁹. На крајот од Резолуцијата се вели: „Комисијата за јазик и правопис ги поднесуе горните своји решенија на Федералната влада на Македонија, за да ги одобри и узакони, како би се дошло до единственост на нашата азбука, што е еден од најважните услови за правилниот развој на нашата писменост и литература.“ (цитирано според Ристески 1988: 448). Истиот ден Владата на ДФ Македонија ја разгледала оваа Резолуција и донела решение со кое се озаконети нејзините заклучоци, а Решението за македонската азбука е објавено во празничниот број на весникот *Нова Македонија* од 5, 6 и 7 мај 1945 г. (Ристески 1988: 188).

⁸ Оваа т.н. Трета јазична комисија, според Стојан Ристески (1988: 186), имала филолошко-претставнички карактер, а во нејзиниот состав влегле: Венко Марковски (поет), Васил Иљоски (директор на гимназија), Мирко Павловски (професор), Блаже Конески (писател), Крум Тошев (шеф на стручните школи), Иван Мазов (уредник на *Млад борец*), Густав Влахов (публицист), Владо Малески (директор на Радио Скопје), Киро Х. Василев (публицист) и капетанот Илија Топаловски (началник на Пропагандното одделение при ГШ на НОВ и ПОМ).

⁹ Притоа се дава појаснување за внесувањето на *s*, за графиските решенија за *ќ* и за *ѝ* (кај кои мекоста се изразува со надредниот знак) и за означувањето на *љ* и на *њ* (со лигатури кај кои *ь* влегува како знак за мекост), како и за тоа дека нема потреба за внесување на посебен знак за темниот глас во примерите каде што *p* има слоготворна функција, а на почетокот на зборот, каде што има поизразен темен призвук пред *p*, се воведува пишување на апостроф (Ристески 1988: 447–448).

Членовите на Комисијата, со исклучок на Иван Мазов, на 2 јуни го разгледале и го утврдиле нацртот за *Македонскиот правопис* и доставиле Резолуција до Владата на ДФМ. Министерството за народна просвета го разгледало предлогот на Комисијата и на 7 јуни 1945 г. го озаконило *Македонскиот правопис* (Ристески 1988: 189). Оваа книшка од дваесетина страници имала огромно значење во процесот на спроведување на стандарднојазичната норма во првите повоени години. Со овие историски решенија, со кои се заокружува процесот на кодификација на македонскиот јазик, всушност, се оживотворуваат и Мисирковите принципи¹⁰ и се покажува нивната научна основаност и издржаност. Одгласите, пак, во тогашната југословенска, европска, но и светска јавност, со мали исклучоци, биле многу позитивни. Македонскиот јазик станува еден од службените јазици во тогашната Југословенска Федерација, а македонските граѓани за првпат добиваат можност слободно и непречено да го користат својот мајчин јазик во сите сфери на општественото живеење. Истовремено, се создаваат услови и за забрзан развој на македонистиката. За македонскиот јазик, кој бил предмет на проучување од значајни имиња во европската славистика и лингвистика и во периодот пред кодификацијата (да ги споменеме само Ватрослав Јагик, Петар Драганов, Карл Хрон, Леонард Мазинг, Ватрослав Облак, Антоан Меје и др.), од тогаш наваму се напишани илјадници страници како од македонски така и од странски лингвисти. Македонскиот, условно, „мал“ јазик, ја претставува својата убавина и лексичкото богатство и преку творештвото на големиот број македонски поети, писатели и драмски автори.

А за тоа дека треба да творат токму на својот мајчин „мал“ јазик, а не на некој друг јазик, немале дилема ниту македонските великани на перото Кочо Рацин и Блаже Конески, иако не еднаш биле прашани за мотивите за таа своја определба. Рацин за тоа ќе каже дека има многу причини, но ги посочува само најосновните:

¹⁰ Тие се наведени на крајот од книгата *За македонскиот правопис*: 1. прилепско-битолското наречје за литературен јазик како централно и подеднакво оддалечено и од српскиот и од бугарскиот јазик, 2. фонетски правопис со писмените знаци употребени во книгата и со мали отстапки на етимологијата, и 3. речничкиот материјал да биде собран од сите македонски наречја (Мисирков 1903: 145). Речиси истите принципи, како што соопштува Б. Конески (1987: 56–57), се изјасниле во текот на работата на Комисијата за јазик и правопис во периодот на мај 1945 г.

„На еден допрва научен јазик зборовите имаат една димензија и една боја, без нијанси. На мајчиниот јазик зборовите се живи нешта, тие имаат едно основно значење и десетина нови значења, со нив јас манипулирам слободно, широко, мајсторски, како што ја мешам слободно калта и од неа правам предмети на мојата грнчарија на кои им давам најразлични облици: зборот има своја музика и неа јас ја познавам, зашто сум ја слушал од мајка ми, од другари, од роднини, од деца, од мајстори, чираци, калфи, од селани, селанки. Тоа е оној збор што не може да се преведе, а да не загуби од својата свежина и од својата јадрост.“ (Миљовски 1987: 148).

Б. Конески, пак, почувствувал потреба и малку поконкретно да се искаже во однос на ова прашање, па неполн месец пред да почине, своите размислувања многу емотивно ги изнесува во прилогот со наслов „Пишувањето на 'мал' јазик“. Во него, меѓу другото, тој вели: „И мене не еднаш ми се обраќале со прашање зошто не пишувам на еден од веќе афирмираните јужнословенски јазици. Во мојата ситуација не беше можна ни помислата за таква преориентација. Зошто? Затоа што за мене едно такво решение би значело интимен пораз. Јас би го доживеал тоа како изневера кон својата генерација, кон своите врстници, понесени од македонската национална идеја. Не еден од моите другари падна како жртва за таа идеја во годините на антифашистичкиот отпор. Загинаа и неколку македонски поети, меѓу нив и нашиот родоначалник, Кочо Рацин. Јас не можев да го покажам нивниот завет.“ (Конески 1993: 9).

Се чини дека нема подобар начин да се заврши ова кусо навраќање и проследување на идеите и на заложбите за оформување на македонскиот стандарден јазик од овие зборови на Б. Конески. Зашто за нас, македонистите, тие се порака дека постојаната грижа за македонскиот стандарден јазик, за неговото негување и афирмирање не треба да се само наша обврска туку многу повеќе наша насушна потреба, исто како што ни е должност никогаш да не забораваме на нашите претходници и на нивните духовни подвизи. Во годината кога го чествуваме големиот јубилеј 80 години од кодификацијата на македонскиот стандарден јазик, ова е уште еден скроман обид да се потсетиме барем на дел од оние имиња кои овој наш „мал“ македонски јазик го направиле толку голем.

Користена литература

- Вардар 1905: „Од наредилницана“, Вардар I, №1, 1-и Септемвриа 1905 год., Наредник-издавач К. П. Мисирков, Одеса, 1–3.
- Велев Илија 2006: „Молићвеникои на Димитрија Миладинов“, Низ времинои на традицијата (книжевно-историски поједи), Дијало, Скопје, 247–259.
- Димитровски Тодор 1983: „Јордан Хаџи Константинов-Џинот и јазикот на Македонците (говорен и писмен)“, Прилози на МАНУ VIII, 1–2, Одделение за лингвистика и литературна наука, Скопје, 45–65.
- Димитровски Тодор 2000, „Руските партиципи и герунди во јазикот на К. Миладинов“, Подвиои на Миладиновци (јазично и книжевноисториски прилози), Матица македонска, Скопје, 129–158.
- Документи 1981: Темко Попов, „Којје крив“, Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, том први, Од населувањето на Словениите во Македонија до крајот на Првата светска војна, Универзитет „Кирил и Методиј“, Факултет за филозофско-историски науки, Скопје, 283–287.
- Конески Блаже 1959: „Дејноста на Партенија Зографски“, Кон македонската преродба: Македонските учебници од 19 век, второ издание, Институт за национална историја, Скопје, 26–43.
- Конески Блаже 1986: Македонскиот XIX век: Јазични и книжевно-историски прилози, Култура, Скопје.
- Конески Блаже 1987: Граматика на македонскиот литературен јазик, Култура, Скопје.
- Конески Блаже 1991: „Григор Прличев“, Григор Прличев, Избор, приредил Томе Саздов, Мисла, Скопје, 207–219.
- Конески Блаже 1993: „Пишувањето на ‘мал‘ јазик“, Нова Македонија, ЛИК VII, 245, Скопје, 17.11.1993, 9.
- Конески Блаже 2021, „Развитокот на македонската азбука и правопис“, Додаток кон Историската фонологија на македонскиот јазик. Целокупни дела на Блаже Конески, том IX, редакција Катица Кулавакова, приредил Људмил Спасов, МАНУ, Скопје, 425–432.

- Корубин Благоја 1994: *Македонски истјориосоциолнївистички теми*, Матица македонска, Скопје.
- Миљовски Кирил 1987, „Со Кочо за македонскиот јазик, нација, историја“, Кочо Солев Рацин, *Избрани дела, Секавања на современициите*, Наша книга, Скопје, 147–155.
- Мисирковъ К. П. 1903: *За македонцкиите работи*, Печатница на „Либералний Клубъ“, София.
- Митрев Димитар 1987: „Првото среќавање со ’Бели мугри‘“, Кочо Солев Рацин, *Избрани дела, Секавања на современициите*, Наша книга, Скопје, 158–162.
- Николовска Виолета 2017: „Б. Конески – кодификатор на македонскиот стандарден јазик“, *Зборник на трудови, Меѓународна научна конференција „Климентовото дело“*, Штип, 1–12, https://www.academia.edu/81446823/Б_Конески_кодификатор_на_македонскиот_стандарден_јазик (пристапено на: 15.12.2025).
- Пандев Димитар 1994: „Прличев како филолог“, *Крајка славјанска граматика/Крајка словенска грамајика*, приредиле Димитар Пандев и Драги Стефанија, Радио Охрид, Охрид, 57–63.
- Пандев Димитар, Димоски Славе Ѓорго 2023: *Охридскиот XIX век*, Општина Охрид, Охрид.
- Петковска Благица 1996, *Јазичниите поједи на Парјениј Зографски и јазикот на неговите текстови*, Здружение пријатели на Галичник „Ѓорѓи Пулевски“, Скопје.
- Поленакоски Харалампие 1989: „Преродбеникот Партенија Зографски“, *Избрани дела*, 4, *Во екој на народното будење*, Македонска книга, Скопје, 5–28.
- Ристески Стојан 1988: *Создавањето на современиот македонски литературен јазик*, НИО „Студентски збор“, Скопје.
- Ристовска-Јосифовска Билјана 2008: *Ѓорѓија М. Пулевски: револуционер и културно-национален деец*, Селектор, Скопје.
- Ристовски Блаже 1978: *Димитрија Чувовски: (1878-1940) и македонското научно-литературно друштво во Пејроград: прилози кон истражувањето на македонско-руските врски и развојот на македонската национална мисла*, т. 1 и 2, Култура, Скопје.
- Ристовски Д-р Блаже 1982: „Македонскиот литературен кружок во Софија“, *Пројави и профили од македонската литература*, историја, 1, НИО „Студентски збор“, Скопје, 246–258.

- Ристовски Блаже 1996: „Ѓорѓија М. Пулевски: меѓник во нашата културно-национална историја“, *Свечен собир по повод стогодишнината од смртта на Ѓорѓија М. Пулевски, одржан на 14.VI 1995*, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 5–27.
- Ристовски Блаже 2005: „Сто години ’За македонските работи‘“, *Делото на Крсте Мисирков, Зборник од Меѓународниот научен собир по повод стогодишнината од излегувањето на книгата За македонските работи одржан во Скопје на 27–29 ноември 2003 година*, Том I, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 37–49.
- Спространовъ Е., 1896: „По възражданъето на градъ Охридъ“, *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*, книга XIII, София, 621–681.
- Стаматоски Трајко 1986: *Борба за македонски литературен јазик*, Мисла, Скопје.
- Стаматоски Трајко 1998: „Обидот на ’Лоза‘ да гради македонски јазичен стандард“, *Континуитетот на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Скопје, 69–84.

КУЛТУРНИОТ ИДЕНТИТЕТ ВО ДЕЛОТО НА МИСИРКОВ Мисирков во светлината на модерните европски идеи —

Во доменот на актуелните **културолошки проучувања**, се подвлекува конституитивното значење на категоријата „културно паметење“, во процесот на артикулација на политичката самосвест на една нација. Вниманието при тоа е насочено кон фактот, дека културното паметење не се состои само од механички натрупани артефакти, туку од една промислена селекција, или, уште попрецизно „политика на паметењето“:

„Културолошко паметење“ е клучно во создавањето на идентитетот. Тоа не значи само музеи, книги и споменици. Културното паметење е политика“ (Ерик Клуитенберг, 1999).

Уделот (улогата) на културното паметење, посебно е забележителен токму во услови на негово долготрајно нарушување. Токму отсуството на таква една „политика“ на културно паметење кај Македонците, на почетокот на 20 век го воочува Мисирков, кога, со негодување, укажува на синдромот **на македонскиот самозабрав**. Тоа е вооедно и еден значаен културно-историски парадокс, поврзан со Македонците како втемелувачи на словенската писменост и религија:

„Порано ние први се просветивме со христијанството и писмото, а другите Словени после нас и набрзина... сега ние останавме назад... не затоа што немаме (традиција), туку го забораваме своето, изучувајќи го туѓото“.

Политиката на културното паметење, по однос на самиот Мисирков, според моето мислење, денес, треба да ги земе предвид и да ги истакне токму оние елементи од неговото дело, кои и повеќе од 100 години по неговата премиерна објава, остануваат неначнати од времето и притоа се наоѓаат во релевантен дослук со современоста. Тоа значи, дека во нашиот аналитички приод кон делото на Мисирков, првенствено, треба да ја следиме херменевтичката **перспектива на сегашноста**, обидувајќи се да ги подвлечеме токму интерферентните точки на содејство меѓу погледите на Мисирков и ставовите на модерната културна теорија.

Како знаменит, а во тоа време, и редок, експонент на нашата интелигенција¹, Мисирков го поддржува и настојува да го афирмира токму **културалистичкиот концепт** на нација. Според Мисирков, (како и останатите приврзаници на овој период), во процесот на градењето на нацијата, првенствено значење здобива токму културниот развој и неговите основни параметри, како литературата и науката.

„Културата на еден народ се мери според степенот на развојот на науката и литературата и според нив народите се делат на културни и некултурни; културните народи владеат, а некултурните владеат“.

Од аспект на модерната политичка филозофија, Мисирков би го вброиле меѓу застапниците на **конструктивистичкиот период** – според кои, нацијата не е механичка претпоставка на самозададено и загарантирано заедништво (врз основа на простиот идиом на „крвта и почвата“), туку, е макотрпен резултат на програмски артикулирано, културно единство и проектуална творба, која себеси постојано (треба да) се доградува и потврдува.

Мисирков притоа се осврнува на неколку дистинктивни параметри², што ја изделуваат една национална заедница, како посебна од останатите: тоа се менталитетот, верата, јазикот и името: „Заедничката радост и жалост, заедничките преданија и обичаи нè прават сите нас една целина, еден народ. Ако ги преминеме границите на Македонија, ќе осетиме одеднаш дека дува **друг ветар**, дека таму сме само неканети гости“ (1974: 94).

¹Интересно е да се проследи за нас овде значајната дистинкција, што се прави помеѓу категориите интелектуалци и интелигенција, во текстот на Предраг Крстиќ („Исток-Запад: интелектуалне резиденције“, изложени во списанието: „Северен Бункер“, Кикинда, јули 2003). Интелигенција е руски поим, што означува група култивирани луѓе наспроти масата необразовани и варварската власт. Од друга страна, зборот интелектуалци, како француски поим, укажува на помалку брутално изразени спротивности, во услови на постоење поголем број културни дејци во општествената сфера. Слична на оваа е разликата меѓу интелектуалците (како слој на критички настроени специјалисти), на која се осврнува Јован Корубин. Од друга страна, британскиот теоретичар Тери Иглтон прави разлика меѓу „академец“ (стручно образован, кабинетски самодоволен експерт) и „интелектуалецот“ (витално заинтересиран медијатор на идеи, но далеку од или над атарот на „кабинетот“).

²Колку за споредба, со актуелните состојби во оваа сфера, да наведеме, дека меѓу значајните одлики на етичноста, според теоријата на А. Д. Смит, се вбројуваат: митот за заедничките предци; заедничкото историско паметење; името на дадената заедница; поврзаноста со една територија; чувството за солидарност.

Сосема во духот на современата културна теорија, Мисирков, како неопходна основа за воспоставување комуникација (а тоа може да се види и од погорниот извадок), ја посочува токму **„заедницата на искуства“**. Метафоричната определба „друг ветар“, всушност, оди многу подалеку од една вообичаена, исклучиво метеоролошка референца – со нејзина помош, Мисирков сака да ги упати своите сонародници токму на нивната идентитетна блискост и „одомаќеност“ во рамките на својот национален колектив; а, пак, сите останати, од друга страна, недвосмислено сака да ги потсети на мошне важната „метеоролошка“ разлика и нужната диференцијација, што треба да ја прават помеѓу нив и Македонците.

Мисирков се осврнува и на националното **име**, како една од алатките на посакуваната национална идентификација и диференцијација!

„Значи, името на еден човек не е толку важно за самиот него, колку за другите. Исто така, еден народ може долго време да биде без народно име, ако во близина нема друг народ, од кога треба да се разликува. Соседните народи еден кон друг се јавуваат како кумови“ (1974: 111).

Сосема правилно, проблемот на националниот идентитет, Мисирков го ситуира во рамките на денес владејачкиот **диференцијалистичкиот модел**, кој ја легитимира „разликата“ или „разликотвореноста“ на еден ентитет како решавачки аргумент во прилог на (признавањето на) неговиот идентитет.

И со тоа, макар и од временска дистанца на 100 години, Мисирков соопштува нешто, што и за нас, денес, останува многу актуелно: а се однесува на Грција и нерешениот „ономастички“ проблем, што таа, како Дамоклов меч, го надвиснува над Македонија повеќе од една деценија наназад.

И интересот и грижата за **јазикот**, што, од друга страна, го пројавува Мисирков, треба да се вреднува како составен дел од неговите севкупни, програмски заложби за афирмирање на македонската како одделна нација, врз основа на јазикот, како непореклив маркер на националната, и лингвистички потврдена, автономија³.

„Значи ако еден народ се откаже од својот јазик, тоа значи да се откаже и од самиот себеси и своите интереси: да престане да гледа на себе **со свои очи**, да суди за себе и за другите со **свој ум**. Колку

³ Повторно, една споредба со современата теорија: каде токму јазикот се смета за клучната од повеќето разлики, што го создава токму чувството на туѓост (за ова, в. Стојковиќ 2002: 77).

почесто еден народ го менува својот јазик, толку е поопасна и почаста неговата положба“ (1974: 136).

Со оглед на вака формулираниот приод кон јазикот како септилен („со свои очи“) медиум, но и како херменевтички („со свој ум“) гарант на дадената национална епистемологија, Мисирков ја засега од денешен аспект исклучително важната компонента на автономната национална себеперцепција (имагологија).

Во современите теориски расправи, фундаирањето на националната идеја се осознава не само како објективен факт, туку и како консеквентен (авто)**имаголошки процес**, степенесто градење и наративно култивирање на претставата, што една заедница ја има за себе, најчесто пласирајќи ја преку заложбите на својата национална елита. Отаде, на првото рамниште од националната себе-идентификација, најважно е да се проникне во диференцијалните (разликовните) определби на дадениот етнос, по однос на другите, помалку или повеќе слични, заедници (и т.н. „припишаните сличности“). Примерот со „**припишаните сличности**“ меѓу народите на Бугарија и Македонија, во тој поглед, е можеби најдолготраен и, воедно, мошне убедлив и илустративен. А, со истиот проблем, да не се забравиме, се занимавал и самиот Мисирков.

Токму во оние историски драматични околности, кога државата сè уште го нема потребниот капацитет, своја територија или друг системски апарат за осигурување на националниот идентитет, тогаш, културното водство на **интелигенцијата** (како национална елита), има суштествено значење за неговото потврдување. „Улогата на интелигенцијата“ – како што посочува Јережи Шацки – „останува особено важна во услови на отсуство на национална држава“. А токму, нашиот дијаспорично активен деец и мислител Мисирков за сето време се наоѓал во таа и таква (крајно сериозна и одговорна) улога и неа самопрегорно ја живеел.

Според своите, не само теориски, туку и егзистенцијално потврдени заложби, Мисирков би го вброиле меѓу современите, критички ориентирани интелектуалци, кои сметаат, дека интелектуалецот не може да си го дозволи тој луксуз да биде задоволен ниту од себеси, ниту пак, од постигнатото; бидејќи интелектуалецот се дефинира себеси преку перманентноста на неговиот интелектуален ангажман, а токму самокритичноста претставува клуч на самата негова интелектуална продуктивност.

Мисирков е знаменит припадник и претставник на нашата **дијаспорична интелигенција**. Овој, засега саморазбирлив, факт, заслужува многу повеќе (аналитичко) внимание, доколку ги земеме предвид, денес актуелните теориски проучувања на егзилот и дијаспоричноста, како и можноста од нивна аналитичка примена, врз феномените од македонската културна историја.

Значителен број наши интелектуалци во минатото (но, за жал, исто така, и денес), се соочиле со еден ултимативен факт, пресуден за одвивање на нивната (егзистенцијална, како и творечка) судбина: миграцијата, егзилот, прогонот⁴. Најголем број од нашите интелектуалци, чие дело за иднината на Македонија има пресудно значење, а не по сопствен избор, биле принудени да дејствуваат во странство, во бездруго неудобни и ризикантни околности, кои сепак, **фатално** се одразувале врз нивното здравје и неголемиот животен век.

Во текот на своето школување, подолготраен престој и успешна работа во другите културни средини, понекогаш (толку како Мисирков) изложени и на **повеќекратни миграциони искуства** и не помали адаптациони стресови, сите тие, без исклучок, во полна мера, ја живеат егзистенцијалната драматика на раселеноста, културното (и јазично) пресадување, перманентната селидба и чувство на привременост. Во таа смисла, за искуството на Мисирков впечатливо сведочи еден фрагмент од најновата историска драма на Јордан Плевнеш (посветена токму на овој наш, повеќекратно раселуван великан): „**Цел живот бев протеруван, зашто и Македонија беше протерана самата од себеси**“ (Плевнеш, 2003: 48).

Секојпат чувствувајќи половична припадност и срастеност со туѓата средина, во која, по сила на приликите го менуваат поголемиот (или, целиот) дел од својот живот – овие дијаспорични интелектуалци **бескомпромисно** се однесуваат кон себе и својата граѓанска удобност (лежерност), вистински обземени од копнежот (потрагата) по нивната вистинска татковина⁵, чиешто политичко воспоставување, за жал, тие никогаш не ќе можат да го **доживеат**.

⁴ Да потсетиме на укажувањата на Иван Катарциев: „Токму пред Балканските војни и Првата светска војна, клучни настани што ќе решат за судбината на македонскиот народ, национално ослободителното движење беше потиснато и тоа може да се изрази **само надвор од Македонија** и Балканот, во Русија, како што правеше групата околу Мисирков“ (в. Зборник „The National Idea...“ 2002: 188).
⁵ Мошне инструктивна, од аспект на македонската, историска и национална „несослушаност“ или премолчаност, како и поттикнувачка расправа за „субалтерноста“ која ги следи онеправданите групи/заедници, може да се најде во наведеното дело на Г. Спивак.

Мисирков се стекнал и со едно, значајно за понатамошниот развој на неговите погледи „империјално искуство“ – поточно живот, во рамките на Отоманската Империја. Тој е свесен за некои (империјални) релации, кои сè до денес и за нас (иако со поинаков номинален предзнак), претставуваат конституитивен дел од затекнатата реалност (и неминованост). Меѓу нив, секако, спаѓа и непопрекливата политичка асиметрија помеѓу центарот и периферијата.

Умесно одбраниот наслов, на тогаш актуелното списание на македонската дијаспорична интелигенција, „**Македонски глас**“, иако интуитивно, наоѓа свои натамошни епистемолошки референци одгласи) и во полна мера, им соодветствува на денес актуелните, теориски категории од доменот на т.н. постколонијална критика, како што е **субалтерноста**⁶. Таа означува состојба на несослушаност од моќниците и исклученост од социо-економските ресурси, која се врзува за историското искуство на долготрајно угнетените, пробени (или, колонизирани) држави, народи и заедници. И денес, како и тогаш, основен останува токму проблемот – како да се допре до (увото, но и разумот на) другиот, како да се биде чуен, но и соодветно разбран; како да се пријде до линиите на мобилност (напредок) во општеството.

За разлика од своите (но, и некои и од нашите) современици, Мисирков, сепак, не е убеден, дека насилството создава „идентитет“ – и дека гласот на оружјето треба да му биде гарант на (непризнаениот) идентитет на народот. Токму обратно, за разлика од еднократната револуционерна мисија (проследена со многу кржави и други жртви), културната мисија е онаа, што останува да трае како сестрана, изискателна и – доживотна заложба.

Во промислувањето на македонската како нација во создавање, тој ѝ дава предност на широко хуманистичка визија, односно, на градителската и просветителската димензија на културата – наместо на примитивниот „говор“ и разорниот учинок на оружјето. Со оглед на тоа, тој остро го суди штотуку завршеното **Илинденско востание** и решително ја подвлече аксиолошката супериорност на културата, по однос на проблематичните дострели на вооружената револуција.

Проектуално определен за иднината, Мисирков одбиваше да биде заложник на, инаку вообичаената за Балканот, фиксација за

⁶ Затоа може да се каже, дека Мисирков останува резервиран токму кон т.н. „виолентна фаза“, во решавањето на македонското прашање, како и за неа имплицитно промовирање херои и маченици (од редот на „виолентните“).

минатото. Наместо да биде раководен (ограничен) исклучиво од обѕирот спрема историјата, наместо „култот кон урнатините“ (В. Бењамин) или очекуваната (кога е Балканот во прашање) апологија кон минатото по секоја цена, Мисирков критички го пре-вреднува и пре-осмисли истото тоа минато и неговиот судбоносен учинок врз иднината. Мисирков спроведе едно значајно „преопишување на заповедта на минатото“ (Р. Роти) – за да се достигне неговата „трансформативност“ (наместо вообичаената, **балканска фатализација**).

Но, Мисирков го откриваме и како соучесник (соговорник) на современите културолошки преокупации: сосредочени имено врз проблематиката и политиката на идентитетот, што за него, како „втемелувач на македонците“ како идентитетни работи, играше посебна важност. Во тој контекст денес секако спаѓаат и „актуелните **„конфликти на идентитетот“**“, кои подолго време ја живеат својата крвава реализација на Балканот, особено длабоко засекувајќи ја македонската национална легитимизација.

„Во една куќа, таткото е од една националност, едниот син од друга, другиот од трета националност...“

Така, се поентира фаталниот учинок на намерно произведената конфузија на балканските идентитети во самоопределбата на македонскиот идентитет; исклучителната сила на манипулативно зацртаните обрасци на разнолична/осцилирачка припадност кај Македонците, а кои трауматично го засекуваат (а, со тоа, и загрозуваат, дури и) самото семејно единство.

Тоа особено се однесува на манипулативно произведените и програмски нагласени „припишани сличности“ на Македонците со соседните нации, а чија нескриена цел отсекогаш била и останува – токму оспорувањето на македонската национална самобитност. Но, токму оваа постојана борба меѓу два (или, дури и повеќе) ривалски идентитети, е суштествена одлика имено на погоре спомнатите „субалтерни идентитети“, а македонскиот дефинитивно се вбројува меѓу таквиот вид идентитети.

Отаде, и Мисирковата, тогаш нескриена загриженост/анксиозност, пред претстојната, фатална **поделба на Македонија** – за жал, сè уште бележи свои резонанси во актуелната политичка ситуација на Македонија. И ние денес, соочени со најновите информации и тензии, предочени од страна на медиумите, сè почесто, се затекнуваме себеси во истата (Мисиркова) запрашаност и неиз-

весност, околу некое ново (можно) „умножување“, фрагментација, парцелизација на нашата, веќе и онака, многукратно парчосана, балканска и македонска реалност, под премолчаниот благослов на Големите сили, т.н. меѓународна заедница.

*

Да заклучиме:

Повеќе од 100 години по своето прво објавување, делото на Крсте Петков Мисирков, на зачудувачки начин останува во дослук во современоста.

Како застапник на една, автономно зацртана **национална епистемологија** (настојувањето на „свое македонско гледиште за нашата народност“) и таква политичка филозофија, која е втемелена врз принципот на ненасилството, Мисирков дефинитивно ѝ припаѓа на иднината. Во својата трогателна потрага по татковина⁷, без оглед на сите несполуки во кои се нашол, Мисирков бил и останал доследен, но пред сè – **проективно насочен**.

Мисирков е приврзаник на една, не толку вообичаена, иако модерна концепција на идентитетот, која го протежира ненасилството. Тоа е стилот на жаргонот на новата политичка филозофија, наклонета кон реконцилијарен и консензуален модел за разрешувањето на конфликтите.

Мисирков е приврзаник на една, не толку вообичаена, иако модерна концепција на идентитетот, која го протежира **ненасилството**. Тоа е стилот и жаргонот на новата, политичка филозофија, наклонета кон еден реконцилијарен и консензуален модел за разрешувањето на конфликтите. Мисирков останува приврзаник на **космополитски пристап** кон други нации (заемната отвореност и соработка врз рамноправна основа), а што, исто така, се беше потврдил, многу подоцна, во нашата актуелна политичка практика во деведесеттите години, обележани со мудро промовирање на т.н. „политика на еквилибрирање“.

Неговата зачудувачка зрелост и подготвеност за осмислување на стратешките насоки на македонската национална еписте-

⁷ Или, како што, во предговорот од „За македонските работи“ (1974), Б. Конески ја нарекува „барање на татковина“. Имајќи ги предвид ваквите и слични историски несполуки, Б. Стојковиќ пишува за книжевните ликови на Црњански, кои „татковината ја наоѓаат во туѓина. Тука е можеби место да се спомене и дистинкцијата помеѓу „идеолошката“ и „личната“ татковина, изнесена во еден личен разговор на оваа тема со колежката д-р Јоланта Сујецка од Полска.

мологија, од него прават вистински експонент на **европскиот дух** на толеранцијата и соработка, која се потврдува особено денес, во времето на сè посилно присутната **евро-реторика**.

Без оглед на некои од актуелните страхувања пред „конфликтите на идентитетот“, кои натаму ѝ се закануваат на Македонија, нашата национална вокација неприкосновено нè упатува на она исто ниво на визионерство и стоицизам, што толку убедливо и самопрегорно го проникнуваше нашиот Мисирков, во духот на неговите созвучја со актуелната ситуација, со оглед, особено, на акцентот, ставен врз компонентата на културниот идентитет, се чини, доволно убедливо ја аргументира и потврдува неговата, високо антиципативна вредност.

Литература

На кирилица

Крсте Петков Мисирков (1974): *За македонскиите работи*, Институт за македонски јазик, Скопје <https://www.strumski.com/books/Za%20Makedonckite%20raboti.pdf>

Јордан Плевнеш (2003): *Последниот ден на Мисирков*, драма, Култура, Скопје

Бранко Саркаџац (2001): *Македонски каџахрезис*, 359*, Скопје

Гајатри Ч. Спивак (2003): *Психоколонијална кријшка*, Темплум, Скопје

Бранимир Стојковиќ (2002): Идентитетот како детерминанта на културните права, во: *Културни политики-разлика во себе*, Темплум, Скопје

Елизабета Шелева (2002): Ре-локација на националното, *Културен живот*, Скопје, бр. 2–3

Елизабета Шелева (2003): Балканот како нулти степен на Европа, *Марина*, Скопје, бр. 3

На латиница

Eric Kluitenberg (2001): *The Politics of Cultural Memory*, Agosto Foundation, Prague <https://agosto-foundation.org/eric-kluitenberg-the-politics-of-cultural-memory>

Jerzy Szacki (2002): *A Polemic with cultural conception of nations, The National Idea As A Research Problem*, ed. Jolanta Sujeczka, The Polish Academy of Sciences, Warsaw

проф. д-р Димитар Пандев
Филолошки факултет „Блаже Конески“ при УКИМ во Скопје
d.pandev@flf.ukim.edu.mk

КНИЖЕВНИ ОМАЖИ ЗА КОДИФИКАТОРИТЕ (на македонската азбука и правопис што го решија прашањето за македонскиот литературен јазик)

Ова мое предавање ќе го започнам со една позната реченица во литературата и уметноста, кога започнува со: Овој пат нема да ви зборувам за... кодификацијата на македонскиот јазик.

Вие имавте такво предавање на почетокот на Семинаров, предавање на таква тема одржав пред 10 години по повод 70 години од јубилејот и тоа е објавено во предавањата на Семинарот. Во 1985 година предавање на иста тема одржа професорот Блаже Конески, во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, по повод 40 години од усвојувањето на правописот на македонскиот јазик.

Македонската азбука е официјализирана со поднесената Резолуција за азбука и правопис од членовите на Комисијата, па кога ја имаме предвид таа резолуција со којашто се дава македонската азбука, убаво е да се споменат имињата на потписниците, по оној ред по којшто се наведени во самата Резолуција. Прво е потпишан Венко Маркоски, а по него следат: Васил Иљоски, Киро Хаџи-Василев, Блаже Конески, Крум Тошев, Мирко Павловски, Владо Малевски, Илија Топаловски. Станува збор за Резолуцијата од јуни месец, односно 7 јуни 1945 г., со што се заокружува сиот тој процес на кодификација на македонскиот јазик, а токму во Комисијата што учествувала во работата, завршена на 3 мај се наоѓа името на Иван Мазов. Се разбира, во сета таа акција што започнала од декември '44 г., веднаш по ослободувањето на Скопје, па сè до јуни '45 г., голем број значајни имиња од нашата тогашна наука и нашата тогашна просвета биле вклучени во овој процес.

Особено е значајно нивното портфолио во нивно време. Ако тргнеме со ред, според имињата на потписниците, Венко Марковски во сите документи фигурира како поет и секако, треба да имаме предвид дека во тоа време, тој е најистакнатиот поет во Македонија, имајќи предвид дека неговите први стихозбирки излегуваат пред Втората светска војна, а во текот на војната, особено во овој

период за време на кодификацијата, тој е мошне активен како поет и учествува на голем број поетски митинзи на коишто рецитира своја поезија. Васил Иљоски, што нам ни е познат како драмски автор, во ова време ја има функцијата директор на гимназија, што значи бил вклучен во образовниот систем. Киро Хаџи-Василев е публицист, тој е еден од главните уредници на весникот „Нова Македонија“, на весникот „Млад борец“, тоа се оние први весници што започнале да излегуваат кај нас, уште во Горно Врановци, и секако, развил една плодна публицистичка дејност, токму во овој период, што значи активно се бавел со публицистика, и не е мал бројот на неговите текстови во овој период, објавувани меѓу другото и како воведни зборови во весникот „Нова Македонија“. Блаже Конески фигурира во овие документи како лектор, но и како писател, иако и тој развива една богата, научна дејност, токму во овој период на кодификацијата на македонскиот јазик. Крум Тошев е шеф на стручните училишта, неговата професорска активност, исто како и професорската активност на Мирко Павловски, член на оваа комисија, започнала и пред војната низ повеќе градови на тогашна Југославија, а по војната, Крум Тошев ја има оваа функција на шеф на стручните училишта. Секако, треба да истакнеме дека стручните училишта во оваа прва повоена година кога уште се водат воени дејствија на територијата не само на Југославија туку и на Европа дека овие стручни школи имале особено значење за развојот на идната македонска држава. Владо Малески веќе е директор на Радио Скопје, коешто ја почнала својата активност и особено се залага за правојорот и дава значаен придонес и во литературата. Се разбира, тука доаѓаат и Густав Влахов со една импозантна биографија и боречка биографија на повеќе фронтови, но и публицистичка, што е особено значајно за неговото учество во оваа комисија, имајќи предвид дека Густав Влахов е и син на Димитар Влахов, при што секако не треба да ги пренебрегнеме и претходните заслуги на Димитар Влахов за официјализација на македонскиот јазик, токму преку неговите контакти со руските лингвисти, како што биле Бенштејн и Державин. Во оваа комисија свое место има и Илија Топаловски, по чин капетан, инаку, началник на пропагандното одделение, при генералниот штаб на НОВ и ПОМ којшто е политички наставник, исто како што во тоа политичко образование, во тоа време бил вклучен и Густав Влахов. Станува збор за време на просвета преку образование и публицистика и во

овој период се развиваат основните форми на образование, а тоа се работничките универзитети, како и воспоставувањето на образовниот систем. Во издигнувањето на работничките универзитети, особена заслуга има и Блаже Конески, кој држи повеќе предавања од областа на македонскиот јазик на повеќе места во Македонија, а во рамките на образовниот систем значајна е улогата на Крум Тошев, Васил Иљоски и Мирко Павловски, со што можеме и овој збор „портфолио“ едноставно да го истакнеме и на нивното заедништво, нивната заедничка колективна акција и во рамките на Комисијата што ја донела Резолуцијата, но и надвор во другите дејности. Од друга страна, треба да ги имаме предвид и публицистите, тоа е време на подем на публицистиката преку определени нови форми, дотогаш непознати на македонскиот јазик, а тоа се весниците и списанијата коишто излегуваат во голем број примероци, и тука уште еднаш ќе ја повториме заслугата на Киро Хаџи-Василев, Густав Влахов, но тука се и Блаже Конески и Владо Малески, пред сè Блаже Конески и еден од основачите на ОСТЕН, а своја улога тука имал и Иван Мазов. Нивните меѓусебни контакти датираат уште од Горно Врановци, а тоа се контактите меѓу Киро Хаџи-Василев, Владо Малески, Илија Топалоски и Конески. Секако сè се тоа прашања коишто обезбедуваат соодветни квалификации за една ваква дејност, за една ваква културна акција во којашто се вклучиле членовите на Комисијата за азбука и правопис.

Очигледно, нивната дејност и ангажман во тогашното македонско општество, не се сведе само на чинот на кодификацијата, туку се прошири и преку нивните лични институционални заложби за подем на македонскиот литературен јазик. Па, Мисирковски кажано, тие за кратко време направија многу за македонскиот јазик тогаш, во тоа т.н. ударничко, но и турбулентно време

Надоврзувајќе се на тоа што го направивме за македонскиот јазик во пресудната 1945 г., овој пат ќе ви зборувам за доследноста на потписниците на Резолуцијата за јазик и правопис кон својот потпис. Всушност, кон сето она што го направија да стане дејствена Резолуцијата, т. е. да профункционира македонскиот јазик низ сите функционални стилови.

Која е мојата почетна мисла? Ја преземам од Мисирков и тоа е завршната мисла вклопена во книгата „Окружението на Мисирков“ што ја промовиравме пред два дена. Мисирков 1903 година вели, „Није сега со брзина к’е требит да разработиме нашијот ли-

тературен јазик, да устоноиме нашиот правопис и да создадиме една наша литература, која ќе одговарат на сите наши нужди“. На оваа почетна мисла на Мисирков за забрзан развој на јазикот и литературата може долго да зборуваме, како што се зборувало многу и во времето на Мисирков и особено по Втората светска војна кај нас, теорија на којашто особено внимание ѝ посвети професорот Милан Ѓурчинов, но и Луан Старова и Гане Тодоровски.

Сега само сакам да истакнам дека по кодификацијата на македонскиот јазик и правопис во 1945 година, навистина уследи забрзаниот развој на македонската литература. За дел од тој развој ќе зборуваме и вечер на промоцијата на книгата на Ала Шешкен, што значи дека некои елементи, ќе го употребаам тој збор, од ова предавање, едноставно ќе ги префрлам во таа промоција.

Најпрво да се задржиме врз зборот „омаж“, што на сите ви е познат. Јас прв пат го чув од професорот Влада Урошевиќ некаде пред 50 години. Тој всушност често го користи овој збор, по него го прифатија повеќемина, денес ретко кој го користи, впрочем како и други зборови своевременно прифатени од францускиот јазик и култура. Дури и на интернет пишува дека во денешно време со развојот на интернетот омажот и не е така неопходен. Јас само ќе го истакнам она што нас нè интересира: Омажот претставува искажување почит преку дело што упатува на претходно дело. Во литературата пишува, тоа не е ни плагијат, не е ни стилизација. Иако оваа мисла за стилизација, можеме да ја поврземе и со мислата актуализација, бидејќи освежуваме нешто што е заборавено. Јас можам слободно да истакнам дека делото на повеќето од кодификаторите, кај нас е речиси заборавено, со мали исклучоци, а она што не е заборавено, всушност е актуализирано, како што е тоа случај со делото на Блаже Конески.

Мојата основна теза би била: омажот како изложба преку зборови и слики, а тоа значи, – ќе дадам само еден пример од моето предавање, еден од кодификаторите, Иван Мазов, има објавено над 3.000 театарски критики во весникот „Нова Македонија“. Некој се погрижил своевременно сите тие критики да ги исече и да ги собере во одделни книги, па сега можеме да замислиме една, би можеле да речеме и виртуелна претстава, 3.000 исечоци, како се поставени овдека, на паноа – на изложба! Исто како што можеме да кажеме дека собраните дела на Блаже Конески, што вие ги имате и како електронско издание на сајтот на МАНУ, се 12 плус една книга,

значи 13, кога велам плус една книга, во неа треба е собрано она што не е објавено во претходните 12 (плус библиографија), и јас ќе речам, но и тоа не е сè, бидејќи тие што собирале, сепак по нешто испуштиле, особено текстови што се особено значајни за развојот на нормата на македонскиот јазик и стилот на Конески, текстови пишувани „на брза рака“ и објавувани во весници, пред сè, во првите броеви на сатиричното списание „Остен“, како и во весникот „Нова Македонија“.

И која е мојата завршна мисла? – Делата на кодификаторите како конечен, односно затворен корпус што може да се анализира од сите аспекти, од јазичен, од книжевен, се разбира, и од општествен и така натаму. И, се разбира, тука можеме да зборуваме за местото и улогата на книжевните и публицистичките дела на кодификаторите во развојот на македонската литература.

Во таа смисла, моето предавање е на фонот на трактатот „О писменех“, посветен на делото на Кирил и Методиј, значи кодификатори на старословенскиот јазик (јазикот словенски), а во тој трактат пишува „Уште се живи оние што ги виделе првоучителите“, значи, лично ги виделе Кирил и Методиј во времето кога е напишано „О писменех“, а јас велам: „уште се живи оние што ги видоа кодификаторите“, во прв ред тука спаѓам и јас, и се разбира она што е сега уште поважно, како второ: уште се живи оние што ги читаа своевремено нивните книжевни дела како нови книги, значи станува збор за време во коешто просто се очекувало книгата да излезе од печатница, а книгите се печатени во голем број тираж, обично 3.000 до 20.000 примероци. Добар дел од книгите на кодификаторите биле лектира, сега ќе го спомнам и Владо Малески, претпочитана литература, значи што сите ја читале, особено била значајна нивната публицистика, ќе го спомнам тука Иван Мазов, мемоаристика, повторно ќе го спомнам и Конески, но и речиси сите, особено Густав Влахов, којшто прво ги објавил мемоарите на својот татко Димитар Влахов, кој исто бил вклучен во кодификацијата, а потоа објавил и свои мемоари и така натаму. Станува збор за генерации читатели што растеа врз нивното творештво, врз делата на кодификаторите.

Ова мое предавање е всушност на фонот на јубилејните одбележувања, па по повод 5 години од јубилејот, значи од Резолуцијата, Блаже Конески ќе напише „Во комисијата што ја донесоа резолуцијата, покрај филолози влегоа и неколку млади писатели

и публицисти што ја почнаа својата книжевна дејност во партизанските редови“. Од членовите на комисијата тоа се: Киро Хаџи Василев, Илија Топаловски, Владо Малески, Густав Влахов и Иван Мазов. Иако се разбира тука влегуваат и постарите, како Васил Иљоски, а особено треба да го споменеме најборбениот, којшто не е вклучен во комисијата, но веќе е активно вклучен во оформувањето на македонскиот јазик и во јубилејот по повод пет години, а тоа е Ацо Шопов. Конески, по пет години од кодификацијата, исто ќе каже, „Така дојде уште посилно до израз врската на она што се создаваше на јазичното поле пред ослободувањето во партизанскиот печат со она што требаше да се изгради во извојуваната национална слобода“. Сега треба да истакнеме дека тој печат бил особено плоден и богат, носел антифашистички карактер. И според една моја компаративна анализа, антифашистичкиот карактер најмногу доаѓа до израз во македонскиот партизански печат, од повеќе причини, ако имаме предвид дека во Македонија бил минимален оној печат што се однесува на фашистичките, би рекле, соработници или колаборационисти, дел од тој печат во Македонија излегува дури по ослободувањето, но за тоа пишува и Конески, и тоа е тема што секако си заслужува свое одделно внимание. Јас сега овдека ќе ја цитирам професорката Алла Шешкен, значи ќе навлезам во денешната вечерна промоција. Шешкен заклучува „во текот на борбата, узрела генерацијата писатели кои ги поставуваат основите на македонската литература“, и првенствено го наведува Владо Малески, а потоа и Блаже Конески. Потоа доаѓа Ацо Шопов и така натаму. Се разбира, Владо Малески бил еден од најактивните во партизанскиот печат, особено и со неговата драмолетка за Петре Магарески, за којашто може подобро да зборува и професорката Алла Шешкен. Конески во 1980 година во едно интервју ќе истакне „Ние ништо не создаваме, ние само ние само завршуваме“ и особено ја истакнува важноста што во процесот на кодификацијата се вклучија и млади, тогаш недоволно афирмирани писатели. Зашто, во нив била иднината!

И сега нашиот интерес ќе го насочиме кон централниот дел на нашето предавање: Што направија членовите на комисијата на Резолуцијата за јазик и правопис во текот на својот книжевен живот, значи од 1945 година, би рекле, до крајот на својот живот, водејќи сметка дека половината од нив надживееја половина век од кодификацијата, во прв пред тоа се однесува за Васил Иљоски, но

исто така се однесува и за Густав Влахов, за Киро Хаџивасилев коишто беа живи речиси до 2000 година и, се разбира, сè уште твореа, меѓу другото, и на мемоаристичка литература.

Се разбира, јас овде ќе започнам најпрво со Блаже Конески, дело што вам на сите ви е познато, но ќе започнам со она на што Конески работел сиот свој живот во текот на лингвистиката и поетиката, а тоа е една од неговите завршни статии „Стилски синтези“. Во 1992 година Конески ја објавува четвртата верзија на своите проучувања на стилските синтези и вели „Тоа што го нареков стилска синтеза се појавува преку дејноста на одделни јазикотворечки личности во рамките на различните функционални стилови“. Кои се личностите што го збогатуваат јазикот? Можеме сега да направиме една споредба меѓу она што го вели Мисирков, „треба сега да ја разработиме нашата литература забрзано, да направиме правопис, јазик“ и така натаму. А што вели Конески? „Секој автор треба да се оствари преку различните функционални стилови“, значи не само преку уметничко-литературниот, туку и преку, можеме да почнеме со ред, разговорниот стил, значи нивната активна комуникација, публицистичкиот стил, нивното присуство во печатот, меѓу другото и административниот, само ќе истакнам дека половината од кодификаторите беа и дипломати и врвни личности во македонскиот и во југословенскиот политички и дипломатски живот, тоа особено се однесува за Киро Хаџивасилев, чие дело е собрано во шест тома. Киро Хаџивасилев е општественик, имал високи функции и во федерацијата и во Македонија, и она што е важно, ја разработил марксистичката терминологија, којашто веднаш ќе кажеме не е така едноставна и не е така лесна за усвојување. Тоа е огромен печат, којшто денес, едноставно би рекле, е фрлен на буниште, но не е мал бројот на публицистите, па и преведувачите што работеле врз таа литература. Сакам да истакнам дека некој требало да ги преведе Карл Маркс и Фридрих Енгелс на македонски, почнувајќи од Кочо Рацин, а тоа не било лесно. Меѓу другото ги преведувал и Благоја Корубин, којшто исто како Кочо Рацин, го превел „Комунистичкиот манифест“, чиј вовед многумина од нашите генерации го знаевме напамет. Некој требало да ги преведе 40-те тома на Ленин и не знам колку томови на Јосип Броз Тито. Се разбира, сето тоа да се преведе е една огромна машинерија и тука го имаме предвид тој концепт дека јазикот се развива во ковачницата на преведувањето. Сакам да истакнам дека еден од

најдобрите марксисти кај нас бил Киро Хаџивасилев и за него се вели дека најдобро го познавал јазикот и стилот на Едвард Кардељ, висок функционер кого што никој не го разбирал, па дури ни неговите родени Словенци. Но сепак Кардељ оставил и значајни дела за словенечкото национално прашање. Книга што колку што знам е преведена и на македонски. Сега сакам да истакнам дека основната теза на Конески е развојот на македонскиот литературен јазик преку преводната литература и тој на оваа тема зборува повеќепати, но сакам и едноставно да го покажам спектарот или панорамата на книжевните дела во коишто бил вклучен Конески. А тоа е, од преведувачка дејност, Конески е еден од првите преведувачи од руски на македонски. Исто така ќе истакнам дека Конески се зафатил со преведување на историјата на Болшевистичката партија на Советскиот Сојуз на Јосиф Висарионович Сталин. Не знам дали таа книга е објавена, но Конески ја превел. И сега само ќе спомнам дека дел од оваа политичка литература, Венко Марковски, еден од кодификаторите, ќе ја претвори во поезија, што значи едноставно ќе ги земе тие искази од комунистичката литература и ќе направи поезија. Се разбира, денес сето тоа нема некоја особена вредност, но едноставно тоа е фаза во развојот на јазикот.

Се разбира сега ние можеме да зборуваме за Конески, за неговата поезија, јас само ќе истакнам дека Конески не прави некои особени екскурзии во јазикот, како на пример, Гане Тодоровски. Тој сака да ја претстави онаа, би рекле, граматика на македонскиот јазик во неговото дело, што во основа е граматика на македонскиот литературен јазик, а не е граматика на литературата во онаа смисла во којашто секој писател има свој посебен јазик. Кога велиме посебен јазик, т. е. личен стил, по однос на кодификаторите, тоа може особено да се однесува за јазикот на Владо Малески, којшто има мошне интересен стил, што бил и предмет на интерес на една докторска дисертација (Ружа Паноска).

Јас сега нема да зборувам толку за Конески, но треба да ја нагласиме заедничката научна дејност на Конески и Крум Тошев, којашто започнува со Катедрата за македонски јазик и литература во којашто од членовите на Комисијата за азбука и правопис, се вклучуваат Блаже Конески и Крум Тошев, како први наставници на оваа катедра. Од дејноста на Катедрата произлегуваат и значаен број нивни трудови кои се печатат во тоа време, пред сè во дневниот печат, но и во списанието „Нов ден“. Дobar дел од тие текстови

се со пригодна содржина, отвораат прашања од историјата на македонскиот јазик, македонската култура, поврзани се со празниците во тоа време, како што се чествувањата пред сè на Кирил и Методиј, на Климент Охридски и оваа научна дејност ја добива својата прва визура, токму со објавувањето на Правописот со правописен речник, што го составиле Конески и Тошев, во соработка со првите асистенти на Катедрата: Радмила Угринова-Скаловска и Божо Видоески. Тоа значи дека кодификаторите нашле и свои соработници и свои сомисленици со коишто ја прошириле наставната дејност и научната дејност во областа на македонистиката, односно во зацврстувањето на нормата на македонскиот литературен јазик. Тоа особено доаѓа до израз преку научното списание „Македонски јазик“ што започнува да излегува како билтен на Катедрата за македонски јазик, а во првите броеви на ова списание, објавени се и материјалите, односно фотокопието од Резолуцијата за азбука и правопис според којашто, ние и ден-денес го имаме тој документ со имињата на кодификаторите. Се разбира, овој факсимил има особено значење за историјата на македонскиот литературен јазик. Треба да имаме предвид дека дел од кодификаторите развиле учебничарска дејност што било неопходно во тоа време, како помагало во наставата по македонски јазик. Најзначајното дело секако го носи насловот „Одбрани четива за македонски јазик“, значи читанка што е прифатена за печат, колку што можам да се сетам на 31 декември 1945г., а веднаш потоа излегува оваа читанка и таа се користи во првиот, вториот и третиот клас на гимназиите во тоа време. Составувачи се: Васил Иљоски, Крум Тошев и Христо Зографов, а Зографов е еден од најактивните членови на првата Комисија за јазик и правопис. Зографов учествувал во тие дискусии и дава свое значајно мислење по редица прашања од македонската граматика. Понатаму, Зографов долго време ќе биде нивен соработник преку Друштвото за македонски јазик и литература, значи Друштвото на професорите по македонски јазик и литература којшто ќе го основа Блаже Конески. Сè се тоа дејности токму во тој период, во тоа ударничко време, но и како што нагласивте вие, и турбулентно време, бидејќи тогаш се случуваат и првите напади против македонскиот јазик од страна на бугарското раководство, а во одбрана или како одговор на тие напади се јавуваат текстови на Блаже Конески, но и особено на Ацо Шопов којшто во тоа време се пројавува како еден од најзначајните македонски поети. Ацо

Шопов, одговара мошне ефективно на сите оние бугарски напади против македонскиот јазик во времето на Информбирото.

Освен Блаже Конески, еден од основачите на Катедрата за македонски јазик и книжевност, во тоа време е и Крум Тошев, кој го одржал и првиот час на тогашниот Филозофски факултет, па да проговориме за неговиот лик и дело, пред сè како професор, но и како научник.

Делото на Крум Тошев, слободно можеме да кажеме, научно-то дело, речиси целосно е насочено кон нормата на македонскиот јазик, и од современ, но и од историски план. Крум Тошев се зафаќа со области поврзани со азбуката и правописот, во онаа смисла во којашто уште првата Комисија на своите состаноци, дошла до заклучок дека прво треба да се изработи една кратка граматика, една помошна граматика, врз чијшто основи ќе може да се изработи Правописот. Тоа е едно старо сфаќање, во рамките на 20 век, за тие модерни граматики, коешто ретко во која средина успеало, но во нашата средина, особено се наметнало, па токму Крум Тошев се зафаќа со една практична морфологија, имено тој решава некои практични морфолошки прашања, коишто потоа наоѓаат одраз во Правописот, а едно од најзначајните прашања коешто тој го решил, е парадигматски, врз основа на голем број примери е прашањето во врска со минатото определено свршено време, односно со разделите во македонскиот јазик, според аористната основа, со оглед на тоа што во македонскиот јазик нема инфинитив, па за класификација на глаголите, како помошна класификација служи аористната наставка, токму преку овие пет раздели, според коишто Тошев ги определува и разделите во македонскиот јазик. Секако, треба да имаме предвид дека овие суштински особености, особено на системот на глаголските форми, по однос на презентската основа и на аористната основа, биле предмет на интерес и на првата Комисија, во којашто се установило дека во македонскиот јазик треба да има три глаголски групи, според презентската основа, а подоцна и пет раздели според аористната основа. Во тие дискусии, особено бил активен Крум Тошев. Секако, Крум Тошев како дијалектолог и како историчар на јазикот, имал предвид дека во македонскиот јазик се спојуваат е-групата и и- групата, во една група, и ако се понудило такво решение во тоа време, македонскиот јазик би имал морфолошки глаголски систем, каков што нема во ниеден друг јазик, но сепак, овдека се поставила и една ниве-

лација кон другите јазици, што значи дека во македонскиот литературен јазик, не се одело строго токму на оние особености кои се типични за македонската морфологија, а македонскиот морфолошки систем е навистина зачудувачки од морфолошките системи на другите јазици. На дијалектно рамниште, тоа доаѓа уште повеќе до израз, но во литературниот јазик, спомнав, се воспоставува и една нивелација кон оние јазици во коишто на кој било начин се посреќаваат три глаголки групи, по однос на сегашното време. Сепак, треба да имаме предвид дека Крум Тошев дава значаен придонес за морфологијата на македонскиот јазик, прво од формален пристап, па слободно овој формален пристап на Тошев, можеме да го споредиме и со функционалниот пристап на Конески, но и со еден семантички пристап што обично се наложува во образованието. Имено, во македонското образование, мошне рано започнал тој процес на учење на формите од нивното значење кон формата, што денес е вообичаено во современата лингвистика, но во времето во коешто тоа е постигнато, кај нас пред сè во оние учебникарски граматики што произлегле од граматиката на Конески, секако била определена иновација. Треба да истакнеме дека Крум Тошев, мошне прецизно во своите проучувања во историјата на македонскиот литературен јазик, мошне прецизно ја дефинира и заслугата на Мисирков, во кодификацијата на македонскиот јазик, со оцена дека Мисирков, практично утврдува дека на македонски јазик може да се изложува една сложена проблематика, на еден дотогаш народен говор. Сега, кога ги анализираме зборовите на Крум Тошев, треба да имаме предвид дека во времето на Мисирков, особено била функционална оваа определба „македонски народен говор“, особено била форсирана од Војдан Чернодрински, но и од тогашната македонска публицистика, од онаа публицистика што објавувала теми поврзани со Македонија, со македонскиот јазик, исто како што треба да имаме предвид дека токму со еден ваков исказ, '53 г., Крум Тошев се вклучува и во една функционална стилистика, паралелно со проучувањата на Блаже Конески што се изложени во неговата граматика. А, кога веќе го спомнавме Блаже Конески, треба да имаме предвид дека во одбележувањето на јубилеите поврзани со животот и делото на Крсте Петков Мисирков, токму Блаже Конески по случај на 30-годишнината од смртта на Мисирков, ја развива мислата, сега ќе го парафразирам Конески дека е веќе време да се пристапи кон целосен опфат на животот и дејноста на

една од најмаркантните личности на нашето минато за да може со полна исцрпност и научна објективност да се одреди нејзиното место во рамките на нашето ослободително движење. Се разбира, ова сфаќање на Конески, набргу ќе најде своја смисла и во докторската дисертација на Блаже Ристоски, којшто прецизно ќе го обработи животот и делото на Крсте Петков Мисирков и целосно ќе му се посвети на Мисирков и ќе остави идеи за понатамошно разработување на теоретските погледи на Мисирков. Секако, кога го спомнувам Мисирков, ја имам предвид и почитта што и Конески и Тошев како следбеници на Мисирков, му оддаваат почит за неговото пионерско дело во областа на кодификацијата на македонскиот јазик. Треба да имаме предвид дека Тошев како историчар на јазикот и дијалектолог, особено внимание им посветува на иновациите во македонските дијалекти и воспоставува една рамнотежа меѓу иновациите, особено балканизмите во македонскиот јазик и нивниот однос кон стандардот, имено каков треба да биде македонскиот јазичен стандард кон оние иновации што се развиваат во македонските дијалекти. Треба да имаме предвид дека токму по Втората светска војна настанува и едно раздвижување на македонското население од еден широк опфат, којшто во голема мера, би рекле, ги разигрува македонските дијалекти и доведува до нови иновации, а слободно може да направиме споредба на историски план, дека такви иновации македонскиот јазик имал и сто години претходно. Значи во оној период кога се оформуваат македонските градови во деветнаесеттиот век, па ако ние сега направиме една споредба меѓу македонската дијалектна ситуација на градските говори во средината на деветнаесеттиот век и во средината на дваесеттиот век, ќе ги видиме сите оние историски промени коишто подоцна ќе ја овозможат еластичноста на нормата на македонскиот јазик, а сето тоа во основа би значело дека на извесен начин се исполнети сите услови за заживување на македонскиот јазик во практиката. Не е излишно да се спомене Тошев како методичар, особено неговите залагања за стручните професорски испити по однос на предметот Македонски јазик. Јас овдека наместо да го претставам Тошев како методичар и да ја претставам онаа, би рекле, спокојна строгост што тој ја имал како наставник во подготовката на професорите по македонски јазик и литература, сакам да истакнам добар дел од оние идеи за кои се залагал Тошев во тоа време, и биле навистина модерни, денес на извесен начин повторно ни се наметнуваат и

преку Бирото за развој на образование и преку Министерството за образование, но сега не како идеи на Тошев, туку како идеи што сме ги прифатиле од некои странски центри во однос на наставата, всушност, ние сме имале едно солидно образование во коешто се вградиле и Тошев и Павловски, како врвни методичари во тоа време, можеби и навистина единствени, но со длабок усет и длабока поврзаност со работата што ја вршеле.

Потем Конески и Тошев, ќе го насочам мојот интерес кон Владо Малески, и веднаш ќе ги спротивставам, погледите на Конески и погледите на Малески за развојот на македонската литература. Конески имал еден здржан стил и здржан однос кон македонските писатели, тој верувал во нив и едноставно ги бодрел да пишуваат, иако некогаш знаел некому да му рече дека не знае да пишува, но треба да се подобри. Значи, имал и советодавна функција, но Конески велел, ова е запишано, „треба да се развијат сите форми па потоа да се критикуваат писателите“. Не може ако некој напишал роман, па веднаш сите да се нафрлиме против тој роман. Се разбира, и Конески го направил тоа во однос на романот на Венко Марковски, но некогаш е важно што мислиме, а друго е како дејствуваме, додека Малески велел „критиката веднаш, штом и излезе и се објави едно дело, треба веднаш да се критикува“. Ова е особено значајно за интимизмот на Шопов. Шопов прв воведува интимна поезија во Македонија во она време кога уште е жив социјализмот и, се разбира, Малески веднаш го напаѓа, но се разбира секој имал можност би рекле и од извесни отстапки од она што го кажувале. Сакам да истакнам дека Малески имал прек карактер и дека речиси со сите знаел да влезе во расправија. Тоа е една од причините што малкумина, би рекле, се дружеле со него, но за нас е важно дека Конески го почитуваал Малески и ја прифатил неговата идеја да се отвори меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Идејата за овој семинар ја дал Владо Малески како дипломат, ја прифатил Конески, а ја реализирале Александар Спасов и Божидар Видоески. Кога ги имаме предвид овие имиња, јас ќе ве потсетам на еден значен лингвист Леонард Блумфилд, во однос на неговиот прагматизам, неговата позната приказна за градење мост преку реката. Не е важно кој ја даде идејата да се направи мост, важно е дека мостот е изграден, со други зборови, аналогно кажано, важно е дека овој семинар функционира и има неколку илјади слушатели до денес, иако само на едно место Конески кажува дека

тоа било идеја на Владо Малески, се разбира, Конески прво се зачудил, но потоа и ја прифатил таа идеја.

И сега можеме едноставно да се задржиме врз некои стилски особености на кодификаторите. Малески во 1945 година пишува една хроника под наслов „Ќе победиме“. „Ќе победиме“ е познат исказ на Кочо Рацин, но и на други видни борци од тоа време. Јас ќе го спомнам Добриша Цесариќ, еден истакнат хрватски поет.

Во 1969 година Малески го преработува овој свој текст – хроника. „Ќе победиме“ излегува во „Нова Македонија“, непосредно пред Резолуцијата за јазик и правопис. Мислам дека е објавен во март 1945-та, а во книгата „Војната, луѓе, војната“ имаме преработка на овој текст под наслов „Излегување“. Главниот лик е спомнавме Рацин и сега овдека го имаме претходниот текст.. Прво ќе ви го прочитам текстот од 1945 година, објавен во „Нова Македонија“, а потоа преобјавен во учебници за средно образование.

„Мај 1943 година, на целото Никифорово сме. Рацин се кикоти на секој збор, ако само во него има малку духовитост“.

Толку. Ова е одломка од текстот. Но во текстот од 1969 година, тој ја развива оваа реченица и од репортажа прави мемоарска литература:

„Мај 1943. година. Приказно убав ден. Раззеленет, болснат топол. Но, овдека на височините, во шумата над селото Никифорово, мај беше само раскошно зелен. Стеблаците над нас не оставаа да се истури сето сонце. Го кинеа небото на безбројни правилни сини режанки и во зорнините ја враќаа доцнозимската свежина. Но, само во зорнините. Кога потем време се протегна денот, шумата прибра топлина. Нам сега ни е пријатно, чекајќи ја врската од селото под нас. Мене пак, повеќе од сонцето ме стоплува радоста на Рацина. Тој се смее по секој збор што некој од нас ќе го изустит“.

Можеме да видиме како ја развива приказната Владо Малески, како го негува својот стил, би рекле, токму врз една случка од неговото партизанствување. Тежок збор за изговор: „партизанствување“, имено, тој што е партизан, партизанствува. Но ова се зборови што, меѓу другото, ги изведувал и Владо Малески и може да се оквалификува како оказационализам, но за неговата проза особено се важни оказационализмите. Тој е писател што постојано создава зборови. Да видиме и еден друг извадок од „Ќе победиме“ и „Излегување“.

Да се задржиме на: „О колку беше прав другарот Орце“. Можеме да ја видиме и ритмиката во вториот дел, којашто малку ни заличува дури и на „Очи“ од Ацо Шопов, бидејќи имаме еден воведен амфибрах, сега ќе кажеме дека меѓу другото Малески бил врвен музичар. Што се однесува до исказот „Дајте другари малку конспирација“, истакнуваме дека „конспирација“ исто е термин од комунистичкиот жаргон, но во еден текст Владо Малески, наместо конспирација, употребува (сатирично) коњспирација, бидејќи на извесен начин имаме извесна алузија токму кон овој дел.

Да го прочитаме почетокот на „Она што беше небо“.

Како почнува најпознатиот роман на Владо Малески? „Мевикаа Наум Фурнацијев, потоа бев Инокентије“. Сега обрнете внимание на трите точки. „Никаков, просто само Инокентије. Зашто Наума Фурнацијев го бев погребал јас самиот со помошта на отец Алексеј, на кого руската револуција му ја расекла горната усна. Да, кога ми помогна да го закопам Наума, тој веќе не беше отец Алексеј“. Сега врнете го вниманието на двете точки. „Негово преосвештенство, архиепископ далечно-источен на задграничната руска православна црква Алексеј. И замина неговото преосвештенство во својата епархија, а јас, 18-годишниот Инокентије, останав. Но не многу време како Инокентије, пак се завикав Наум Фурнацијев“. Ќе ви дадам сега една биографска нотка од животот на Владо Малески. Владо Малески има завршено богословија во Битола, а во Битола, меѓу двете светски војни, црковна музика предавал архимандрит Кипријан Керн, една од најзначајните личности на руската православна црква во 20 век. Се разбира, ние во Охрид, во Македонија, во Југославија, отсекогаш сме знаеле за Кипријан Керн, бидејќи тој има напишано една прекрасна студија за архимандрит Антонин, којшто бил, би рекле, господар или архиепископ на Руска Палестина, да не ве чуди овој назив, Руска Палестина, а денес во Русија повторно се, би рекле, ревалоризирани и архимандрит Антонин, којшто бил во Охрид, и се сретнал со Прличев, и се разбира архимандрит Кипријан Керн, којшто бил руски емигрант. Неговиот брат Керн, всушност бил професор на Шумарскиот факултет во времето на Мисирков и му предавал шумарство на еден од македонистите, Богатинов, што значи на извесен начин светот е мал и сите на извесен начин сме поврзани. Но кај архимандрит Кипријан, музика учеле и Илија Милчин, значајно име во

македонскиот театар, учеле и други значајни личности, меѓу другото и архиепископ Доситеј, првиот архиепископ на Македонската црква.

Да посветиме внимание на функцијата на партикулата, ДА, како ги користи во својот исказ самиот Малески, како ги прави тие премини од една стилска секвенца на друга, и истото се однесува и на ова пак, но она што за мене исто така е многу важно и за што немаме доволно примери во литературата, а тоа е функцијата на двете точки во уметничко-литературниот стил. Во правописот ретко кој посветува внимание на стилот на писателите и на нивната интерпункција, но секако, една од значајните елементи на секое едно книжевно дело е и паузата, која може да се искаже и со три точки, и со две точки, но и со црта, и се разбира сето тоа ѝ дава една убава визуелност на прозата, којашто особено доаѓа до израз кај Владо Малески, но и кај Блаже Конески.

Се разбира, овдека можеме да отвориме повеќе теми, па ќе направам еден мал скок за да ги опфатам и другите писатели со по една-две реченици, па ќе го префрлам мојот интерес на Иван Мазов, за кого што веќе спомнав дека има напишано 3.000 театарски критики, се разбира во еден период од 17 години, па јас би можел да истакнам дека тој присуствувал на речиси сите театарски претстави во Република Македонија, присуствувал и надвор од неа, на Белградскиот театарски фестивал, БИТЕФ, на Дубровничките летни игри, секаде каде што имало драмски претстави, и за сите нив пишувал соодветни текстови, прикази, критики, колумни итн. Се разбира, тоа е богат материјал, којшто е собран во четири тома, а она што сега овдека јас ви го давам, тоа е дел од неговата патеписна литература под наслов „Размеѓани колепки: по трагите на Евлија Челеби“.

Само ќе спомнам дека Иван Мазов бил дописник и од Атина и од Алжир, дека има доста патеписи од овие земји, а овдека ви давам и еден мал материјал од ова дело, „Размеѓани колепки“, каде што тоа едноставно вели дека оди по трагите на Евлија Челеби. Што значи тоа? Имаме патепис на три рамништа. Прво ни го дава времето на Евлија Челеби, тоа е некаде 16 век. Потоа ни го дава неговото време, 1973 година, кога бил по овие стапки, но и ни го дава она време меѓу двете светски војни во Грција, како и времето пред Првата светска војна. Се разбира на извесен начин, тука имаме три димензии коишто тој ни ги дава во еден свој патепис.

Оваа постапка, јас само ќе спомнам, им била својствена и на старите патеписци, меѓу другото повторно ќе го спомнам архимандрит Антонин, којшто доаѓајќи во Охрид, на место да пишува за современ Охрид, пишува за историјата на Охрид. Истото до некаде се однесува и за Челеби, но на извесен начин сето ова, Мазов го има мошне убаво вклопено во својата патеписна проза. Мазов е еден и од првите македонски раскажувачи, и со неговата книга „Додека пукаат топовите“ ни дава неостварена љубовна приказна со мала доза на еротика од времето на Втората светска војна. Тоа е можеби едно од првите дела во коишто имаме една незабележена еротика и прикриена љубов во едно дело што се однесува на Втората светска војна. За Мазов може многу да се зборува, јас ќе се навратам уште еднаш на крај.

Ќе го спомнам и Густав Влахов, една интересна личност што била (или можела да биде) во врвот на советската политика заедно со неговиот татко Димитар Влахов, којшто бил и член на Турскиот парламент во Отоманска Империја, бил активен член на Коминтерната, активен член на Југословенската Федерација и така натаму (не сакајќи го презедов рашамонскиот стил на Мазов). Густав Влахов е автор на мемоарска проза за Димитар Влахов под наслов „Спомени за татко ми“ и едноставно ни го дава неговиот живот, животниот пат на Димитар Влахов од времето на ВМРО до основањето на Југословенската Федерација. Треба да имаме предвид дека Димитар Влахов е една од ретките личности што учествувал и во оформувањето на ВМРО, значи периодот пред 1903, тој е роден во 1876 година, активен учесник во настаните во Младотурската револуција, активен учесник во Коминтерната, близок човек до врвните личности на Комунистичката партија на сите земји во тоа време. Ги имаме предвид тука комунистичките партии на Франција, на Германија, на Советскиот Сојуз и така натаму. Густав Влахов е автор на една книга што е објавена во 1990 година и таа носи наслов „На пресвртница“ со поднаслов „Како ја видов и доживев во 1948 година“. Во оваа своја мемоарска проза, Густав Влахов зборува за судирот меѓу Тито и Сталин, односно за првиот момент со којшто се означува раскинувањето на југословенската политика од советската. Јас овдека ви го давам неговиот податок, почетокот на оваа книга, таа книга почнува со исказот на Тито, „Другар Влахов, Ве молам, испратете го амбасадорот“. Имаме една моќна интересна и драматична ситуација на разговорот меѓу Јосип Броз

Тито и советскиот амбасадор, која не траела повеќе од пет минути и во која Тито му кажал дека не ја прифаќа соработката со Сталин. Единствен присутен на таа средба бил Густав Влахов. Се разбира дека Густав Влахов овие свои мемоари ги објавува подоцна, дури во 1990 г., со упатување дека не можел претходно да ги објави.

И сега, на крајот на моето излагање, би сакал да воведам и неколку стилистички теми, односно би ја зел темата за статистиката како психолингвистика, што би била позиција од аспект на форензичката лингвистика. Што можеме да имаме како претстава за овие личности од аспект на нивните текстови? Кои се најчестите зборови што тие ги употребуваат? Конески, мошне често во своите текстови го употребува зборот „веднаш“, и сега вие ако пребарувате во неговите текстови и говорите, ќе видите дека овој збор ќе ви излезе повеќепати, но Конески е професор првенствено, и тој веднаш ја кажува темата за којашто ќе зборува, веднаш ги изнесува своите заклучоци, независно како сето тоа понатаму го разложува во текот на своето излагање. Дobar дел од неговите текстови всушност се само записи од говори, бидејќи Конески мошне често бил беседник и, се разбира, бил и професор. Најчестиот збор во критиката на Мазов е „иако“. Што значи зборот „иако“ во една критика? Ние можеме да фалиме едно дело и наеднаш викаме „иако“, даваме нешто што не чини. Мазов тоа редовно го прави, прво пофалува, но секогаш нешто изделува и го насочува вниманието кон определен дел од претставата што нему не му се допаднала. Но, повторно, ова изделување упатува на онаа позната изолативна функција на јазикот, кога изделуваме одреден предмет и го насочуваме вниманието кон она што не чини, но тоа го правиме некогаш на крајот на самиот текст. За Малески мошне е значајна употребата на негацијата. Тој мошне често покрај наведува антоними со „не“ и тоа е една клучна особеност на човек којшто некогаш знаел и сè да негира. Можеме да истакнеме и некои други значајни зборови. Јас сам овдека ќе се задржам на изказот од Малески „Тешко и горко“. Овој израз „Тешко и горко“ ние ќе го најдеме и во текстовите на Јоаким Крчовски и сега веднаш ќе кажеме што е заедничко за Крчовски и Малески. Двајцата имале црковно образование, односно се воспитувани на црковната и апокрифната литература. Изразот „Тешко и горко“ често се среќава во библиските текстови, исто како што често се среќава и во апокрифите. Се разбира, Малески колку и да бил комунист, во него живеело она богословското, она

што го научил, би рекле, во Битолската богословија.

Јас сега ќе го завршам моето предавање и со односот граматика и стилистика, бидејќи започнав со стилските синтези на Конески, па со нив и ќе завршам во смисла на преминување од еден стил во друг или спуштање на стилот, нешто што е особено значајно меѓу другото и за самиот Конески во онаа смисла во којашто и тој знаел понекогаш да се потсмее во една иронична смисла. Ова што ви го кажувам е всушност од неговиот есеј за поетскиот превод, што исто така можете да го најдете електронски во книгата „Во светот на песната и легендата“. И сега како почнува? Веднаш, на почетокот, морам да ве потсетам на теоријата што ја застапуваа некои познати филозофи и лингвисти дека преводот е во принцип невозможна работа. Овдека го цитира Хумболд, на Хумболд се надоврзува Бенедето Кроче и се разбира, на тие ставови се надоврзува и Едвард Сапир, кого што Конески овде не го спомнува. Но вели „сега велат истите луѓе“, сега не вели филозофи и лингвистите. Значи, ги спушта на ниво луѓе. И една таква физика би доаѓала до исти математички резултати како оваа, индоевропскава. Имаме двојно членување, коешто некогаш има сила да го нагласи она што се кажува, но и го имаме предвид овој член -ВА, што упатува на блискост во смисла дека кога зборуваме за индоевропската физика, таа нам би требало да ни биде позната.

Се разбира, овдека на кусо се задржавме врз некои од особеностите на стилот и на книжевното дело на кодификаторите, водејќи сметка дека тие составија значајно книжевно дело, со што останаа доследни на потписот што го дадоа на Резолуцијата. Ова не го кажувам случајно. Постојат народи кај коишто исто така се донеле вакви резолуции. Личностите се потпишале, како што вели во едно свое предавање Киро Глигоров на овој семинар, ќе се напиеле по еден вињак и ќе си заминале. И со тоа работата била завршена. Дали уште еднаш се сретнале или не. Овдека зборувам за лингвисти од типот на Богородицки, којшто бил дел од тимовите составувачи на повеќето правописи во поранешните советски републики, независно како тие функционирале и како функционираа тогаш и како функционираат денес...

Треба да имаме предвид дека потписниците на Резолуцијата за јазик и правопис останале доследни на она што го направиле.

Ви благодарам за вниманието.

А некои од темите за кодификаторите, ќе ги зборуваме и вечер на промоцијата на Ала Шешкен. Бидејќи професорката Ала Шешкен исчитала, речиси, сè ова за што јас зборував. Особен предмет на интерес ѝ е поемата „Мостот на Блаже Конески“, но и романот „Јазли“ на Владо Малески. Роман за кој можам да ви речам дека дали десетмина во Македонија го прочитале, но очигледно, Ала Шешкен го прочитала.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреевски, Цане (1991) *Разјовори со Конески*, Култура Скопје
- Влахов, Густав (1990). „На пресвртница“, НИО „Студентски збор, Скопје
- Мазов, Иван, Одбрани дела во шест тома, Избор и редакција Томе Момировски и Лилјана Мазова, Култура Скопје 1982
- Иљоски, Васил (1959) „За оформувањето и за развитокот на современиот наш литературен јазик (Реферат поднесен на V редовно годишно собрание на Друштвото за македонски јазик и литература)“, во Литературен збор, година VI Скопје 1959, бр. 1).
- Конески, Блаже (1950). „За донесувањето на македонската азбука и правопис“, Билтен на Катедрата за јужнословенски јазици на Филозофскиот факултет во Скопје, Скопје, година I, број 5, мај 1950, с. 99–105
- Конески, Блаже (1965), Афирмацијата на македонскиот јазик, Литературен збор, год. XII, бр. 3, с. 1–8
- Конески, Блаже, „Факторот на традицијата во развитокот на словенските литературни јазици во XIX и XX век, Реферати на македонските слависти за VIII меѓународен славистички конгрес во Загреб – Љубљана, Македонски славистички комитет, Скопје 1978, с. 35–42
- Конески, Блаже, „Македонскиот литературен јазик“, во: Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава, МАНУ, МСК, Скопје 1993, с. 9–31
- Пандев, Д. (2022) *Времето на Конески*, Панили, Скопје
- Старделов Георги (2018), Епоха Блаже Конески, МАНУ, Матица Македонска, Скопје

ТРЕПЕРЛИВА ФРЕСКА НАД ГРАНИЦАТА НА ЗБОРОВИТЕ И НЕБОТО

Вовед

Збирката поезија на Катица Кулавкова – „Небото ми е дома“ (Кулавкова, 2024) – не може да се затвори во една, поедноставена интерпретација. Станува збор за парадоксална формулација, чие значење се отвора кон многу филозофски, книжевни, религиски и митски традиции. Авторката свесно се движи на границата помеѓу сакралното и профаното, животот и смртта, конкретноста и мета-физиката, воспоставувајќи свој јазичен и симболички „дом“, во кој се сместуваат сите овие сфери истовремено. Така создава поетски простор со карактеристики – како што би рекол Хорхе Луис Борхес – „неограничен“ (Borges, 1941/1999: 33), чија рамка ја одредува самиот јазик како чин на трансценденција. Со други зборови, поетесата гради свет кој не познава топографски ниту временски граници, но веднаш добива нематеријални „сидови“, поставени од самата структура на зборовите. Јазикот тука делува како лавиринт – колку подлабоко се навлегува во неговите коридори, толку повеќе се откриваат нови премини, од кои ниту еден не води до конечното средиште.

Трансценденцијата се состои токму во тој парадокс: се стремиме да го надминеме видливото, но секогаш се враќаме на звуците и знаците што таа невидливост за миг ја овоплотуваат, каде што секоја песна нè приближува до апсолутот, а во исто време потсетува дека апсолутот не може да се затвори во една единствена реченица.

I. Небото како дом – архетип и современа реинтерпретација

Метафората „небото како дом“ има силни корени во културната традиција на Западот. Веќе кај Платон во дијалогот „Федон“ (Plato, trans. 2011) човечката душа тежнее кон својата вистинска

татковина, сместена во светот на идеите. Свети Августин во „Исповеди“ (Augustine, trans. 2008) пишува за човекот како ација кој го живее својот живот во патување кон „небесниот Ерусалим“, конечното место на исполнување и спасение. Слично и Данте Алигиери во „Божествената комедија“ (Dante Alighieri, trans. 2003) симболично го трасира патот кон небото како враќање кон првобитниот дом на душата.

Кулавкова се повикува на овие големи традиции, но тоа го прави на јасно авторски начин. Кај неа небото како дом не е само метафизички простор, туку и личен, близок, речиси телесен простор. Небото е за поетесата егзистенцијално место, духовна точка на потпирање, што се материјализира не само во светите симболи, туку пред сè во самиот поетски јазик.

„Небото ми е дома“ – во оваа кратка, но безмерна метафора Катица Кулавкова го затвора своето поетско верување, но верување особено, бидејќи е исткаено не толку од зборови, колку од светлина. Изгледа дека авторката го повторува древниот гест на враќање кон она што е првобитно – архетипот на домот како метафизичко прибежиште. Но, дали тоа не е измамен гест? Дали поетесата, мајсторка на зборот – зборот мек како свила и светлосен како икона – може да каже уште нешто што не било кажано претходно? Парадоксално, токму во тоа повторување има нешто радикално првобитно – овој гест не само што открива, туку повторно ја востановува реалноста.

За да се разбере особеноста на овој гест, вреди да се потсетиме на Хајдегер, за кого јазикот е „дом на битието“, (Heidegger, 1959: 254) место каде човекот, како номад што ја преминува пустината на светот, наоѓа привремен одмор. Но кај Кулавкова јазикот не е само „дом“, туку и само небо. Кириличниот алфавет, што поетесата го користи со грижливост на бенедиктински препишувач, не е само збир на букви – тој станува синцир на свети знаци од кои е изградена сакралната конструкција на овој небесен дом. Поетесата, по примерот на старите илуминирани препишувачи, ги изведува своите метафори од зборовите, како да пишува со злато на темна пергамент. Алфаветот не е апстрактен збир, туку воплоотен, телесен алфавет – сакрален дом на зборот:

„На буквата, на буквата П – почеток на светот.
Постанокот. Генезата. Стариот завет.“

Во светлината што извира од зборот, Ќулавкова не гледа само симболика, туку присуство. Во феноменолошка смисла, таа ја следи траекторијата на знакот не како инструмент, туку како откровение. Како што би рекол Морис Мерло-Понти (Merleau-Ponty, 1945: 178), знакот не го претставува светот однадвор, туку го „дава да се види“. Зборовите кај Ќулавкова не се средства, туку настани – секој поетски знак е светлосна појава, место каде духот се згуснува во форма.

Сакралноста не се открива тука во именувањето на Боганиту во молитвата, туку во самиот чин на создавање – поетски, творечки чин на повикување на светот од непостоење, слично на божествениот акт на создавање. Така јазикот на Ќулавкова станува перформативен, го осветува обичното и го приближува далечното. Поетскиот збор почнува да дејствува како евхаристија – го материјализира духот.

Особена карактеристика на поетиката на Ќулавкова е сакрализацијата на јазикот – на чинот на пишување, на чинот на изговарање на зборовите. Јазикот станува дом на трансценденцијата, простор во кој сакралноста се открива без потреба директно да се именува.

Жорж Батај (Bataille, 1957) и Морис Бланшо (Blanchot, 1969) укажувале дека поетскиот јазик може да има своја светост, независна од религиските конотации. Слично и Ќулавкова, користејќи јазични ритуали (повторувања, анафори, параномазии, оксиморони), создава сакрален простор во самата материја на текстот. Пример за таква употреба на јазикот е фрагментот од песната „Нокно бдеење“:

„Повеќе те сетив како зародиш во свеста
Одошто во утробата
Како сонце во најава
Но твојата светлост е поларна.“

Тука јазикот сам по себе ја гради атмосферата на сакралноста, во која зборот добива карактеристики на автономно битие.

Преку оваа алегорија, азбуката станува сакрален дом на поетското битисување, место каде што трансцендентната свест се среќнува со секојдневието.

II. Тематика и поетски тропи: меѓу меморијата, трансценденцијата и секојдневието

Ќулавкова поетски истражува разновидна тематика: од лични искуства на меморијата, загубата, мајчинството („Нокно бдеење“), преку рефлексивна за смртта како премин (на пр. „Помен“), до афирмација на секојдневниот живот, што под влијание на поетскиот збор станува сакрален. Поетесата мајсторски користи средства како:

- онтолошки метафори, кои на апстрактните поими им даваат опиплива форма („Небото ми е дома“),
- анафори и паралелизми, кои на текстовите им даваат ритуален, мантричен карактер („Млада, оти вљубена во совршенството“),
- оксиморони што ја бришат границата меѓу сакралното и профаното („смртта е тајна прељуба“),
- симболи на светлина и темнина, кои ја засилуваат атмосферата на трансценденцијата („Поларна светлост“).

Така јазикот станува возило на бесконечна семиоза, што совршено се вклопува во концептот на поетиката на „бесконечност“ (Еко), во која значењата се множат без крај, овозможувајќи постојано откривање на нови нивоа на смислата.

Катица Ќулавкова ја реализира метафората „Небото ми е дома“ преку низа свесно избрани поетски средства што ја позиционираат нејзината творечка работа во широк универзален контекст на трагање по смисла, трансценденција и духовно исполнување.

1. Онтолошка метафора (онтолошка фигурација на небото и домот)

Доминирачкиот троп тука е онтолошката метафора, која – според концепцијата на Џорџ Лејкоф и Марк Џонсон („Metaphors We Live By“, 1980) – се состои во согледување на апстрактните состојби, поими и доживувања преку упатување на конкретни, физички простори или предмети. Ќулавкова ја метафоризира апстрактната трансценденција (небото) со многу конкретниот, сетилен и личен концепт на домот. Благодарение на тоа, апстрактната идеја на трансценденцијата станува опиплива, а духовниот простор добива карактеристики на физички, близок на човекот простор.

„После ќе трепка на небото ноќе
како ѕвезда, ни жива, ни мртва,
како сијалица пред да прегоре.“ („Помен“)

Во оваа метафора границата меѓу физичкото и духовното битие е избришана – домашните, секојдневни слики (ѕвезда, сијалица) служат за опишување на трансцендентната, есхатолошка сфера.

2. Алгорија на азбуката (јазични знаци) како света просторност

Катица Ќулавкова ја користи и алгоријата на азбуката, особено кирилицата создадена од Светите Кирил и Методиј, третирајќи ги јазичните знаци како алегориски простор на духовно вкоренување. Азбуката станува сакрален дом за лирскиот субјект, простор на наоѓање на сопствениот културен и духовен идентитет.

„На буквата, на буквата П – почеток на светот.
Постанокот. Генезата. Стариот завет.“ („Патот на свилата“)

Азбуката е претставена како простор на создавање на светот – јазикот станува сакрален дом, првобитно место на постоење. Сакрализацијата на азбуката ѝ овозможува на поетесата да се најде себеси во книжевно-религиската и културната традиција на својот народ.

Анафора – ритуализација на поетскиот јазик

Ќулавкова користи анафори (повторувања на зборови на почетокот од стиховите), кои го ритуализираат текстот, давајќи му молитвен, литургиски карактер. Сакралноста на јазикот не произлегува само од значењата, туку токму од формата и структурата, создавајќи ефект на мантрично рецитирање.

„Млада, оти вљубена во совршенството
Млада, оти полна налада и љубопитство“ („Драматична дама, театрална песна“)

Анафората „Млада, оти...“ создава ефект на мантрична репетиција, нагласувајќи го духовниот и ритуалниот димензион на поетскиот јазик и приближувајќи го до структурата на молитвата.

3. Оксиморони и парадокси – бришење на границите меѓу профаното и сакралното

Важни средства се и оксимороните и парадоксите, кои поетесата ги користи за да го прикаже проникнувањето на сакралната и профаната сфера. Во поезијата на Кулавакова често се среќаваат изрази што спојуваат спротивставени елементи: духовното со секојдневното, светото со баналното, животот со смртта.

„Небаре смртта е тајна прељуба,
а нема живот без тајна.“ („Помен“)

Тука смртта – чин најсериозен и конечен – е споредена со прељубата, која е чин тривијален, секојдневен, а преку тоа парадоксално се нагласува сакралноста на искуството на заминувањето.

4. Симболика на светлина и темнина – духовна симболика на трансценденцијата

Кулавакова интензивно се служи со симболиката на светлината и темнината, вградувајќи се во христијанската и мистичната традиција (Св. Јован од Крстот, Св. Тереза од Авила). Светлината значи трансценденција, божественост; темнината – загубеност, егзистенцијална празнина или смрт.

„Но твојата светлост е поларна
Ти си на самиот крај на светот“ („Нокно бдење“)

Поларноста на светлината го означува нејзиниот двоен димензион: трансцендентен (божествен) и овоземен (животен). Оваа симболика јасно го укажува на проникнувањето на сакралното со профаното.

5. Акrostих како сакрализација на книжевната форма

Употребата на формата акrostих, особено поврзана со словенската азбука, го прави поетскиот облик сакрален гест. Формата на акrostихот сама по себе е криптограм, симболички код кој упатува на повисока, духовна реалност.

Акростихот во средновековната традиција бил користен како скриен знак на светост, молитва или духовна тајна. Ќулавкова свесно се повикува на таа традиција, користејќи ја за сакрализација на сопствениот текст, што директно се совпаѓа со метафората „небесен дом“.

6. Персонификација и апострофа – сакрализација на личните односи

Ќулавкова често користи персонификација и апострофи за да го прикаже небото како живо, лично, блиско суштество – како духовен соговорник или примател, што ја засилува емоционалната и духовната димензија на текстот.

„Рожбо моја неродена, чедо мое!“ („Нокно бдење“)

Тука апострофата го прави духовниот простор на трансценденцијата близок, личен, дури интимен, што од него создава простор на егзистенцијален дом.

7. Игра со парадокси

Една од најзначајните техники со кои Ќулавкова го создава својот „дом исткаен од светлина“ е суптилната игра на парадокси. Поетесата, по примерот на шпанските мистици – Тереза од Авила, Јован од Крстот – користи анитези и оксиморони за да покаже како трансценденцијата влегува во профаното, како животот ја проникнува смртта, како светлината се меша со мракот:

„После ќе трепка на небото ноќе
како свезда, ни жива, ни мртва,
како сијалица пред да прегоре.“ („Помен“)

Во овој оксиморон, што зборува за светилката чие светло трепери на работ на постоењето, поетесата го фаќа моментот на премин – делче од секунда кога секојдневието ја допира вечноста, а небото го проникнува домот. Тоа е моментот што Елијаде одлично го опишал како ирупција на сакралното – навлегување на тран-

сценденцијата во овоземскиот свет што го преобразува времето на профаното во свето, вечно време.

Вториот троп, исто така суптилен, е фигурата на акростихот. Ќулавкова тука нè потсетува на старите поети-богомили, кои во тајност создавале текстови полни со тајни. Нејзините акростихи се криптограми на духовното искуство, свесна алузија на кирилицата како сакрално наследство на Кирил и Методиј, во кое буквите се тајни порти кон небото. Така сфатениот јазик станува самостојна реалност, слична на гностичкото „писмо на небесата“, чијашто дешифрирација значи духовно просветлување:

„Повеќе драми се случуваат во мигот на обраќање,
цитираше Таа, дама – и дома, и незнама“
(„Драматична дама, театрална песна“)

Поетскиот јазик тука ја проникнува сферата на мистиката, а воедно – благодарение на алитерациите и репетициите – самиот станува молитва, осветен ритуал, чиешто значење го создава формата. Ќулавкова тука ја следи патеката што ја трасирал Хелдерлин, кој верувал дека „поетскиот јазик е дом на битието“ во најдлабоката смисла, а не средство за опис на светот. Домот тука е сакрална конструкција на светови исткаени од зборови, во кои поединецот го наоѓа своето автентично вкоренување и смисла.

Ќулавкова не само што се служи со богатството на традицијата, туку ѝ дава нова вредност преку личната, интимна димензија. Нејзиниот небесен дом не е само платоновско место на враќање, августиновски небесен Ерусалим или митски Асгард – тоа е пред сè место на автентично духовно искуство што се манифестира како поетски чин на пишување, како ритуал на јазикот, како „света буква“ што станува духовен дом.

Така Катица Ќулавкова создава сопствена, оригинална концепција на сакралноста на зборот, вградувајќи се во универзалната традиција, а воедно и надминувајќи ја. Нејзината метафора „Небото ми е дома“ не е едноставно повторување на она што веќе било. Тоа е творечки акт, егзистенцијален гест на создавање од јазикот – од буквите, звуците, повторувањата – сопствена светост. Тоа е дом исткаен од светлина, чиј жител е и поетесата, и читателот – доколку тој сака да влезе и да се всели во тој неповторлив дом на поетската трансценденција.

8. Сакралноста и светците во поезијата на Ќулавкова

Сакралноста во поезијата на Катица Ќулавкова е вкоренета не само во суптилната метафизичка рефлексивност за секојдневието, туку и во директните референци кон религиски симболи и конкретни христијански светци. Овие мотиви имаат исклучително значајна функција во нејзиното творештво – му даваат на текстот духовна димензија, ја нагласуваат длабочината на филозофската мисла и ја зацврстуваат врската на поетесата со македонската традиција и христијанското културно наследство.

Ќулавкова со задоволство користи ликови на светци, често на симболичен и метафорички начин, за да ги прикаже духовните тензии на современиот човек раздвижен меѓу световното и вечното. Пример за тоа е песната „Остварениот сон на Св. Методиј“, во која ликот на Свети Методиј, апостолот на Словените, се јавува како фигура на духовен водич и симбол на исполнети копнежи:

„Сонот ми се оствари.

Верував во речта и речта стана вера.“

Во овие стихови јасно се истакнува сакралноста на зборот – Методиј како свет мисионер што го носи Божјиот збор, станува метафора на поетот како оној што со силата на зборот создава духовна реалност. Симболиката поврзана со него воведува очигледен сакрален елемент: зборот престанува да биде само јазик, станува речиси литургиско средство преку кое човекот му се приближува на апсолутот.

Слична функција имаат и другите спомени на светци во збирката, како Свети Климент или пророкот Илија кои Ќулавкова ги повикува како точки на духовната географија на песните. Во текстот се појавуваат религиски метафори поврзани со Илија, пророкот поврзан со симболичната димензија на громот, божествениот гнев и правдата:

„Некаде меѓу Сонцето на слободата

и Громот на Илија

Драматично тука, меѓу народот

секогаш, за секогаш.“ („Драматична дама, театрална песна”),

Тука Илија ја претставува силата на сакралното што влијае на општествената реалност, поврзувајќи се со идејата за слободата симболизирана преку „Сонцето на слободата“. Така Ќулавкова преку референцата на светецот го нагласува тензичниот однос меѓу трансцендентното сакрално и световноста.

Ликовите на светците, нивните имиња, приказни и легенди се своевидно духовно наследство што поетесата го повикува, поврзувајќи се со македонскиот национален и религиски идентитет. Светците функционираат во нејзината поезија како симболични фигури – олицетворение на вредности како праведност, вистина, храброст или духовно послание. Нивното присуство му дава на стиховите посебна тежина и му овозможува на читателот да ја почувствува длабоката врска меѓу современоста и традицијата.

9. Меморија, смрт, секојдневие и светлина

Еден од централните мотиви во збирката е меморијата – но меморија од посебен вид, мистична, сакрална, речиси литургиска. Тоа не е обично сеќавање на минатото, туку меморија како чин на духовно повикување, како во песната „Помен“, каде мртвите се враќаат не во мртва носталгија, туку во жива присутност, во поетскиот сакрамент на зборот:

„Денес
кога потона
во водите на животот
за последен пат.“

Поетесата не само што се сеќава, туку со зборот ги воскреснува оние чии тела станале пепел, а душите светлина – тоа го прави со ритуална нежност, со грижата на иконописец што со четка ги допира светите ликови. Така меморијата кај Ќулавкова не е меланхоличен плач, туку чин на спасение, вид воскресение што се остварува во јазикот.

Друг важен тематски простор на збирката е смртта, сфатена не како крај, туку како суптилна точка на пресврт, премин, откровение. Во „Нокно бдење“ смртта се појавува како интимна средба со ненародено битие, каде несигурноста на постоењето се меша со сигурноста на духовната врска:

„Повеќе те сетив како зародиш во свеста
одошто во утробата.“

Тоа е необична смрт – смрт што претходи на животот, парадоксално вградена во редот на создавањето.

Во оваа лирика присутна е и темата на духовното и физичкото мајчинство, често доживувано драматично, каде раѓањето и нераѓањето се спојуваат во една судбинска брзоплетка:

„Рожбо моја неродена, чедо мое!“

Овие драматични слики кај Ќулавкова се во дијалог со сакралните архетипи – Богородица, митската Деметра или Рахела што ги оплакува своите чеда. Мајчинството не се ограничува на биологијата; тоа е метафизички и јазичен чин на создавање, вечен труд на раѓање на зборот, секогаш на границата меѓу тишината и битисувањето.

Покрај тоа, Ќулавкова ја обработува и темата на духовното ацилакство, чии цел не е одредено место, туку самото патување. Животот за неа е постојано движење кон изворот на постоењето, каде домот е таму каде што небото и земјата се среќаваат. Затоа сликите на местата-симболи: Цариград („Сенките на Цариград“), реките, градовите, планините – се простори и метафизички и историски, кои секогаш се точки на средба на земното и духовното, личното и универзалното.

Не помалку значаен елемент е сакрализацијата на секојдневието – мали дејства, обични разговори, готвење, вкусување на светот со сите сетила. Поезијата на Ќулавкова го афирмира животот во неговите најситни манифестации, давајќи му димензија на трансценденција:

„Готвеше песни, како што се готви вечера
со намирници што ги имаш на масата.“ („Патот на свилата“)

Заклучок

На крајот, целата тематика поетесата ја обединува преку суптилната, но свесна метафорика на светлината. Светлината –

сончева, месечева, духовна – ги придружува сите песни како божествен здив што ги оживува стиховите и ги обединува во мистична целина. Тоа е светлина реална, речиси опиплива, светлина на иконите, на воскресението, но и интимна светлина на свеќата, светлина на надежта и верата што Ќулавкова постојано ја обновува од стих на стих, од песна на песна, од збирка на збирка.

Библиографија

- Augustine, A. (2008). *Confessions* (H. Chadwick, Trans.). Oxford University Press.
- Bataille, G. (1957). *La littérature et le mal*. Gallimard.
- Blanchot, M. (1969). *L'entretien infini*. Gallimard.
- Borges, J. L. (1999). *La biblioteca de Babel* (Original work published 1941). In *Ficciones*. Penguin.
- Dante Alighieri. (2003). *La divina commedia* (R. Hollander & J. Hollander, Trans.). Doubleday.
- Eco, U. (1985). *Lector in fabula: La cooperazione interpretativa nei testi narrativi*. Bompiani.
- Heidegger, M. (1959). *Unterwegs zur Sprache*. Neske.
- Lakoff G. and M. Johnson, *Metaphors We Live By*, 1980
- Merleau-Ponty, M. (1945). *Phénoménologie de la perception*. Gallimard.
- Plato. (2011). *Phaedo* (D. Gallop, Trans.). Oxford University Press.
- Ќулавкова, К. (2021). *Небото ми е дома. (Духовна поезија)* Струмичка Православна Епархија, Скопје 2004.

ПРОМОТИВНИ ГОВОРИ

проф. д-р Димитар Пандев
Филолошки факултет „Блаже Конески“ при УКИМ во Скопје
d.pandev@flf.ukim.edu.mk

**КОН КНИГАТА „МАКЕДОНИСТИЧКИ ПРЕДАВАЊА“
ОД АЛА ШЕШКЕН
(Ала Шешкен, „Македонистички предавања“, Дијалог, 2025)**

Се потсетуваме и се упатуваме кон иднината, се разбира, на македонскиот јазик на Московскиот државен универзитет меѓу традицијата и иновацијата, што би рекол нашиот професор Конески. Тоа значи 50 години Катедра за македонски јазик на Московскиот државен универзитет „Ломоносов“, гнездото на славистиката, потем на Четвртиот конгрес на славистите. И сега прославуваме, според мене, 40 години континуирана настава по македонска книжевност на Катедрата за македонски јазик основана во 1975 година од која изминале 50 години врз основа на 60 години од основањето на лекторатот по македонски јазик на Московскиот државен универзитет во 1965 година и ќе истакнам 80 години од програмската идеја тој лекторат да се отвори. Сè се тоа јубилеи кои денес ни се вкрстуваат во книгата на Ала Шешкен „Македонистички предавања“. Јас би одел уште подалеку до 1885 и 1933 до Петар Драганов и Афанасиј Метвеевич Селишчев односно 140 години и 100 години, би рекле, во пресрет на отпочнувањето на курсот по македонистика што го отворил во Москва, но не на МГУ, Афанасиј Метвеевич Селишчев. Сè се тоа јубилеи коишто спојуваат и од кои секако ја имаме книгата под наслов „Македонистички студии“. Македонистиката на сите овие претходно споменати, можеби тогаш неостварена или завиена под други номенклатури и на други универзитети како онаа на Селишчев, но сепак македонистика. Но, еве нè денес пред и со една книга со помпезен наслов „Македонистички предавања“. „О колку тоа гордо звучи“ што би рекол Горки, а по него и многумина. Но тоа е факт навистина оваа книга го има тој наслов и тоа гордо звучи. И се разбира во оваа книга сепак го има и Горки. Овие предавања се одржани на МГУ и знаеме точно кој ги одржал, а тоа секако е Ала Шешкен, и знаеме и сите ние пред кого ги одржала, како ги одржала и било ли лесно да се одржат. Ќе почнам од последното. Не. Но се одржале, исто онака како што на МГУ ги држела своите предавања Рина Усикова, не

било лесно, но ги држела. Рина Усикова е една од најзначајните имиња во историјата на филолошкиот факултет на Московскиот државен универзитет. Позначајно, би рекол, дури и од името на Самуил Борисович Бернштејн ако ја читаме архивата на овој универзитет. Но, за тоа сега нема да дискутираме, ќе зборуваме за влогот на Ала Шешкен во предавањата на македонската литература на Московскиот државен универзитет низ нејзините македонистички предавања. Што значи тоа? Литературата низ призмата на јазикот и историографијата во контекст на југословенските, но и словенските книжевности во контакт со руската и со советската книжевност. Да се знае сето тоа не е лесно. Тоа значи да се знаат, пред сè, врвните имиња на македонската книжевност, на југословенската книжевност, особено на српската. Важни се Добрица Џесарич и неговата врска со Кочо Рацин и тоа се имиња што се застапени во оваа книга. Треба да се знае и Шолохов кој починал во 1984 година, значи бил жив во она наше време. Треба да се знае сето тоа, но во секој случај од каде да почнеме и каде да завршиме. Дали да почнеме како Ала Шешкен од преводите на Блаже Конески на руската литература стигнува до рецепцијата на Милан Ѓурчинов на руската литература? Оваа книга на Ала Шешкен може да се збие во таа верига или во таа врска. Она што го направил Блаже Конески во почетоците, во преводите на руската литература независно колку бил вљубен во неа и што правел, би рекле, по директива или во она што било рецепција на Милан Ѓурчинов како еден од врвните слависти по литература во македонската книжевна средина. Или пак да почнеме од „Мостот“ на Блаже Конески до „Јазлите“ на Владо Малески. Не верувам дека повеќе од десетмина го прочитале „Јазли“ на Владо Малески. Но еден од тие десетмина е Ала Шешкен. Да се прочита Владо Малески и неговите „Јазли“ значи да се вклопат почетоците на македонската литература во една целина од еден неговите основачи, а Ала Шешкен го направила тоа. И не верувам дека некој му посветил повеќе внимание на „Мостот“ од Блаже Конески од Ала Шешкен. Зошто? Не мора да се прашуваме треба да одговориме. Шешкен ја имала храброста да се соочи со „Јазли“ на Владо Малески и да го одгатне „Мостот“ на Блаже Конески. А тоа се едни од најтешките задачи во македонската литература. А ниту Владо Малески им останал верен на „Јазли“, ниту Конески го претпочиташе „Мостот“, но ги напишаа. Секој во своето време. Конески на својот почеток, Малески на својот крај. Ала

Шешкен навлезе во македонската литература со спокојството на руски истражувач на една литература што според неа во определен период од својот развој се потпираше и на руската, но тоа секако треба да се знае, треба да се знае одлично руската литература, да се знае Есенин, да се знае Мајаковски и сето она, би рекле, мнимо, што би рекол некој од нашите претходници, влијание што тие го извршиле макар и во еден момент во македонската литература. Исто така, Ала Шешкен секогаш наоѓала паралели кои, според мене, не се толку руско-македонски колку што се светски совпаѓања со големите теми на литературата. Ала Шешкен длабоко навлегла во сите пори на македонската литература и совршено контактирала со најзначајните дела на руската и на македонската поезика. Таа тргнува од Охридската книжевна школа и нејзиното влијание врз руската книжевност. Тоа беше тема на Владимир Мошин, еден од оние руски, јас би го нарекол, полу-емигранти кого руската средина го прифати, а југословенската и македонската уште повеќе. Но тоа не е толку важно колку што беа прифатени неговите тези и тоа е за нас уште поважно што тие се и вовед во проучувањата на Ала Шешкен, независно дали овдека се споменува Мошин или не. И тоа има смисла, Ала Шешкен има смисла за книжевни скокови, а скокот е особено карактеристичен за македонската литература, тоа е она според кое Шчепкин, Ѓурчинов вели Гачев, и оди по таа теорија, за оној забрзан развој на македонската книжевност и слободно би рекол оној скок што Ала Шешкен го прави – тоа е скок од Охридската книжевна школа до „Евангелие на Итар Пејо“ на Славко Јаневски. Можеме ли да си претпоставиме што значи тоа – векови и векови, правци и правци во литературата. Ала Шешкен знае од апокрифите да стигне до Живко Чинго, таа знае и умее да ги открие обединувачките фактори на македонските поколенија. Оние концепти што се нарекуваат оро или „Тешкото“ или везот односно „Везилка“ на Блаже Конески. Ала Шешкен знае да ги состави традицијата и авангардната лирика. Што значи тоа? Јас би се запрашал и би прашал постои ли авангардна лирика? Можеби постои и авангарда, но лирика? А можат ли да се одделат или не можат да се одделат лириката од авангардата? Бидејќи лириката ја создаваат авангардистите. Тоа го направија и руските авангардисти, тоа го направија и македонските авангардисти. И Шешкен ја доловува таа врска. Ги открива формулите што Конески ги сфаќа како нагорени места. Но без нив нема

развој во литературата. Во литературата мора да постојат пароли, мора да постојат нагорени места или изветвени места по кои што литературата се развива по свои патишта или едноставно се лизга. Шешкен ги открива темните места на развојот на македонската литература со поглед на објективен истражувач. И тоа не погледот на Димитар Митрев, не погледот на Друговац, не погледот на Милан Гурчинов. Тоа е нејзин поглед зашто има во тој поглед нешто што не го согледуваат ни Јован Бошковски, ни Александар Спасов, ни Димитар Солев. Јас споменав шест од најзначајните имиња во македонската книжевна критика. Но, секако Ала Шешкен со ова дело од една страна се надминува над нив, ги превозмогнува независно дали ги синтетизира, независно дали сето тоа го апсорбира во својот труд, зашто јазичната и книжевната апсорпција е една од најзначајните теми и во лингвистиката, и во поетиката. Начинот на кој што Шешкен го открива модернизмот во македонската литература е чисто нејзин. Независно од фонот на кој што го поставува. Македонистичките предавања на Ала Шешкен се предавања на еден од врвните универзитети во светот. Таму сè се предава сериозно од времето кога студенти биле Константин Миладинов и Рајко Жинзифов, независно кои им биле професори, а им биле Буслаев, Ламански и други. Преку времето на Крсте Мисирков, кому професори му биле Бодуен де Куртене, Петар Лавров, до времето на Олга Панкина, студент на првата генерација македонисти, и Елена Берижникова, на втората генерација, Ала Шешкен ја презеде успешно третата генерација на студенти на Московскиот државен универзитет на Катедрата за македонски јазик. Таа генерација изработија, сега го употребувам во множина, одлични теми од македонската книжевност. А како залог ги имаа овие предавања, кои Ала Шешкен прецизно ги обработи низ македонската литература. Теориски, историографски, водејќи сметка и за книжевните врски, но и за типолошките процеси, зашто не е лесно да се воспостави граница меѓу сродноста во литературата и типот на литературата. Што се однесува до програмата на Московскиот државен универзитет по македонска книжевност, таму прво влегоа писателите што отпосле влегоа на нашата Катедра за македонска книжевност, односно сериозно се работеа, а подоцна тие станаа, би рекле, доблест на нашата Катедра. Ала Шешкен ја проследи македонската литература низ нејзините развојни фази. Восхитува нејзиниот поглед на македонската литература низ призмата на руската и на советската кни-

жевност. Го знаеме ли денес Есенин, Мајаковски или Шолохов, е друго прашање. Но нашите предци солидно ги знаеме. Ги забораваме ли, е друго прашање. Но тука е книгата на Шешкен да нè потсети, и руските студенти, и нас – македонистите за почетоците на современата македонска книжевност. Оваа книга сега излегува во Македонија во издание на „Дијалог“ во која стои уредникот Веле Смилески. Јас се сеќавам на она време и бев дел од тоа време кога книгите на Рина Ускова излегуваа во Македонија во изданија на „Македонска книга“. Тоа беше некаде 1986 година, а потоа излегоа и во Москва во мошне убави и прекрасни изданија. Во очекување на руското издание, при сè што Ала Шешкен има значаен број книги, публикации и статии на руски јазик, од кои некои овдека се преведени, ја имаме оваа книга. Впрочем, како да се зборува за македонската литература, ако не на македонски? Некогаш тоа е и врвот на наставата по македонски јазик на универзитетите во странство, на универзитетите во светот, особено на Московскиот државен универзитет, каде студентите одлично го совладуваат македонски јазик и напишале одлични теми, меѓу другото и докторски дисертации, токму од тема на македонската литература. Се разбира, овој пат не зборувам за оние теми од областа на македонски јазик, кои што се особено значајни за развојот на македонистиката. Пред нас имаме една книга, во која има сè, нема македонски автор што не е споменат, особено од она значајно време за развојот на македонската книженост. Јас се обидував да најдам некое име што го нема, но сепак некаде и тоа ќе се најдеше, провлечено во тие, би рекол, книжевни вкрстувања и јазични вкрстувања во онаа смисла во која што темата за јазичните и за книжевните вкрстувања била една од клучните во руската славистика и во руската лингвистика. Ала Шешкен им припаѓа на врвните патеки во македонистиката и во славистиката воопшто. Таа е една од најзначајните македонистички имиња на Московскиот државен универзитет, по сите оние имиња кои што оставија значајна трага во развојот на македонистиката од она далечно време од кое нè делат повеќе од еден век. И она што е најзначајно, Ала Шешкен е активна и таа е присутна меѓу нас, таа постои и тоа е она што нас нè радува. Од неа очекуваме многу нови и нови остварувања. Од неа очекуваме многу нови и нови остварувања што ќе се надоврзуваат токму на овие македонистички предавања, на овој наслов во којшто нема само литература, има и лингвистика, има и историографија, има и

податоци до кои што тешко се доаѓа, но Ала Шешкен доаѓала до нив, независно дали преку разговори, преку дијалог, дали преку истражување. Но факт е дека македонската литература отсекогаш била присутна на Московскиот државен универзитет. Јас би рекол од она време на Јулија Белјаева, која што го проучувала Кочо Рацин и го преведувала, или од она време кога Афанасиј Метвеевич Селишчев кажал дека вакви писатели како Крчовски и Пејчиновиќ нема никаде во Европа. И сега слободно ќе истакнам – вакви писатели какви што има во Македонија, нема никаде во друга земја, бидејќи тие ја имаат Македонија, а ние ја имаме Ала Шешкен.

**ЈАЗИКОТ КАКО СУДБИНА: „ОКРУЖЕНИЕТО
НА МИСИРКОВ“ ОД ДИМИТАР ПАНДЕВ
(Димитар Пандев, „Окружението на Мисирков“,
Матица, 2024)**

Почитувани колешки и колеги, професори, пријатели на словото и мислата,

Денес нè собрала една книга, а таа книга не е само книга – таа е искуство, мапа, археологија на духот, речничка, икона. Таа е *Окружението на Мисирков*, дело на Димитар Пандев – и со самото тоа дело, ние сме повикани не само на читање, туку и на оддавање почит, на враќање кон заборавени патеки, на поглед во длабочините на македонската културна историја.

Ова дело не е традиционална монографија. Таа не следи хронологија, туку создава *оркестрација* на гласови и сенки, од кои еден, силен и јасен, постојано одекнува – гласот на Крсте Петков Мисирков. Но тој глас не е изолиран, туку е пренесен низ мрежа од гласови: професори, револуционери, филолози, слависти, руски дворјани и македонски етнографи. Тоа е книгата што го реafirмира Мисирков како интелектуалец кој не се случува *во*, туку *преку* своето време.

Пандев со вештина на археолог на духот нè носи низ сите пресвртни точки: од пансионите на Друштвото „Свети Сава“ до аулите на Руското географско друштво, од спорот со Куртене за природата на литературниот јазик до програмските темели на Младата македонска книжевна дружина. Тој не го митологизира Мисирков, туку го реинсталира во неговата органска, често болна, но творечка контекстуалност.

Она што ја прави оваа книга мошне посебна, е нејзината способност да ги поврзе микросцените на приватната биографија со макросцените на филолошко-националната судбина. Секој лик што го среќаваме – било тоа да е Лавров, Илински, Јаѓиќ или Конески – не е само фигура, туку јазол во мрежата на мисли и судбини, во кои Мисирков се јавува како средишна сила: не само автор, туку и медиум, и медијатор, и медиумна жртва.

Особено трогателни се оние страници во кои се прикажува неостварената биографска можност – заминувањето на Мисирков во Америка, шансата да стане професор, научник, дури и дипломат. Но тој останува, останува да го болува својот народ, својот јазик, својата вистина. И токму таа болка станува литература, програма, наука.

„Окружението на Мисирков“ е, во тој смисол, повеќе од библиографска реконструкција. Тоа е етичка и поетичка реактуализација на една фигура која ја надминува рамката на „творецот на литературен јазик“. Мисирков тука се покажува како теоретичар на иднината, како предвесник на социолингвистичките и политичко-лингвистичките концепти кои допрва ќе ги формулираат Сосир, Јакобсон или Виноградов.

Мисирков не беше само човек на својот народ, туку и човек на својата наука. Како лингвист, тој не само што ги формулираше темелните принципи на македонскиот литературен јазик, туку тоа го стори во време кога самото постоење на македонската нација и култура беше негирано. Во еден од најсмелите потези во историјата на словенските филологии, тој во 1903 година – среде балканска вжештеност и меѓуетнички турбуленции – ја објави својата програмска книга *За македонските работи*, не на „меѓународен“ или компромисен медиум, туку на кодифициран македонски јазик, создаден според принципи кои самиот тој ги образложи. Тоа е гест не само политички, туку пред сè научен, лингвистички, филолошки.

Мисирков разбираше дека литературниот јазик не е само прашање на граматика, туку на културна самосвест, функционална употреба и историографска одлука. Во таа смисла, тој е предвесник на современата социолингвистика: разбира дека јазикот е општествена институција, дека нормата се гради оддолу, преку употреба, а не се спушта одозгора, како божји дар. Неговата формулација дека „со брзина ќе треба да разработиме нашиот литературен јазик, да установе нашиот правопис и да создадиме една наша литература“ претставува прва, совршено јасна лингво-културна програма за македонската култура.

Во овој проект, Мисирков не настапува како самоук ентузијаст, туку како универзитетски школуван лингвист, школуван во епицентарот на руската, а преку неа и европската славистика. Своите студии ги следел во круговите на Бодуен де Куртене, Владимир Ламански, Петар Лавров, во атмосфера во која дијалектоло-

гијата, фонологијата и општата лингвистика доживувале вистинска методолошка револуција. И додека младограматичарите слепо му се клањаат на „законите на гласовната промена“, Мисирков со Фослеровска интуиција разбира дека живиот јазик не е само статистика – тој е и душа, и културен гест, и етничка афирмација.

Затоа неговото дело претставува мост: од дијалект кон стандард, од говорен јазик кон литература, од етнографија кон нација. Тој прв ја изговара формулата која денес ја земаме здраво за готово – дека македонскиот народ има право на свој литературен јазик, бидејќи има свој жив говор, своја култура, своја историска меморија. Не го прави тоа по налог, туку со теориска подготвеност, филолошка компетенција и со речиси пророчка визија. Во тој контекст, тој е не само предвесник на кодификацијата од 1945 година, туку и нејзин теоретски темел.

Да не го забораваме и овој факт: додека многумина негови современици уште се колебаа дали да пишуваат на „народен“ или на „братски“ јазик, Мисирков не само што одлучи да пишува на македонски, туку и ја формулира нормата – избор на централно наречје, етимолошки правопис, отвореност за културна и научна лексика. Тоа не е емотивен акт, туку продукт на длабока лингвистичка рефлексивност. Со тоа, тој станува не само родоначалник, туку и прв теоретичар на македонскиот литературен јазик.

Мисиркововата лингвистика не е апстрактна – таа е применета, конкретна, историски одговорна. И токму затоа неговата програма, иако игнорирана, а потоа цензурирана, се остварува со децении задоцнување, но со длабоко втемелена валидност. Како што кажа Блаже Конески: „Мисирков го напиша тоа што уште не постоеше, но што мораше да постои“.

А авторот, Димитар Пандев, со јубилејно достоинство, со стил на есеист, лингвист и писател, создава едно дело што ќе остане не само во науката, туку и во нашата колективна културна меморија. Како потсетник дека јазикот не е само средство, туку и судбина.

Затоа оваа книга не се чита брзо – таа се отвора, страница по страница, како тивок разговор со минатото. И нè потсетува дека сме должници. На Мисирков. На јазикот. На вистината.

Благодарам.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3(062)

821.163.3(062)

МЕЃУНАРОДЕН семинар за македонски јазик, литература и култура (2025 ; Охрид)

Зборник - предавања на 58. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ во Скопје : Охрид, 14-28.8.2025 година / [редакциски одбор Соња Топузовска ... и др.]. - Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2026. - 218 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Други членови на редакциски одбор: Кристина Николовска, Веселинка Лаброска, Наташа Аврамовска, Евдокија Илијевска. - Библиографија кон повеќето трудови

ISBN 978-9989-43-557-7

1. Летна школа (58 ; 2025 ; Охрид)

а) Македонски јазик -- Собири б) Македонска книжевност -- Собири

COBISS.MK-ID 69331205

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
А: Бул. Гоце Делчев бр. 9
1000 Скопје, РСМ
Т: +389 2 3293 293
Ф: +389 2 3293 202
www.ukim.edu.mk

Република Северна Македонија
Министерство за култура

ISBN 998943557-X

9 789989 435577